

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του Ηλία Παπαδόπουλου

A.M 1111M033

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Χριστίνα Κουλούρη

ΘΕΜΑ:

**ΣΕΚΕ και μικρασιατική εκστρατεία: η «αμήχανη» απόρριψη
της Μεγάλης Ιδέας**

Αθήνα 2015

Εισαγωγή

1.Το ιστορικό πλαίσιο.	4
2.Στόχοι της εργασίας.	5
3.Ερευνητικά μέσα.	6
4.Η θέση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας.	6
5.Η θέση της εργασίας.	9

Κεφάλαιο 1.

Τα αιτήματα του ελληνικού εθνικισμού και η μικρασιατική εκστρατεία.

1.1 Η Μεγάλη Ιδέα ως έκφραση του ελληνικού εθνικισμού.	12
1.2 1.2 Η μικρασιατική εκστρατεία.	13
1.3 Οι εξελίξεις της δεκαετίας 1912-1922	15

Κεφάλαιο 2.

Σοσιαλιστικό κίνημα και εθνικισμός

2.1 Ο αρχικός προβληματισμός.	18
2.2 Πόλεμος και επανάσταση.	19
2.3 Το εθνικό ζήτημα στα Βαλκάνια και οι εξελίξεις στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα.	21

Κεφάλαιο 3.

Το ΣΕΚΕ και η μικρασιατική εκστρατεία

3.1 1918 έτος ορόσημο	26
3.2 Η ίδρυση του ΣΕΚΕ	28
3.3) Οι εσωκομματικές εξελίξεις από το πρώτο έως και το δεύτερο συνέδριο του ΣΕΚΕ.	32
3.4 Η περίπτωση του Γιώργου Γεωργιάδη.	34
3.5 Από το 2 ^ο Συνέδριο έως και την κατάρρευση του μετώπου στην Μικρά Ασία.	36
3.6 Η θέση του ΣΕΚΕ για την μικρασιατική Εκστρατεία.	39
3.7 Η αρθρογραφία στο <i>Ριζοσπάστη</i> .	42
3.8 Η αντιπολεμική δράση των μελών του ΣΕΚΕ.	53

Κεφάλαιο 4

Η θεώρηση του ΚΚΕ για το χαρακτήρα της Μικρασιατικής εκστρατείας στη διαχρονία της ιστορίας του.

4.1 Από τον Μεσοπόλεμο έως τη δεκαετία του 90.	64
4.2 Από τη δεκαετία του 90 έως σήμερα.	68
Επίλογος	74

Εισαγωγή

1.Το ιστορικό πλαίσιο. Στις 2 Μαΐου 1919 (15 Μαΐου με το νέο ημερολόγιο) και κατόπιν εντολής που δόθηκε στην ελληνική κυβέρνηση, ύστερα από αίτημά της, από τη συμμαχική διάσκεψη των χωρών που είχαν επικρατήσει στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στην Σμύρνη, με σκοπό να καταλάβει την πόλη και την ευρύτερη περιοχή της και να ασκήσει αστυνομικά καθήκοντα. Μετά από ένα μεταβατικό διάστημα θα γινόταν δημοψήφισμα, με το οποίο οι κάτοικοι της περιοχής θα αποφάσιζαν για την οριστική τύχη της, εάν δηλαδή θα εντασσόταν στην Ελλάδα ή στην Τουρκία. Το γεγονός όμως ότι η διοίκηση της περιοχής μέχρι την διενέργεια του δημοψηφίσματος θα ήταν ελληνική σε συνδυασμό με το σημαντικό ποσοστό των Ελλήνων που κατοικούσαν σε αυτή, καθιστούσαν πολύ πιθανή, πιθανόν σίγουρη στο μυαλό των Ελλήνων της εποχής τη μελλοντική ένταξή της στο ελληνικό κράτος.

Η Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, φαινόταν να γίνεται πραγματικότητα, πραγματώνοντας τα πιο φιλόδοξα όνειρα των οπαδών της Μεγάλης Ιδέας, της ενσωμάτωσης δηλαδή στο ελληνικό κράτος των εδαφών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στα οποία κατοικούσαν έλληνες, ελληνόφωνοι ή απλώς χριστιανοί ορθόδοξοι.

Ένα νέο κόμμα το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας, πολιτικός πρόγονος του ΚΚΕ, αλλά και μήτρα από την οποία ξεπήδησαν όλα τα ρεύματα και οι τάσεις της ελληνικής αριστεράς βρέθηκε υποχρεωμένο να πάρει θέση απέναντι σε αυτή την εκστρατεία. Ποιος ήταν ο χαρακτήρας της, ήταν μία εκστρατεία για την απελευθέρωση των υποδουλωμένων Ελλήνων της Μικράς Ασίας ή μια ιμπεριαλιστική εξόρμηση; Αν ίσχυε το δεύτερο γινόταν με πρωτοβουλία της ελληνικής κυβέρνησης και αστικής τάξης ή των αστικών τάξεων και κυβερνήσεων της Αγγλίας κατά κύριο λόγο, αλλά και της Γαλλίας, Ιταλίας, των οποίων τις εντολές ακολουθούσαν οι έλληνες κρατούντες πειθήνια και χωρίς δική τους αυτενέργεια; Σε περίπτωση αντίθεσης του κόμματος με τον πόλεμο αυτή θα ήταν παθητική και φιλειρηνική ή πιο ενεργητική;

Το κόμμα που έπρεπε να πάρει θέση απέναντι σε αυτά τα σύνθετα ζητήματα ήταν πολύ νέο, είχε ιδρυθεί τον προηγούμενο μόλις χρόνο. Η έλλειψη αυτή εμπειρίας

συνδυαζόταν με ένα ιδιαίτερα ρευστό περιβάλλον τόσο στο γεωπολιτικό επίπεδο, όσο και σε αυτό του διεθνούς σοσιαλιστικού κινήματος.

Τον προηγούμενο χρόνο είχε λήξει ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος. Η Γερμανία νικημένη είχε δεχτεί τους σκληρούς όρους των νικητών. Από τους συμμάχους της οι πρώην πολυεθνικές αυτοκρατορίες της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας είχαν διαλυθεί. Το ίδιο είχε συμβεί και στην τσαρική Ρωσία. Στην τελευταία όμως οι φυγόκεντρες τάσεις συνδυάζονταν με μία χωρίς προηγούμενο προσπάθεια κοινωνικής αναμόρφωσης, την δημιουργία μίας σοσιαλιστικής κοινωνίας, μετά από την επιτυχημένη επανάσταση των ρώσων κομμουνιστών.

Υπό την επίδραση αυτών των εξελίξεων το σοσιαλιστικό κίνημα διασπάστηκε σε δύο μέρη. Αυτό των κομμάτων που παρέμειναν στην παράδοση της Δεύτερης Διεθνούς και σε αυτό όσων προσχώρησαν στο πολιτικό στρατόπεδο των ρώσων μπολσεβίκων. Η πρώτη πλευρά είχε να αντιμετωπίσει την ανυποληψία στην οποία είχε πέσει εξαιτίας του γεγονότος ότι με το ξέσπασμα του πρώτου παγκοσμίου πολέμου όλα σχεδόν τα σοσιαλιστικά κόμματα των ευρωπαϊκών κρατών, ξεχνώντας την πρότερη διεθνιστική και αντιπολεμική θέση τους, συμμάχησαν με την κυβέρνηση της χώρας τους και υποστήριξαν τον πόλεμο. Η δεύτερη το γεγονός ότι με την εξαίρεση των ρώσων (και σε μικρότερο βαθμό των βουλγάρων και των γερμανών), σε καμία χώρα δεν αποτελούσε ένα μαζικό πολιτικό ρεύμα, ούτε είχε οικοδομήσει ισχυρά κόμματα, κάτι που επιχείρησε να θεραπεύσει με την ίδρυση της Τρίτης Διεθνούς.

2.Στόχοι της εργασίας. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει την ακριβή θέση του ΣΕΚΕ απέναντι στην μικρασιατική εκστρατεία. Το ερώτημα αυτό αναγκαστικά διαπλέκεται με άλλα δύο. Το πρώτο έχει ήδη τεθεί: η μικρασιατική εκστρατεία ήταν απελευθερωτική εξόρμηση η επεκτατική και ιμπεριαλιστική; Αν ίσχυε το τελευταίο η Ελλάδα λειτουργούσε για δικό της λογαριασμό ή γι αυτόν ξένων μεγάλων δυνάμεων; Το δεύτερο είναι το τι είδους κόμμα ήταν το ΣΕΚΕ τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, δηλαδή από το 1919 έως και το 1922, , ποιες ήταν οι πολιτικές του θέσεις και πόση συνέπεια είχε ανάμεσα στις διακηρύξεις και την πράξη;

Όσον αφορά το τι είδους κόμμα ήθελε να είναι, ιδιαίτερα σημαντικές ήταν οι αποφάσεις που πήρε το ΣΕΚΕ σε σχέση με την ένταξή του στην Τρίτη Διεθνή. Όπως έχει επισημανθεί «κόμμα ανεξάρτητο από τη Διεθνή, θα σήμαινε κόμμα μη κομμουνιστικό»¹ και το αντίστροφο. Επίσης η σύνδεσή του ΣΕΚΕ με την Τρίτη Διεθνή και το βαλκανικό της τμήμα,

---

¹ Άγγελος Ελεφάντης, *Η απαγγελία της αδύνατης επανάστασης, Κ.Κ.Ε. και αστισμός στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999,σελ 356.

την Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία ήταν ιδιαίτερα σημαντική για την αποκρυστάλλωση της θέσης του για το ζήτημα της μικρασιατικής εκστρατείας . Από τη στιγμή που πραγματοποιήθηκε το ΣΕΚΕ επιχειρηματολόγισε για το ζήτημα αυτό, με βάση τις αναλύσεις των δύο διεθνών σοσιαλιστικών οργανώσεων.

3.Ερευνητικά μέσα. Ως πρωτογενής ερευνητική πηγή για να απαντηθούν αυτά τα ερωτήματα έχει χρησιμοποιηθεί η αρθρογραφία του *Ριζοσπάστη*. Οι αλλαγές στην πολιτική γραμμή και ανάλυση του *Ριζοσπάστη* μέσω της αρθρογραφίας τόσο του διευθυντή του αυτή την περίοδο Γιάννη Πετσόπουλου - όσο και άλλων στελεχών, αποτελούν ένδειξη και αναδεικνύουν ως ένα βαθμό τις αλλαγές στην πολιτική σκέψη ενός τμήματος τουλάχιστον του στελεχικού δυναμικού του ΣΕΚΕ το πρώιμο αυτό διάστημα της ύπαρξης του. Η πορεία του *Ριζοσπάστη* από το 1917 έως το 1922 είναι ενδεικτική: ιδρύθηκε ως φιλοβενιζελική εφημερίδα στη Θεσσαλονίκη την περίοδο του εθνικού διχασμού και στη συνέχεια μεταλλάχθηκε σε ανεξάρτητη σοσιαλιστική εφημερίδα. Μετά την προσχώρηση του διευθυντή του στο ΣΕΚΕ κατέληξε να είναι ανεπίσημη εφημερίδα του και από το 1920 να εκδίδεται υπό τον έλεγχο της κεντρικής του επιτροπής.

Υλικό έχει επίσης αντληθεί από την αρθρογραφία του θεωρητικού εντύπου του ΣΕΚΕ *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* και από τις αποφάσεις των συνεδρίων και συνδιασκέψεων του.

Επιπλέον έχει γίνει έρευνα στις απαντήσεις που δίνουν στα ανωτέρω ερωτήματα στελέχη του ΣΕΚΕ που πρωταγωνίστησαν στα γεγονότα της εποχής όπως ο Α. Μπεναρόγια, ο Γ. Κορδάτος, ο Σ. Μάξιμος και ο Α. Στίνας. Η χρήση των πληροφοριών που δίνουν γίνεται, παρόλη τη γνώση ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι απόψεις που εκφράζουν για γεγονότα και καταστάσεις στα οποία εμπλέκονται προσωπικά, είναι πιθανόν να περιέχουν υποκειμενικότητες. Και αυτό γιατί αυτή η πιθανότητα δεν μειώνει τη σημασία των εικόνων και των πληροφοριών που μας δίνουν για την εποχή και τα γεγονότα που εξετάζουμε.

Ως δευτερογενείς πηγές έχουν χρησιμοποιηθεί τα βιβλία που ήδη έχουν γραφτεί για το θέμα και των οποίων η άποψη για τα 3 ερωτήματα που τέθηκαν παρατίθεται στη συνέχεια.

4.Η θέση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Ο Άγγελος Ελεφάντης θεωρεί ότι κύρια χαρακτηριστικά του ΣΕΚΕ τη συγκεκριμένη περίοδο είναι η «παράθεση .. κάτω από την ίδια κομματική επωνυμία, αλλά όχι ουσιαστική ανάπτυξη και συγχώνευση στον ίδιο οργανισμό

όλων αυτών των ετερογενών, ιδεολογικά στοιχείων» καθώς και «η σύγκρουση αντιφατικών και ασυμβίβαστων τάσεων πάνω σε βασικά προβλήματα στρατηγικής».²

Για τη μικρασιατική εκστρατεία υποστηρίζει ότι ο βενιζελισμός «θέλησε να λύσει με μία φυγή προς τα πρόσω το άλυτο ως τότε πρόβλημα της οριστικής υποστασίωσης του ελληνικού κράτους, της Ελλάδας των πέντε θαλασσών και των δύο ηπείρων» χωρίς να πολυγνοιαστεί «για τις κοινωνικές, τις πολιτικές και τις ιδεολογικές προϋποθέσεις του εγχειρήματος..», και ότι «οι κωνσταντινικοί, που διαχειρίστηκαν το ζήτημα μετά το Νοέμβριο του 1920.. δεν σκοτίστηκαν ούτε και για τις τεχνικές προϋποθέσεις και λεπτομέρειες της περιπέτειας». Έτσι «το αδιανόητο κατακτητικό παραλήρημα κατέληξε στη μικρασιατική καταστροφή που ενταφίασε οριστικά τα όνειρα της ελληνικής μπουρζουαζίας ν' απλωθεί στην αντιπέρα όχθη του Αιγαίου. Ενταφιάστηκε ταυτόχρονα και ο μύθος της Μεγάλης Ελλάδας».³

Για τη στάση του ΣΕΚΕ απέναντί της πιστεύει ότι «το ΣΕΚΕ εναντιώνεται στην εκστρατεία αυτή της ελληνικής μεγαλοαστικής τάξης» με «αρθρογραφία του Ριζοσπάστη» και «αντιπολεμική προπαγάνδα των κομμουνιστών στρατιωτών στο μέτωπο».⁴

Ο Γιώργης Κατσούλης για τη φύση της Μικρασιατικής εκστρατείας υποστηρίζει ότι οι έλληνες έγιναν «οι πρόσκοποι του αγγλικού ιμπεριαλισμού για τη διαφύλαξη των πετρελαίων της Μέσης Ανατολής και του δρόμου των Ινδιών».⁵ Προσθέτει βέβαια ότι είναι το ελληνικό εμπορικό κεφάλαιο που κυριαρχεί σε ολόκληρη την Εγγύς Ανατολή και παραθέτει περικοπή από το λόγο του τότε διοικητή της Εθνικής Τράπεζας Α. Ζαΐμη που «δίνει παραστατικά την εικόνα της κυριαρχίας του τραπεζικού κεφαλαίου και των πολιτικών του επιδιώξεων» λέγοντας «Πέντε πόλεις, η Αθήνα με τον Πειραιά, η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη, η Θεσσαλονίκη και η Αλεξάνδρεια είναι ο άξονας στον οποίο θα στηριχθεί η οικονομική ζωή της Ελλάδας».⁶ Επίσης υποστηρίζει ότι η «πολιτική, διπλωματική και κρατική έκφραση της κυριαρχίας του ελληνικού, εγχώριου και πάροικου τραπεζικού μονοπωλιακού κεφαλαίου, υπήρξε η συνθήκη των Σεβρών που εκάλυψε με την πολιτική ελληνική κυριαρχία τα ¾ του χώρου δράσης της ελληνικής οικονομικής κυριαρχίας».⁷

---

² Στο ίδιο, σελ 30.

³ Α. Ελεφάντης, ό.π σελ 58.

⁴ Α. Ελεφάντης, ό.π σελ 33.

⁵ Γιώργης Κατσούλης, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, τόμος Α' 1918-1922, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1976, σελ 202.

⁶ Στο ίδιο, σελ 215.

⁷ Γ. Κατσούλης, ό.π σελ 216.

Για τη στάση του ΣΕΚΕ απέναντί της υποστηρίζει ότι «η φωνή του για τον τυχοδιωκτισμό της Μικρασιατικής εκστρατείας και η επισήμανση των ολέθριων συνεπειών της, γίνεται από το κόμμα με συνέπεια και συνέχεια».⁸

Ο Λέανδρος Μπόλαρης υποστηρίζει ότι «το ΣΕΚΕ βρέθηκε από τα πρώτα του βήματα συντονισμένο με την επαναστατική αριστερά του διεθνούς εργατικού κινήματος» και ότι στο ερώτημα «με την μεταρρύθμιση του καπιταλισμού ή με την επανάσταση; Εκείνοι απάντησαν με την επανάσταση».⁹ Για τη Μικρασιατική εκστρατεία θεωρεί ότι «ήταν ένας κατακτητικός πόλεμος, όπου τα συμφέροντα της ελληνικής άρχουσας τάξης ταίριαζαν με την εξυπηρέτηση των επιδιώξεων των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, κατά κύριο λόγο της Βρετανίας»¹⁰ και για τη στάση του ΣΕΚΕ απέναντί της ότι της αντιτάχθηκε με θέσεις που «δεν ήταν απλά πασιφιστικές ήταν επαναστατικές».¹¹

Σύμφωνα με την ανάλυση του Νίκου Ψυρούκη «η Ελλάδα του 1919 δεν ήταν ούτε αποικία ούτε και μεγάλη ιμπεριαλιστική δύναμη. Αποτέλεσε μέλος της ομάδας των εξαρτημένων χωρών».¹² Η Αγγλία κύρια ιμπεριαλιστική δύναμη της εποχής την διάλεξε ως κύριο εκφραστή της πολιτικής της γιατί οι επιδιώξεις της ήταν σε αρμονία με τις αντίστοιχες του ελληνικού κεφαλαίου, επειδή υπήρχαν αξιόλογες ελληνικές ένοπλες δυνάμεις και σοβαρή παρουσία του ελληνικού εθνικού στοιχείου στη Μικρά Ασία. «Η ύπαρξη μάλιστα αυτού του προβλήματος έδινε τη δυνατότητα στην ελληνική χρηματιστική ολιγαρχία να βάλει κάτω από την κηδεμονία της όλους τους Έλληνες. Με την ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας η κατοχύρωση των εθνικών δικαιωμάτων του μικρασιατικού ελληνισμού συνταυτιζόταν με την επεκτατική πολιτική».¹³

Ο Philip Carabott υποστηρίζει 3 βασικές θέσεις. Πρώτον ότι οι σοσιαλιστές της εποχής που ίδρυσαν το ΣΕΚΕ είχαν ετερογενή προέλευση, βασικές ιδεολογικές διαφορές και υποστήριζαν αντιτιθέμενες πολιτικές. Δεύτερον ότι στα εθνικά ζητήματα, στα οποία μέγιστη σημασία εκείνη την εποχή είχε η μικρασιατική εκστρατεία, ήταν πολύ δύσκολο να απεμπλακούν από τις σοσιαλπατριωτικές τους πεποιθήσεις, παρά τις υπερεπαναστατικές διακηρύξεις τους για το αντίθετο. Έτσι επιχείρησαν να λύσουν αυτή την αντίθεση, τοποθετώντας το θέμα της μικρασιατικής εκστρατείας στη βάση της πάλης των τάξεων. Τρίτον ότι λόγω αυτών των παραγόντων η στάση του ΣΕΚΕ απέναντι στη μικρασιατική εκστρατεία κυμάνθηκε από την παθητική αποδοχή της αρχικά, στην παθητική απόρριψή

⁸ Γ. Κατσούλης, ό.π σελ 240.

⁹ Λέανδρος Μπόλαρης, *Σ.Ε.Κ.Ε., οι επαναστατικές ρίζες της αριστεράς στην Ελλάδα, Αθήνα, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 2008, σελ 7 και 9.*

¹⁰ Στο ίδιο, σελ 42.

¹¹ Λέανδρος Μπόλαρης, ό.π σελ 47.

¹² Νίκος Ψυρούκης, *Η Μικρασιατική καταστροφή*, Λευκωσία, Αιγαίον – Κουκίδα, 2000, σελ 102.

¹³ Στο ίδιο, σελ 109.

της στη συνέχεια και ότι η όποια πιο δυναμική αντιπολεμική στάση οφειλόταν στην αυτόνομη δράση μελών του ΣΕΚΕ χωρίς την βοήθεια ή ακόμα και ενάντια στη θέληση της ηγεσίας του.¹⁴

5.Η θέση της εργασίας. Η αρχική υπόθεση εργασίας είναι ότι τη δεδομένη περίοδο το ΣΕΚΕ δεν έχει καταφέρει να επιτύχει έναν ικανοποιητικό βαθμό ιδεολογικής συνοχής, κάτι άλλωστε λογικό λόγω της πρόσφατης ίδρυσής του, της ρευστότητας της εποχής και των ποικίλων ιδεολογικών αφετηριών των ιδρυτών του. Είναι ένα κόμμα υπό διαμόρφωση που συσπειρώνει στις γραμμές του δύο βασικές ομάδες, τους μεταρρυθμιστές σοσιαλιστές και τους επαναστάτες κομμουνιστές καθώς και διάφορες αποκλίνουσες απόψεις. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η άποψη του για τη μικρασιατική εκστρατεία, όπως και μία σειρά άλλα ζητήματα εκείνης της περιόδου, να είναι μεταβαλλόμενη και αντιφατική.

Αυτό που είναι αδιαμφισβήτητο είναι ότι με μία σειρά κομματικές αποφάσεις, προκηρύξεις και την αρθρογραφία των εντύπων του δήλωσε καθαρά την αντιπολεμική στάση του, την απαίτησή του για ειρήνη και αφοπλισμό, την απόρριψη της συνθήκης των Σεβρών.

Όπως θα δούμε όμως η εναντίωσή του στη μικρασιατική εκστρατεία εντάθηκε μόνο όταν έγινε αντιληπτή η δυναμική του τούρκικου εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος και το γεγονός ότι η διατήρηση των κεκτημένων της Συνθήκης των Σεβρών σήμαινε συνέχιση του πολέμου.

Επίσης η εναντίωση αυτή στηρίχθηκε σε μία σχετικά σταθερή θεωρητική βάση μόνο όταν το ΣΕΚΕ στήριξε την επιχειρηματολογία του σε αυτήν της Τρίτης Διεθνούς για το Ανατολικό ζήτημα. Αυτό συνέβη μετά το Δεύτερο Συνέδριό του, το οποίο διεξήχθη τον Απρίλη του 1920.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θέση της εργασίας είναι ότι το ΣΕΚΕ δεν τοποθετήθηκε με καθαρότητα για το χαρακτήρα της μικρασιατικής εκστρατείας, στην αρχική τουλάχιστον φάση της, όταν περιοριζόταν στην παραλιακή ζώνη στην οποία ζούσαν σημαντικοί σε μέγεθος ελληνικοί πληθυσμοί. Λίγες μέρες μετά την αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, μάλιστα, δημοσιεύθηκαν στον *Ριζοσπάστη* δύο άρθρα θετικά στην προσάρτηση της ευρύτερης περιοχής της στην Ελλάδα. Αρθρογραφία που αφήνει να εννοηθεί ότι υπάρχει ανοχή στην πολιτική Βενιζέλου δημοσιεύθηκε και λίγο πριν την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών.

---

¹⁴ Philip Carabott, *the Greek communists and the Asia Minor campaign*, Δελτίο Μικρασιατικών Σπουδών. Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία, τόμος 9, Αθήνα, 1992, σελ 99 – 118.

Η σύγκρουση με τον πυρήνα του ελληνικού εθνικισμού, ο οποίος με την ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας, έχοντας την προσδοκία της πραγμάτωσης της Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, βρισκόταν στην πιο επεκτατική και ιμπεριαλιστική φάση του, έχοντας ήδη από το 1920 επεκταθεί πολύ πέρα από την παραλιακή ζώνη, σε περιοχές χωρίς, ή σχεδόν χωρίς, παρουσία ελληνικών πληθυσμών δεν ήταν εύκολη υπόθεση.

Η εναντίωση λοιπόν του ΣΕΚΕ στη μικρασιατική εκστρατεία γινόταν αμήχανα. Υπήρχαν δύο οδοί εναντίωσης οι οποίες απέφευγαν με διαφορετικό τρόπο να δώσουν σαφείς απαντήσεις σε δύσκολα θέματα. Ο Ρ. Carabott έχει ήδη αναλύσει πως η μία οδός απέφυγε τα κρίσιμα επίδικα, τοποθετώντας το θέμα στη βάση της πάλης των τάξεων και της συναδέλφωσης των λαών σε μία μελλοντική σοσιαλιστική βαλκανική ομοσπονδία.

Υπήρξε όμως και μία άλλη οδός διαφυγής. Η ανάλυση αυτή εστίαζε στο αντιπολεμική διάθεση του ελληνικού λαού, στην οικονομική και κοινωνική καταστροφή της χώρας από τη συνέχιση του πολέμου και στην ανάγκη άμεσης σύναψης ειρήνης. Ταυτόχρονα όμως απέφευγε να τοποθετηθεί για την ουσιαστική ευθύνη της ελληνικής πλευράς, επιχειρηματολογώντας για το ρόλο της Ελλάδας στη σύγκρουση ως υποχείριο των μεγάλων δυνάμεων και ιδίως της Αγγλίας. Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση ο ελληνικός στρατός πολέμουσε όχι για την επίτευξη της Μεγάλης Ιδέας, αλλά για την αποκλειστική ικανοποίηση ξένων συμφερόντων. Αρχικός εκφραστής της ήταν ο Αριστοτέλης Σίδερης, μέλος της ΚΕ του ΣΕΚΕ, πρώην βουλευτής και από τους βασικούς εκπροσώπους της μεταρρυθμιστικής πτέρυγας του κόμματος. Μετά την εναρμόνιση των θέσεων του ΣΕΚΕ με αυτές της Τρίτης Διεθνούς αυτή θα είναι η κυρίαρχη γραμμή στα έντυπα του.

Στα επόμενα κεφάλαια θα δούμε αρχικά πως η μικρασιατική εκστρατεία ήταν οργανικό τμήμα των αλυτρωτικών και επεκτατικών επιδιώξεων του ελληνικού εθνικισμού¹⁵, στη συνέχεια τη στάση των διαφόρων ρευμάτων του σοσιαλιστικού στρατοπέδου απέναντί στις εθνικιστικές ιδέες, την επίδραση του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και της ρώσικης επανάστασης, τη θέση του ΣΕΚΕ, θεωρητική και στην πράξη, στην ηγεσία και την βάση απέναντι στη μικρασιατική εκστρατεία και τις ενδεχόμενες αλλαγές στην άποψη του ΚΚΕ για το χαρακτήρα της μικρασιατικής εκστρατείας στη διαχρονία της ιστορίας του, με βάση τα θεωρητικά μοντέλα ανάλυσης που κυριαρχούσαν τη δεδομένη στιγμή στο εσωτερικό του.

---

¹⁵ Όπως το θέτει ο Κλεάνθης Μπουκάλας, ο οποίος ως αξιωματικός του ελληνικού στρατού πολέμησε στη μικρασιατική εκστρατεία: «*Το Μικρασιατικό ζήτημα, έχον ως σκοπόν την απελευθέρωσιν του εν Μ. Ασία υπόδουλου ελληνισμού, ήτο στενώς συνυφασμένον με την Μεγάλην Ιδέαν, την ιδέαν δηλαδή της αποκαταστήσεως του γένους εις την πάλαι ποτέ διαλήμψασαν ακμήν του*», Κλεάνθης Μπουκάλας, αντιστράτηγος ε.α, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία 1919 – 1922, Αίτια και αφορμαί της συμφοράς, μεγαλεία και αθλιότητες, σφάλματα και διαφύγουσαι ευκαιρίαι*, 1959, σελ 26.

Κεφάλαιο 1.

Τα αιτήματα του ελληνικού εθνικισμού και η μικρασιατική εκστρατεία.

1.1 Η Μεγάλη Ιδέα ως έκφραση του ελληνικού εθνικισμού. Η νικηφόρα έκβαση της ελληνικής επανάστασης και η ίδρυση του Ελληνικού κράτους συνιστούν μία σημαντική εξέλιξη για τη βαλκανική χερσόνησο, καθώς ιδρύεται μία νεωτερική οντότητα βασισμένη στις αρχές του έθνους – κράτους. Ο εθνικισμός γίνεται αμέσως η επίσημη κρατική ιδεολογία και χρησιμοποιείται για την επίτευξη στόχων που σχετίζονταν με θέματα της εξωτερικής αλλά και της εσωτερικής πολιτικής: ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος περιοχών που κατοικούνταν από ελληνικούς, ελληνόγλωσσους ή χριστιανικούς πληθυσμούς, διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς, καθώς και «διασφάλιση της εσωτερικής συνοχής και νομιμοποίηση της κυριαρχίας του άρχοντος κοινωνικού συνασπισμού».¹⁶

Η Μεγάλη Ιδέα όπως ονομάστηκε το αίτημα για επέκταση, μπορούσε ανάλογα με τον εκφραστή της να σημαίνει διαφορετικά πράγματα αλλά «σήμαινε οπωσδήποτε επικράτηση του ελληνικού στοιχείου στην Ανατολή, είτε με επανάσταση είτε με ειρηνικά μέσα»¹⁷, και πέρασε από διάφορες φάσεις. Η αρχική προσδοκία για γρήγορη επέκταση που θα κατέληγε στην κυριαρχία της Ελλάδας στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη γρήγορα διαψεύστηκε και αντικαταστάθηκε από πιο προσγειωμένες επιδιώξεις για σταδιακή προσάρτηση εδαφών. Η ικανοποίηση, με τον έναν ή άλλο τρόπο, των στόχων για προσάρτηση των Επτανήσων, της Θεσσαλίας, της Νότιας Ηπείρου και η αυτονομία που δόθηκε στην Κρήτη μέσα στον 19^ο αιώνα φέρνει πλέον και με την είσοδο στον 20^ο αιώνα στην πρώτη θέση των ελληνικών επιδιώξεων τη Μακεδονία. Οι βαλκανικοί πόλεμοι το 1912-13 και η επιτυχής έκβασή τους επιφέρουν την ενσωμάτωση του μεγαλύτερου μέρους και αυτής της περιοχής.

Έναν χρόνο αργότερα ξεσπάει ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος. Η Ελλάδα έστω και καθυστερημένα και με παράπλευρη απώλεια τον εθνικό διχασμό ανάμεσα σε Βενιζελικούς και φιλοβασιλικούς τάσσεται με την πλευρά των νικητών. Τα πιο φιλόδοξα όνειρα των οπαδών της Μεγάλης Ιδέας φαίνεται να πραγματοποιούνται, καθώς η ηττημένη Οθωμανική

---

¹⁶ Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Εισαγωγή», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Α1: 1900-1922 *Οι απαρχές*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ, σελ 20.

¹⁷ Έλλη Σκοπετέα, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1988, σελ 325.

αυτοκρατορία διαμελίζεται. Η Κωνσταντινούπολη βέβαια τίθεται υπό διεθνή έλεγχο αλλά η Ελλάδα προσαρτά όλη την υπόλοιπη Θράκη και της δίνεται ο έλεγχος της περιοχής της Σμύρνης, της Θρυλικής Ιωνίας, για ένα μεταβατικό διάστημα, κάτι που εκλαμβάνεται ως το πρώτο βήμα για την μελλοντική προσάρτηση της περιοχής.

1.2 Η μικρασιατική εκστρατεία. Στις 2 Μαΐου 1919 (15 Μαΐου με το νέο ημερολόγιο) ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στη Σμύρνη. Οι ελπίδες όμως για εύκολη και αναίμακτη κατοχή των μικρασιατικών εδαφών θα διαψευστούν αμέσως. Η παθητική στάση της κυβέρνησης του Σουλτάνου θα προκαλέσει την αντίδραση του τούρκικου εθνικιστικού κινήματος, το οποίο υπό την ηγεσία του Μουσταφά Κεμάλ ξεκινάει ένοπλο αγώνα για την εκδίωξη όλων των ξένων δυνάμεων, προφανώς και της Ελλάδας από τα μικρασιατικά εδάφη.

Έτσι στις πρώτες αυθόρμητες αντιδράσεις του τούρκικου στοιχείου στην περιοχή που εκδηλώνονται με πυροβολισμούς στη Σμύρνη και με πολύ πιο σοβαρά επεισόδια στο Αϊδίνι σύντομα προστίθενται αιφνιδιαστικές επιδρομές τούρκων ατάκτων. Κατόπιν αυτών των εξελίξεων «τον Ιούνιο του 1920 ο ελληνικός στρατός στη Μικρά Ασία έφθασε τις 100.000, με 200 πυροβόλα, 29.000 περίπου κτήνη και 940 αυτοκίνητα».¹⁸

Την ίδια περίοδο ξεκινάει η προέλαση του ελληνικού στρατού προς τα ανατολικά με σκοπό την στρατιωτική νίκη και την μέσω αυτής κατοχύρωση των κερκτημένων. Επίσης στις 10 Αυγούστου 1920 υπογράφεται η συνθήκη των Σεβρών με την οποία ικανοποιήθηκαν και επίσημα οι Ελληνικές διεκδικήσεις, η οποία όμως δεν έγινε δεκτή από το κεμαλικό κίνημα. Μόνο η συντριβή λοιπόν του αντιπάλου θα μπορούσε να εξασφαλίσει την ελληνική παρουσία στην περιοχή.

Το Νοέμβριο του 1920 διεξήχθησαν οι ελληνικές βουλευτικές εκλογές. Η προσδοκία του Βενιζέλου ότι η ικανοποίηση των εθνικών πόθων που είχε πετύχει θα του εξασφάλιζε τη νίκη δεν εκπληρώθηκε καθώς το αντιπολεμικό πνεύμα που επικρατούσε στη χώρα αποδείχτηκε πιο ισχυρό και το αντιβενιζελικό στρατόπεδο επικράτησε. Στις πολεμικές εξελίξεις δεν υπήρξε όμως αλλαγή στρατηγικής καθώς η νέα κυβέρνηση αν και είχε εκλεγεί με αντιπολεμικά συνθήματα συνέχισε την πολιτική της προκατόχου της. Λίγες βδομάδες μετά την εκλογή της διοργάνωσε δημοψήφισμα που επανέφερε το βασιλιά Κωνσταντίνο.

---

¹⁸ Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι πόλεμοι», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Α2: 1900-1922 *Οι απαρχές*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ, σελ 178.

Την άνοιξη του 1921 ξεκίνησε η νέα ελληνική επίθεση με στόχο τον «εγκλωβισμό σημαντικών τουρκικών δυνάμεων μέσα από μία διπλή προέλαση από το Βορά και το Νότο και την εγκατάσταση στη γραμμή Εσκή Σεχίρ – Αφίόν Καραχισάρ».¹⁹

Η αντίσταση του τούρκικου στρατού προκάλεσε μεγάλες απώλειες στους Έλληνες, οι οποίοι δεν πέτυχαν ούτε τον εγκλωβισμό του κεμαλικού στρατού, ούτε την κατάληψη της γραμμής που επιδίωκαν. Τον Ιούνιο του 1921 και μετά την αποστολή νέων ενισχύσεων η ελληνική επίθεση ξανάρχισε και τον Ιούλιο κατελήφθησαν η Κιουτάχεια και το Εσκή Σεχίρ. Οι απώλειες όμως ήταν βαρύτερες ενώ ο κεμαλικός στρατός παρέμενε ακμαίος.

Τον Αύγουστο ξεκίνησε η νέα ελληνική επίθεση σε στόχο την κατάληψη της Άγκυρας. Η επίθεση κράτησε όλο τον Αύγουστο και τελικά σταμάτησε χωρίς επιτυχία λόγω της αντίστασης των Τούρκων οι οποία έφερε τον ελληνικό στρατό στα όριά του τόσο ως προς τις ανθρώπινες απώλειες, όσο και ως προς τη σπατάλη πολεμικού υλικού. Η στρατιά επέστρεψε στις προηγούμενες θέσεις της στην γραμμή Εσκή Σεχίρ – Αφίόν Καραχισάρ και το μέτωπο παρέμεινε σε αυτή τη θέση έως και τον Αύγουστο του 1922.

Στο Αφίόν Καραχισάρ, που αποτελούσε και το πιο δυνατό σημείο του ελληνικού μετώπου ξεκίνησε η επίθεση του κεμαλικού στρατού στις 13 Αυγούστου 1922. Το τούρκικο πυροβολικό εξάρθρωσε την ελληνική άμυνα και οι διεισδύσεις του ιππικού που ακολούθησαν προκάλεσαν το χάος. Πολύ γρήγορα άρχισε η υποχώρηση των ελληνικών μονάδων, στις οποίες προσκολλήθηκε πλήθος αμάχων μειώνοντας κατά πολύ την ευκινησία τους. Ο πανικός εξαπλώθηκε γρήγορα και καμία δεύτερη γραμμή άμυνας δεν έγινε δυνατόν να στηθεί. Τις επόμενες ημέρες εκδηλώθηκαν φαινόμενα απειθαρχίας και άρνησης για μάχη. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι Τούρκοι στις 27 Αυγούστου μπήκαν χωρίς αντίσταση στη Σμύρνη. Αυτό ήταν το τέλος της μικρασιατικής εκστρατείας με την οποία σηματοδοτήθηκε και το τέλος μίας περιόδου, κατά την διάρκεια της οποίας ο ελληνικός εθνικισμός ήταν ιδιαίτερα επιθετικός και αλυτρωτικός. Το κόστος της εκστρατείας σε έμψυχο και άψυχο υλικό ήταν τεράστιο. Ακόμα πιο σημαντικό κόστος ήταν ο ξεριζωμός που περίμενε, ως απότοκο της ήττας, το μικρασιατικό ελληνισμό μετά από μία μακραίωνη παρουσία στην περιοχή.

Το αντιφατικό στοιχείο που χαρακτηρίζει την περίοδο της μικρασιατικής εκστρατείας είναι το αντιπολεμικό κλίμα που επικρατούσε στην ελληνική κοινωνία και μεταδόθηκε και στο στράτευμα σε βαθμό που η κατάρρευση του μετώπου να μπορεί επιτυχημένα να χαρακτηριστεί ως «απεργία»²⁰ των ελλήνων φαντάρων παρά αντίσταση οργανωμένου στρατού, την ίδια στιγμή που όλες οι περιγραφές την εποχής μιλάνε για την

¹⁹ Στο ίδιο, σελ 180.

²⁰ Τάσος Κωστόπουλος, *Πόλεμος και εθνοκάθαρση*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2008, σελ 124.

απήχηση της Μεγάλης Ιδέας στο σύνολο σχεδόν του ελληνικού πληθυσμού. Πως είναι δυνατόν να καταρρεύσει τόσο εύκολα ένας εθνικός στρατός όταν μάχεται για μία υπόθεση που θεωρεί δίκαιη και έχει γαλουχηθεί με αυτή;

1.3 Οι εξελίξεις της δεκαετίας 1912-1922. Για να απαντηθεί το ερώτημα αυτό πρέπει να κάνουμε μία σύντομη αναδρομή στα γεγονότα της προηγούμενης δεκαετίας. Οι κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις με πιο ξεκάθαρη ανάμεσα τους τη βενιζελική παράταξη εγκαινίασαν μία περίοδο εθνικής εξόρμησης που σήμαινε για όσους στρατεύθηκαν το 1912 ότι για 10 συνεχόμενα χρόνια θα πολεμούσαν. Το 1912 στον πρώτο βαλκανικό πόλεμο, το 1913 στον δεύτερο βαλκανικό πόλεμο, από το 1916 στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, αμέσως μετά τη λήξη του στην εκστρατεία της Ουκρανίας και τέλος το 1919 έχουμε την απόβαση στη Σμύρνη και την μικρασιατική εκστρατεία που διαρκεί έως το 1922. Η κόπωση που είχε προκληθεί σε όσους πολεμούσαν όλα αυτά τα χρόνια, οι ανθρώπινες απώλειες και τα χρόνια μακριά από τις οικογένειες και τα αγαπημένα τους πρόσωπα ήταν ήδη πολύ βαρύ φορτίο.

Αυτό όμως που δυσκόλεψε κατά πολύ την κατάσταση ήταν η διάρρηξη της εθνικής ενότητας ανάμεσα στις δύο κυρίαρχες πολιτικές παρατάξεις, τους βενιζελικούς και τους φιλοβασιλικούς αλλά και στα αντίστοιχα τμήματα της άρχουσας τάξης που αντιπροσώπευαν, την περίοδο πριν από την είσοδο της Ελλάδας στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Η άποψη του Βενιζέλου για συμμετοχή της Ελλάδας σε αυτόν στο πλευρό της Αγγλίας και της Γαλλίας βρήκε αντίθετο το βασιλιά Κωνσταντίνο, ο οποίος υποστήριζε μία πολιτική ουδετερότητας, η οποία ουσιαστικά ευνοούσε τις κεντρικές δυνάμεις. Το σχίσμα αυτό που δεν έμεινε σε ηγετικό επίπεδο αλλά μεταφέρθηκε και στους απλούς πολίτες, επιδεινώθηκε από την απροκάλυπτη επέμβαση των Αγγλογάλλων στο εσωτερικό αυτό ζήτημα της χώρας, τον αποκλεισμό της χώρας από το συμμαχικό στόλο και την επιβολή τελικά του Βενιζέλου ως κυβερνήτη της χώρας με τις λόγχες του στρατού τους.

Το σχίσμα αυτό μεταφέρθηκε και εντός του ελληνικού στρατού, ο οποίος χωρίστηκε στην ουσία και αυτός στα δύο με αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση της μαχητικής του ικανότητας. Ακόμα χειρότερα έκανε τα πράγματα ο τρόπος που διεξήχθη η επιστράτευση για τη συγκρότηση του ελληνικού στρατού που θα συμμετείχε στις επιχειρήσεις του μακεδονικού μετώπου.. Ο Α. Στίνας γράφει:

η πρώτη φροντίδα του Βενιζέλου...ήταν η επιστράτευση, αφού φυσικά κήρυξε όλη τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας. Στρατιωτικές στάσεις ακολουθούν που πνίγονται στο αίμα. Το μεγαλύτερο μέρος των εφέδρων που είχαν τότε κληθεί υπό τα όπλα αρνείται να

υπακούσει και να επιστρατευτεί. Και τότε γνωρίσαμε στα χωριά μας, ότι σε όλη τη χώρα γνωρίσαμε και ζήσαμε στην κατοχή και στις πιο εφιαλτικές της στιγμές. Τα μπλόκα, τις επιδρομές, τις έρευνες, τις συλλήψεις, τα βασανιστήρια, το ξύλο...Τα χωριά πολιορκούνταν από στρατό και χωροφύλακες, ενώ ειδικά αποσπάσματα εισβάλλανε μέρα νύκτα....απειλούσανε ότι θα εκτελούσανε τους ομήρους που πιάνανε αν σε ορισμένη προθεσμία δεν παραδοθούν οι έφεδροι. Στο τέλος οι έφεδροι παραδίνονταν και δεμένοι με συνοδεία στέλνονταν στο σφαγείο.²¹

Η πραγματικότητα αυτή βάθυνε την αντίθεση που ένοιωθε μεγάλο τμήμα του λαού για τον Βενιζέλο και την πολιτική του, κάτι που δεν άλλαξε ούτε μετά τη λήξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών που επιδίκαζε, έστω και για μεταβατικό διάστημα, τη διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης στην Ελλάδα. Η αίσθηση του κόσμου ότι νέες θυσίες τον περιμένουν δεν μετέτρεψαν την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας σε μία πανεθνική έκρηξη χαράς, μάλλον το αντίθετο. Την ίδια ώρα και μπροστά στις επικείμενες εκλογές η φιλοβασιλική αντιπολίτευση υποσχόταν ειρήνη και αποστράτευση. Έτσι ο Βενιζέλος ηττήθηκε εκλογικά το Νοέμβριο του 1920 τη στιγμή που η πολιτική που είχε χαράξει θριάμβευε.

Αμέσως όμως μετά τη νίκη της στις εκλογές η νέα κυβέρνηση αθέτησε όλες τις υποσχέσεις της συνεχίζοντας και εντείνοντας την πολιτική της προκατόχου της. Η τεράστια αυτή μεταστροφή εκτός από ακραίο παράδειγμα ανακολουθίας προεκλογικών υποσχέσεων και μετεκλογικής πρακτικής, απέδειξε ότι η εξωτερική πολιτική του Φιλελεύθερου κόμματος ήταν η μόνη συμβατή με τις ελληνικές εδαφικές επιδιώξεις.²² Οι έντονες αντιδράσεις που ξέσπασαν πνίγηκαν σε ένα νέο κύμα καταστολής. Η πνιγνή αυτή εικόνα που επικρατούσε στη χώρα επιδεινωνόταν από την οικονομική της κατάσταση. Τα συνεχιζόμενα χρόνια πολέμου είχαν εξαρθρώσει τελείως την οικονομία της χώρας. Η νέα κυβέρνηση για να συνεχίσει τον πόλεμο επέβαλε νέα βαριά φορολογία και εσωτερικό αναγκαστικό δάνειο με το οποίο όλα τα χαρτονομίσματα έχασαν τη μισή τους αξία και το συνολικό ποσό που συγκεντρώθηκε χρηματοδότησε τη συνέχιση του πολέμου. Οι εξελίξεις αυτές, πολεμικές και οικονομικές, γεννάνε έντονες λαϊκές αντιδράσεις. Τα 1921 είναι έτος γεμάτο απεργίες και διαδηλώσεις με πιο σημαντικά την απεργία των ναυτεργατών, την

²¹ Άγης Στίνας, *Αναμνήσεις*, Αθήνα, Ύψιλον, 2^η έκδοση, 1985, σελ 19-20.

²² Χαρακτηριστικές οι δηλώσεις του Δημ Γούναρη: «η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας θα μείνει αμετάβλητη καθόσον ο κ. Βενιζέλος συνεργών μετά των συμμάχων εφήρμοσεν όχι προσωπική αλλά εθνική πολιτική», εφημ. Ριζοσπάστης, αρ 1179, 10.11.1920 και του βασιλέα Κωνσταντίνου μετά την επάνοδό του: «Δια την εξωτερικήν πολιτικήν θα ακολουθήσω αυστηρώς την γραμμήν, την οποίαν διέγραψεν ο κ. Βενιζέλος», εφημ. Ριζοσπάστης, αρ 1617 – 128, 8.12.1921.

γενική απεργία και τις συγκρούσεις με την αστυνομία στο Βόλο,²³ τον επεισοδιακό εορτασμό της Πρωτομαγιάς στην Θεσσαλονίκη²⁴ και την απεργία των σιδηροδρομικών. Σε όλες αυτές τις εκδηλώσεις τα οικονομικά αιτήματα ενώνονται με τα αντιπολεμικά.

Η καταστολή αυτής της απεργίας με την σύλληψη των σιδηροδρομικών, την επιστράτευσή τους και την αποστολή τους στο μέτωπο έχει τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που περίμενε η κυβέρνηση καθώς επιταχύνουν σημαντικά την δημιουργία αντιπολεμικού κλίματος στο μέτωπο. Οι επιστρατευμένοι σιδηροδρομικοί είναι πολιτικά συνειδητοποιημένοι, ξεκινούν για το μέτωπο «με τας κραυγάς ζήτω η απεργία κάτω ο πόλεμος»²⁵ η και δημιουργούν στη Μικρά Ασία δίκτυο μεταφοράς αντιπολεμικού υλικού.²⁶ Τα ίδια ακριβώς αποτελέσματα έχει η σύλληψη μελών του ΣΕΚΕ για αντιπολεμική προπαγάνδα, η επιστράτευσή τους και η αποστολή τους στο μέτωπο.

Το δεύτερο σημείο που προκαλεί επιτάχυνση στις αντιπολεμικές διαθέσεις των φαντάρων είναι η μεταφορά του μετώπου στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Όσο ο στρατός παρέμενε στην περιοχή της Σμύρνης η ελληνική προπαγάνδα μπορούσε σχετικά πειστικά να υποστηρίξει ότι ο πόλεμος γίνεται για την απελευθέρωση των υποδουλωμένων ελλήνων. Όσο πιο βαθιά όμως προχωρούσε ο ελληνικός στρατός για να αντιμετωπίσει τον Κεμάλ τόσο πιο αναίμικο έως ανύπαρκτο γινόταν το ελληνικό στοιχείο. Η παρατεταμένη παραμονή σε ένα καταφανές εχθρικό περιβάλλον δεν μπορούσε παρά να ρίξει στο ναδίρ το ηθικό των στρατιωτών, ιδίως όταν συνδυαζόταν με κάκιστες συνθήκες διαβίωσης και διατροφής.

Τέλος ρόλο έπαιξε και η αλλαγή της στάσης των μεγάλων δυνάμεων, κυρίως της Γαλλίας και της Ιταλίας, οι οποίες άρχισαν να ενισχύουν το τούρκικο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα με πολεμικό υλικό και να δηλώνουν ότι η Ελλάδα θα πρέπει να αποχωρήσει από τη Μικρά Ασία. Η στάση αυτή είναι λογικό να δημιουργεί την αίσθηση στον ελληνικό λαό και στρατό ότι οι θυσίες του γίνονται χωρίς λόγο.

---

²³ Για αναλυτική περιγραφή των γεγονότων δες Αβραάμ Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, Αθήνα, Κομμούνα, 1986, σελ 143-144.

²⁴ Α. Στίνας, ό.π σελ 37-38.

²⁵ Α. Μπεναρόγια, ό.π σελ 145.

²⁶ Α. Στίνας, ό.π, σελ 41.

Κεφάλαιο 2.

Σοσιαλιστικό κίνημα και εθνικισμός

2.1 Ο αρχικός προβληματισμός. Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και μπροστά στην μαζικοποίηση της απήχησης των εθνικιστικών ιδεών πολλοί από τους θεωρητικούς και τους πρωτεργάτες του σοσιαλιστικού κινήματος της εποχής καταπιάστηκαν με το εθνικό ζήτημα.²⁷ Οι χώρες στις οποίες τότε αυτό ήταν ιδιαίτερα οξυμμένο ήταν οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες της Αυστροουγγαρίας και της Ρωσίας. Οι σοσιαλδημοκράτες της Αυστροουγγαρίας είχαν την ανάλυση ότι η ισότητα των λαών της αυτοκρατορίας αποτελούσε κατά κύριο λόγο ένα πολιτιστικό αίτημα με δύο πιθανούς τρόπους εκπλήρωσης, είτε την πάλη για αυτονομία όλων των λαών που κατοικούσαν σε αυτή σε θέματα γλώσσας και πολιτισμού, είτε την αναζήτηση εθνικής – πολιτιστικής ισότητας και αυτονομίας σε καθαρά προσωπική βάση, χωρίς εδαφικές αναφορές. Οι απόψεις αυτές βρήκαν ανταπόκριση και ανάμεσα στους σοσιαλιστές της Ρωσίας, ιδιαίτερα τους Εβραίους, τους Αρμένιους και τους Γεωργιανούς.

Στο άλλο άκρο βρίσκονταν η Λούξεμπουργκ κ.α, η οποία έχοντας μελετήσει την κατάσταση της Πολωνίας είχε φτάσει στο συμπέρασμα ότι με την ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος το αίτημα για εθνική ανεξαρτησία είχε πάψει να είναι προοδευτικό. Μόνο με τη νίκη του σοσιαλισμού θα λύνονταν πραγματικά και αυτά τα ζητήματα και μέχρι τότε η εργατική τάξη θα έπρεπε να περιορίζεται στο αίτημα για εθνική αυτονομία στην πολιτιστική ζωή.

Τέλος ο Λένιν έκανε μία διαφορετική ανάλυση η οποία έκανε διάκριση ανάμεσα στα έθνη που καταπιέζουν άλλους λαούς και σε αυτά που καταπιέζονται. Στα έθνη καταπιεστές οι σοσιαλιστές θα έπρεπε να υποστηρίζουν το δικαίωμα των καταπιεζόμενων για αυτοδιάθεση, αναγνωρίζοντάς τους εφόσον το επιθυμούσαν και το δικαίωμα για απόσχιση. Συνολικότερα υπέτασσε το αίτημα για εθνική αυτοδιάθεση στη ταξική πάλη ως όπλο για την επίτευξη της επανάστασης.²⁸

---

²⁷ Για αναλυτική παρουσίαση του θέματος δες Μισέλ Λεβί, *Το εθνικό ζήτημα από τον Μαρξ μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Στάχυ, 1993.

²⁸ Τόνι Κλιφ, *Λένιν*, Αθήνα, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, χ.χ, τόμος 2^{ος}, σελ 78.

Το 1914 αποτελεί κομβικό έτος για την εξέλιξη των αντιλήψεων για το εθνικό ζήτημα εντός του σοσιαλιστικού κινήματος, καθώς με το ξέσπασμα του πρώτου παγκοσμίου πολέμου τα κόμματα της Δεύτερης Διεθνούς και η συντριπτική πλειοψηφία των οργανωμένων σοσιαλιστών παρά την διακηρυγμένη θέση τους ότι ο πόλεμος είναι αποτέλεσμα του καπιταλισμού και του ιμπεριαλισμού και τις αντιπολεμικές και διεθνιστικές διακηρύξεις τους, τάσσονται με την πλευρά της κυβέρνησης της χώρας τους και υπερασπίζονται την αρχή της εθνικής άμυνας και της υπεράσπισης της πατρίδας τους.

Κάτω από την επίδραση αυτών των εξελίξεων διαμορφώνονται στους σοσιαλιστές της εποχής τρεις απόψεις σε σχέση με τον πόλεμο. Η πρώτη, η οποία κυριάρχησε αρχικά ήταν η άποψη για υπεράσπιση της πατρίδας, η «ντεφενσισμός» όπως επικράτησε να ονομάζεται. Δεύτερη ήταν η «πασιφιστική» τάση, η οποία αρνήθηκε να υποστηρίξει την πολεμική κινητοποίηση και προπαγάνδιζε την ειρήνη, χωρίς όμως να συνδέει τον πόλεμο με τις επεκτατικές, εδαφικές ή/και οικονομικές επιδιώξεις της αστικής τάξης της χώρας εντός της οποίας δρούσε ως υπαίτιες του πολέμου. Τρίτη τάση ήταν αυτή που υποστήριξε ο Λένιν και ονομάστηκε «επαναστατικός ντεφετισμός» - επαναστατική ηττοπάθεια. Η αντίληψη αυτή υποστήριζε ότι ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν αντιδραστικός από όλες τις μεριές και ότι η εργατική τάξη κάθε εμπόλεμης χώρας θα έπρεπε να δρα για την ήττα της δικιάς της αστικής τάξης και με στόχο να μετατρέψει τον πόλεμο σε εμφύλιο για την επίτευξη της σοσιαλιστικής επανάστασης. Η τάση αυτή ήταν στην αρχή και η πιο μειοψηφική.

2.2 Πόλεμος και επανάσταση. Η συντριπτική επικράτηση της άποψης για την αναγκαιότητα της εθνικής άμυνας στα σοσιαλιστικά κόμματα και τις εργατικές τάξεις όλων των εμπόλεμων χωρών αντανάκλασε την κυριαρχία της αντίληψης ότι ο αγώνας που έκαναν ήταν δίκαιος και ότι η διάρκεια του πολέμου θα ήταν σύντομη. Η δεύτερη πρόβλεψη αποδείχτηκε πολύ λανθασμένη. Πολύ σύντομα το δυτικό μέτωπο σταθεροποιήθηκε και ατελείωτες σειρές χαρακωμάτων και οχυρώσεων διαχώριζαν τις δύο πλευρές, προκαλώντας τεράστιες απώλειες στον κάθε φορά επιτιθέμενο. Ο συνδυασμός της ανθρωποσφαγής και των άθλιων συνθηκών διαβίωσης στα μέτωπα με τις ολοένα επιδεινούμενες συνθήκες στα μετόπισθεν προκάλεσαν, από το 1916, αλλαγή στις συνειδήσεις των πολιτών των εμπλεκομένων στον πόλεμο χωρών και την γέννηση ενός αντιπολεμικού κλίματος. Βασικός εκφραστής του στις κυριότερες εμπόλεμες χώρες ήταν «το οργανωμένο εργατικό κίνημα στις μεγάλες βιομηχανίες όπλων που έγινε το επίκεντρο απεργιακών και αντιπολεμικών μαχητικών κινητοποιήσεων και οι κυριότερες ναυτικές βάσεις και στη Ρωσία και τη

Γερμανία (Κροστάνδη, Κίελο) που επρόκειτο να αποτελέσουν μείζονα επαναστατικά κέντρα».²⁹

Το γεγονός αυτό βρήκε την κορυφαία του έκφραση στην τσαρική Ρωσία. Στη χώρα αυτή η προϋπάρχουσα του πολέμου κρίση του καθεστώτος, οι τεράστιες απώλειες ανθρώπινου δυναμικού, η εμφανής αδυναμία του στρατού να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του πολέμου και η γενικευμένη φτώχεια δημιούργησαν ένα εκρηκτικό συνδυασμό. Τελικό αποτέλεσμα ήταν η Οκτωβριανή επανάσταση και η κυβέρνηση των μπολσεβίκων.

Το νέο καθεστώς απέσυρε την Ρωσία από τον πόλεμο, δημοσιοποίησε τις μυστικές συμφωνίες των συμμάχων και ξεκίνησε την προσπάθεια για την οικοδόμηση ενός νέου κοινωνικού συστήματος. Ο διεθνής αντίκτυπος της Οκτωβριανής επανάστασης ήταν τεράστιος. Όλοι οι λαοί έστρεψαν τα βλέμματά τους προς την ανατολή και ένα κύμα εξεγέρσεων συντάραξε όλη την Ευρώπη, καθώς «αφότου η Οκτωβριανή επανάσταση έφερε τους Μπολσεβίκους του Λένιν στην εξουσία, η επιθυμία για ειρήνη συγχωνεύτηκε με την επιθυμία για κοινωνική επανάσταση».³⁰

Η ένταση των εκδηλώσεων ήταν πολύ πιο έντονη στο στρατόπεδο των κεντρικών δυνάμεων που ήταν φανερό ότι χάνουν τον πόλεμο. Πολιτικές απεργίες και αντιπολεμικές διαδηλώσεις σάρωσαν την κεντρική Ευρώπη, οι βούλγαροι στρατιώτες εγκατέλειψαν μαζικά το βαλκανικό μέτωπο και το Νοέμβριο του 1918 η Γερμανική επανάσταση από το ναύσταθμο του Κίελου απλώθηκε σε όλη τη χώρα. Από το Μάρτιο έως και τον Ιούλιο του 1919 μία σοβιετική κυβέρνηση εγκαταστάθηκε στην Ουγγαρία.

Μικρότερης έκτασης γεγονότα συνέβησαν και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ιταλία και η Ισπανία, ενώ ο αντίκτυπος της οκτωβριανής επανάστασης επηρέασε κόμματα, κινήματα και άτομα σε όλες τις ηπείρους από το Μεξικό έως την Αυστραλία και από τη Βραζιλία έως την Κίνα.

Τελικά καμία από τις προσπάθειες μίμησης της οκτωβριανής επανάστασης δεν πέτυχε και το σοβιετικό καθεστώς έμεινε απομονωμένο έως και το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Η εξέλιξη αυτή όμως που γνωρίζουμε σήμερα με την ασφάλεια της χρονικής απόστασης που μας χωρίζει από τα γεγονότα, δεν φαινόταν πολύ πιθανή τότε. Σε όλο τον κόσμο και ιδιαίτερα στην Ευρώπη εργαζόμενοι, σοσιαλιστές όλων των αποχρώσεων και κόμματα που αναφέρονταν στη παράδοση της σοσιαλδημοκρατίας άρχιζαν να στρέφονται προς τους Μπολσεβίκους και το πολιτικό και οργανωτικό παράδειγμα που έδιναν. Παντού επικρατούσε η αίσθηση ότι η επανάσταση επίκειται.

---

²⁹ Έρικ Χομσμπάουμ, *Η εποχή των άκρων*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1997, σελ 85.

³⁰ Στο ίδιο, σελ 85.

Στις συνθήκες αυτές οι Μπολσεβίκοι πήραν την απόφαση να διασπάσουν το διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα, θεωρώντας χρεοκοπημένη τη Δεύτερη Διεθνή και να ιδρύσουν την Τρίτη Διεθνή, η οποία δομημένη πάνω στο πρότυπό τους θα συγκέντρωνε όλες τις επαναστατικές δυνάμεις και κόμματα και θα λειτουργούσε ως το διεθνές στρατηγείο για τη διάδοση της επανάστασης. Η είσοδος στην Τρίτη Διεθνή απαιτούσε την αποδοχή των περίφημων 21 όρων. Πιο σημαντικές από τις προϋποθέσεις ήταν ότι η Τρίτη Διεθνής ήταν, όχι «μία χαλαρή ομοσπονδία εθνικών κομμάτων όπως η δεύτερη διεθνής αλλά ένα συγκεντρωτικό παγκόσμιο κόμμα με εθνικά τμήματα»,³¹ το πρόγραμμα των οποίων έπρεπε να βασίζεται σε αυτό του διεθνούς επαναστατικού κέντρου. Επίσης η απαίτηση για πλήρη ρήξη με το ρεφορμισμό, την μεταρρυθμιστική δηλαδή παράδοση των κομμάτων της Δεύτερης Διεθνούς και τον σοσιαλπατριωτισμό ή σοσιαλπασιφισμό. Ο πρώτος όρος αφορούσε τη θέση ότι εάν ο πόλεμος που διεξάγει μία χώρα είναι, ή χαρακτηρίζεται, αμυντικός μπορεί να υποστηριχθεί και από το σοσιαλιστικό κόμμα που δρα σε αυτή. Ο δεύτερος την απόρριψη του πολέμου και την απαίτηση για σύναψη ειρήνης χωρίς να γίνεται προσπάθεια να μετατραπεί σε εμφύλιο και κοινωνική επανάσταση, σύμφωνα με το παράδειγμα των Μπολσεβίκων. Τέλος τα κομμουνιστικά κόμματα θα έπρεπε να αποβάλουν τους μεταρρυθμιστές από τις τάξεις τους.

Οι όροι αυτοί προκάλεσαν συγκρούσεις και διασπάσεις σε όλα σχεδόν τα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης. Τις επιπτώσεις τους στο ΣΕΚΕ θα τις δούμε παρακάτω.

2.3 Το εθνικό ζήτημα στα Βαλκάνια και οι εξελίξεις στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα. Η εκπόνηση μίας συγκεκριμένης άποψης για το εθνικό ζήτημα στον βαλκανικό χώρο και ιδιαίτερα στην Οθωμανική Μακεδονία, στην οποία ζούσε μία πανσπερμία πληθυσμών, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό διακρίνονταν με βάση το θρήσκευμα και όχι την εθνικότητα, είχε αποδειχτεί δύσκολη ήδη από την εποχή της Δεύτερης Διεθνούς. Στο Συνέδριο της Στουτγάρδης το 1907 η Διεθνής κάλεσε τους σοσιαλιστές των Βαλκανικών χωρών σε κοινή δράση κατά ενδεχόμενου πολέμου και υποστήριξε την αυτονομία των μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη δημιουργία μίας ομοσπονδίας των βαλκανικών λαών.³² Τις ίδιες θέσεις εξέφρασαν και η Α΄ Βαλκανική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη το 1910 καθώς και η Διεθνής Σοσιαλιστική Διάσκεψη της Κοπεγχάγης επίσης το 1910.

³¹ Ντάνκαν Χάλλας, *Κομιντέρν η Τρίτη Διεθνής*, Αθήνα, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 1999, σελ 31.

³² Γεώργιος Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, Αθήνα, Εξάντας, 1978, σελ 33-37. Για το ίδιο θέμα αλλά και για τις επεξεργασίες των Βουλγάρων «στενών» σοσιαλιστών σε σχέση με τη Βαλκανική Ομοσπονδία δες το συλλογικό έργο του Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών *Η Σοσιαλιστική Οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης – ζητήματα γύρω από την δράση της*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1989, σελ 110-112.

Τελικά οι σοσιαλιστικές εκκλήσεις δεν έφεραν αποτέλεσμα καθώς ο πόλεμος όντως ξέσπασε στον βαλκανικό χώρο, το 1911 ο Ιταλοτουρκικός, το 1912 ο πρώτος βαλκανικός και το 1913 ο δεύτερος βαλκανικός πόλεμος. Ιδίως οι δύο τελευταίοι επέφεραν τεράστιες εδαφικές ανακατατάξεις στα Βαλκάνια καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία σχεδόν εκδιώχθηκε από τις ευρωπαϊκές κτήσεις της, κρατώντας μόνο την Ανατολική Θράκη. Οι υπόλοιπες μοιράστηκαν στην Ελλάδα, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο και τη Βουλγαρία, ενώ δημιουργήθηκε και ένα καινούργιο κράτος, η Αλβανία.

Κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων οι σοσιαλιστές της εποχής δεν κατάφεραν να αναπτύξουν αξιόλογη αντιπολεμική δράση παρόλο που έγιναν τέτοιες προσπάθειες, κυρίως στη Σερβία και την Βουλγαρία.³³

Πρώτη σοσιαλιστική οργάνωση που προσπάθησε να τοποθετηθεί στη νέα πραγματικότητα που έφερε η ενσωμάτωση της Νότιας Μακεδονίας στην Ελλάδα ήταν η *Φεντερασιόν*, η οποία εκτός της σοσιαλιστικής της ιδεολογίας είχε και το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ότι η μεγάλη πλειοψηφία των μελών της ήταν Εβραίοι, μέλη της πολυάριθμης κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Εκτός από την προσπάθεια οργάνωσης των εργατών της Μακεδονίας, πήρε θέση υπέρ μίας αυτόνομης Μακεδονίας, μέλος της Βαλκανικής ομοσπονδίας, κάτι που της κόστισε την έναρξη κυβερνητικών διώξεων εναντίον της.³⁴ Η θέση αυτή θα αλλάξει έστω και άτυπα από το χειμώνα του 1914 όταν «η *Φεντερασιόν* αντιμετωπίζει πλέον την οργανωτική της σύνδεση με τις σοσιαλιστικές κινήσεις και οργανώσεις της Παλαιάς Ελλάδας στο πλαίσιο ενός ενιαίου ελληνικού σοσιαλιστικού κόμματος, πράγμα που σημαίνει πως έχει αναγνωρίσει ότι η σοσιαλιστική της δράση μόνο στα όρια του νέου ελληνικού κράτους και της κοινωνίας που περιλαμβάνεται στην επικράτειά του πρέπει να αναπτυχθεί».³⁵

Στο σύνολό τους οι έλληνες σοσιαλιστές δεν κατόρθωσαν να καταλήξουν σε μία ενιαία άποψη για τους βαλκανικούς πολέμους και τις ελληνικές εδαφικές διεκδικήσεις, κάτι στο οποίο συνετέλεσε σημαντικά το γεγονός ότι παρέμεναν διασπασμένοι σε μικρές ομάδες, αδυνατώντας να δημιουργήσουν ένα ενιαίο κόμμα. Σημαντικό ρόλο στην αδυναμία ενιαίας οργανωτικής έκφρασης εκτός από τις ιδεολογικές διαφορές έπαιζαν και οι προσωπικές εχθρότητες. Το γεγονός όμως ότι μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης η

---

³³ Λεονταρίτης, ό.π σελ 40· Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, ό.π σελ 119· L.S. Stavrianos, the Balkan Federation Movement a neglected aspect, the American historical review, Vol 48, No. 1, October 1942.

³⁴ Ένας Βαλκάνιος, *Η λύση του βαλκανικού προβλήματος*, Ο Πολίτης 28, 1979, σελ 49· Λεονταρίτης, ό.π σελ 42.

³⁵ Άγγελος Ελεφάντης, Προλογικό σημείωμα στο *Η Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης και το εθνικό ζήτημα*, Ο Πολίτης 28, 1979, σελ 38.

Φεντερασιόν δρούσε πλέον εντός της ελληνικής πολιτικής ζωής θα συντελούσε σύντομα αναζωογονητικά και προωθητικά για το σύνολο του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος.

Μετά την έναρξη του 1^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου η στάση των βαλκάνιων σοσιαλιστών κινήθηκε σε πλαίσια ανάλογα με αυτά των δυτικοευρωπαίων συντρόφων τους. Οι Σέρβοι σοσιαλιστές δεν αμφισβήτησαν την αναγκαιότητα υπεράσπισης της πατρίδας τους την ίδια στιγμή που μη επιστρατευμένα μέλη του κόμματος συνέχιζαν την αντιπολεμική προπαγάνδα. Στη Βουλγαρία το «στενό»³⁶ κόμμα αντιτάχτηκε στον πόλεμο, ενώ το «πλατύ», αρχικά αντιπολεμικό και αυτό, στήριξε την κυβέρνηση της χώρας του μόλις αυτή συμπαρατάχθηκε με το στρατόπεδο των κεντρικών δυνάμεων.³⁷

Για το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα η περίοδος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς ενώ στο ξεκίνημά του συνέχιζε η πολυδιάσπασή του, στο τέλος του η μεγάλη πλειοψηφία των οργανωμένων σοσιαλιστών ήταν μέλη του ίδιου κόμματος. Επιπλέον η φρίκη του πολέμου ριζοσπαστικοποίησε τις ιδέες που εξέφραζε η μεγάλη πλειοψηφία τους.

Όπως ήδη έχουμε δει στο ξεκίνημα του πολέμου το δίλημμα για την Ελλάδα ήταν είσοδος σε αυτόν στο πλευρό της Αντάντ ή ουδετερότητα. Ο πιο ένθερμος υποστηρικτής της πρώτης προοπτικής από τους σοσιαλιστές της εποχής ήταν ο Πλάτωνας Δρακούλης, ηγέτης του *Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων* (1909). Η άποψη του ήταν ότι με την νίκη των συμμάχων και ιδίως της Αγγλίας θα συνεχιζόταν η πρόοδος του πολιτισμού και η ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών. Ταυτόχρονα η Ελλάδα θα επιτύγχανε την εθνική της ολοκλήρωση. Οι θέσεις του Δρακούλη καταδικάσθηκαν από την πλειοψηφία των ελλήνων σοσιαλιστών, ακόμα και από τμήμα της οργάνωσής του που αποχώρησε από αυτήν.³⁸

Ο Νίκος Γιαννιός, ηγέτης του *Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθηνών* (1911) αρχικά υποστήριζε ότι οι Έλληνες θα έπρεπε να πολεμήσουν μόνο σε περίπτωση που απειλούνταν η εθνική τους ανεξαρτησία, αλλά ταυτόχρονα έδειχνε και τη συμπάθεια του για την Αντάντ. Στη συνέχεια προχώρησε ένα βήμα ακόμα, επιχειρηματολογώντας υπέρ της εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, ως μέσο άμυνας. Κατά τη διάρκεια του εθνικού διχασμού συμμετείχε στο κίνημα της «εθνικής άμυνας». Μετά την επάνοδο του Βενιζέλου στην Αθήνα και την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο, επέστρεψε στην Αθήνα,

³⁶ Το *Βουλγάρικο Εργατικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα*, το οποίο συσπείρωνε όλους τους σοσιαλιστές στη Βουλγαρία, διασπάστηκε το 1903 στους «στενούς» σοσιαλιστές που ακολούθησαν πορεία παρόμοια με των Μπολσεβίκων στη Ρωσία και στους «πλατιούς» σοσιαλιστές, κόμμα που υιοθέτησε μεταρρυθμιστικές – σοσιαλδημοκρατικές απόψεις.

³⁷ Λεονταρίτης, ό.π σελ 60-61· L.S Stavrianos, ό.π σελ 35.

³⁸ Λεονταρίτης, ό.π σελ 63-69· Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, Αθήνα, Γνώση, 1993, Τόμος Β, σελ 89.

ανασύστησε το Σοσιαλιστικό Κέντρο, διατηρώντας τις σοσιαλπατριωτικές θέσεις του αν και κρατώντας ταυτόχρονα κάποιες αποστάσεις από την πολιτική της κυβέρνησης Βενιζέλου.³⁹

Στη Θεσσαλονίκη η *Φεντερασιόν* (1909) παρέμεινε σταθερή, από την αρχή έως το τέλος, στην εναντίωσή της στον πόλεμο και υποστήριξε την πολιτική της ουδετερότητας. Πιθανότατα στα πλαίσια της ταύτισης της άποψης της στο θέμα αυτό με τον συνασπισμό των φιλοβασιλικών, αλλά και με την προσδοκία ότι η νίκη τους θα σήμαινε και την απελευθέρωση των εκτοπισμένων στελεχών της Α. Μπεναρόγια και Γιονά, αποδέχτηκε την πρόταση τους για συνεργασία στις εκλογές του Ιουνίου 1915, με αποτέλεσμα 2 στελέχη της, ο Αριστοτέλης Σίδερης και ο Αλβέρτης Κουριέλ να εκλεγούν βουλευτές.⁴⁰ Η συνεργασία αυτή της *Φεντερασιόν* και των συμμάχων της με τους φιλοβασιλικούς προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Γιαννιού, ο οποίος αρθρογράφησε επανειλημμένα για το θέμα αυτό.

Τα ξαδέλφια Παναγής και Νίκος Δημητράτος γίνονται στις αρχές του 1914 μέλη του *Σοσιαλιστικού Κέντρου* του Γιαννιού, από το οποίο αποχωρούν γρήγορα και προσχωρούν στο *Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων* του Π. Δρακούλη. Σύντομα όμως συγκροτούν τάση εντός του *Συνδέσμου* την *Σοσιαλιστική Ένωση*, στην οποία γίνεται όλο και πιο φανερή η επιρροή της *Φεντερασιόν* και η ταύτιση μαζί της σε αντιπολεμική στάση, σε αντίθεση με αυτή του Π. Δρακούλη. Τον Ιούλη του 1915 η *Σοσιαλιστική Ένωση* αποχωρεί από τον *Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων* και ξεκινάει την αυτόνομη δράση της.⁴¹ Μέχρι και την ίδρυση του ΣΕΚΕ ο συντονισμός της *Ένωσης* με τη *Φεντερασιόν* και η ταύτιση μαζί της σε όλα τα σημαντικά πολιτικά ζητήματα και ιδίως στην αντιπολεμική στάση τους γίνεται όλο και πιο στενός.

Στο φιλοσοσιαλιστικό τύπο κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου ο *Ριζοσπάστης* αποδεχόταν την αναγκαιότητα της άμυνας κατά της βουλγαρικής εισβολής στα τμήματα της Μακεδονίας που είχαν ενσωματωθεί στην Ελλάδα μετά τους βαλκανικούς πολέμους. Ταυτόχρονα ζητούσε «ν' αποδοθή εις κάθε λαόν ότι πραγματικώς του ανήκει σύμφωνα με την αρχή των εθνικοτήτων» και συγχρόνως υποστήριζε ότι «Ο μεγαλοϊδεατισμός μας εις τα μάτια των ανθρώπων εκείνων είναι ιμπεριαλισμός και ως

---

³⁹ Νούτσος, ό.π σελ 97.

⁴⁰ Την απόφαση για την συνεργασία επικύρωσε η Α' Πανελλαδική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη, η οποία έλαβε μέρος στην Αθήνα στις 28-4-1915 και στην οποία εκτός από την *Φεντερασιόν* πήραν μέρος η *Σοσιαλιστική Ένωση*, δηλαδή η ομάδα Δημητράτου, για την οποία θα αναφερθούμε αμέσως παρακάτω, το *Σοσιαλιστικό Κέντρο Πειραιά* και σοσιαλιστές από Βόλο, Λάρισα, Μυτιλήνη και Κέρκυρα. Για αναλυτική παρουσίαση του θέματος δες Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, ό.π σελ 183-184. Να σημειωθεί εδώ ότι στην συνδιάσκεψη δεν κλήθηκαν οι Γιαννιός και Δρακούλης, κάτι που προφανώς επιδείνωσε τις σχέσεις των αντιμαχόμενων σοσιαλιστικών ομάδων και που προμηνύει το τι θα συμβεί 3 χρόνια αργότερα, στην ίδρυση του ΣΕΚΕ, όταν ο Δρακούλης δεν θα κληθεί καν, ενώ ο Γιαννιός θα συμμετάσχει αρχικά, αλλά μετά την ήττα των απόψεών του θα αποχωρήσει.

⁴¹ Νούτσος, ό.π σελ 110-112.

τοιούτος είναι πολύ κακόν επιχείρημα δια να πεισθούν να συντελέσουν εις την απελευθέρωσή μας».⁴² Από την άλλη το τι ακριβώς αποτελούσε μεγαλοϊδεατισμό και τι όχι ήταν κάπως συγκεχυμένο καθώς μισό χρόνο αργότερα η ίδια εφημερίδα κάνοντας γνωστές τις θέσεις της για τον πόλεμο ζητούσε ανάμεσα στα άλλα και την προσάρτηση των ελληνικών τμημάτων της Μικρής Ασίας από την Ελλάδα.⁴³

Η πορεία του σοσιαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα λοιπόν αυτή την περίοδο θα μπορούσε να αποδοθεί με το σχήμα πόλεμος – ριζοσπαστικοποίηση – (μπολσεβίκικη) επανάσταση – ενοποίηση των σοσιαλιστών στο ΣΕΚΕ.

Η τάση αυτή ριζοσπαστικοποίησης και ισχυροποίησης δεν είναι ελληνική ιδιαιτερότητα αλλά αφορά όλο το βαλκανικό σοσιαλιστικό κίνημα. Αίτια του μπορούν να θεωρηθούν η αποσύνθεση της Αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας, ο θρίαμβος των Μπολσεβίκων στη Ρωσία, η εγκαθίδρυση (βραχύβιου) σοσιαλιστικού καθεστώτος στην Ουγγαρία σε συνδυασμό με την καταστροφή και τις συμφορές που προκάλεσε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος.⁴⁴

---

⁴² εφημ. Ριζοσπάστης, 7.11.1917

⁴³ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ 248, 30.3.1918

⁴⁴ L.S Stavrianos, ό.π σελ 36.

Κεφάλαιο 3.

Το ΣΕΚΕ και η μικρασιατική εκστρατεία

3.1 1918 έτος ορόσημο. Το έτος 1918 αποτελεί έτος ορόσημο για το εργατικό και το σοσιαλιστικό κίνημα της Ελλάδας αφού εντός του επιτεύχθηκε η ενοποίηση αρχικά των εργαζόμενων σε τριτοβάθμιο επίπεδο με την ίδρυση της ΓΣΕΕ και στη συνέχεια των διάσπαρτων σοσιαλιστικών οργανώσεων και ομάδων με την ίδρυση του ΣΕΚΕ, με πρωτοβουλία κυρίως της Φεντερασιόν στη Θεσσαλονίκη και της Σοσιαλιστικής Εργατικής Ομάδας Αθηνών, μετονομασία της Σοσιαλιστικής Ένωσης.⁴⁵

Από την πλευρά των σοσιαλιστικών κύκλων της εποχής η επίτευξη και των δύο αυτών στόχων ήταν απαραίτητη αφού απαραίτητη προϋπόθεση για την ίδρυση ενός πανελλαδικού σοσιαλιστικού κόμματος, εκφραστή της εργατικής τάξης της χώρας ήταν η ύπαρξη ενός αντίστοιχα οργανωμένου σε εθνικό επίπεδο εργατικού κινήματος, του οποίου τις αποφάσεις θα επηρέαζαν και εντός του οποίου θα διέδιδαν τις απόψεις τους. Και σε συνδικαλιστικό όμως επίπεδο «τα πλεονεκτήματα αυτής της συγκεντρωτικής εργατικής οργάνωσης σε εθνικό επίπεδο ήταν φανερά: θα σταματούσε τον κερματισμό του εργατικού κινήματος και θα περιόριζε, κατά συνέπεια, την αύξηση του αριθμού των εργατικών σωματείων, θα συλλογικοποιούσε την ως τότε ασυντόνιστη τοπική συνδικαλιστική δράση και θα ενίσχυε έτσι τη διαπραγματευτική δύναμη των εργατών».⁴⁶

Για εντελώς διαφορετικούς λόγους από αυτούς των σοσιαλιστών θετική απέναντι στην προοπτική της ενοποίησης του εργατικού κινήματος ήταν και η κυβέρνηση Βενιζέλου. Η ταξική πάλη έστω και με αργούς ρυθμούς είχε κάνει την εμφάνισή της και στην Ελλάδα και η κυβέρνηση του που είχε ήδη θεσπίσει εργατική νομοθεσία προτιμούσε από το ενδεχόμενο ανεξέλεγκτων μελλοντικών εργατικών αγώνων την σύσταση σωματείων πλαισιωμένων από συντηρητικούς συνδικαλιστές, μέσω των οποίων θα προωθούσε τις θέσεις της.

---

⁴⁵ Λεονταρίτης, ό.π σελ 249.

⁴⁶ Λεονταρίτης, ό.π σελ 249.

Η επιθυμία της κυβέρνησης Βενιζέλου για την σύσταση τριτοβάθμιων αλλά και δευτεροβάθμιων εργατικών ενώσεων βασιζόταν και στις επιδιώξεις της εξωτερικής του πολιτικής αφού ένα ελεγχόμενο από τον ίδιο εργατικό κίνημα θα μπορούσε να στηρίξει τις επεκτατικές του επιδιώξεις στις εργατικές και σοσιαλιστικές συναντήσεις κατά τη διάρκεια του πολέμου και στις συνδιασκέψεις ειρήνης μετά τον πόλεμο. Ο Γ. Λεονταρίτης μάλιστα υποστηρίζει ότι «αν δεν φοβόταν ο Βενιζέλος ότι τα εργατικά και σοσιαλιστικά κινήματα της Ευρώπης θα επηρέαζαν τις αποφάσεις της μελλοντικής συνδιάσκεψης ειρήνης – οπότε θα ήταν απαραίτητη η υποστήριξη των πολεμικών του στόχων εκ μέρους του ελληνικού εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος -, είναι αμφίβολο αν θα είχε ενθαρρύνει την οργάνωση του επικείμενου εργατικού συνεδρίου ή θα επέτρεπε τη μελλοντική σοσιαλιστική συνδιάσκεψη».⁴⁷

Έτσι λοιπόν και παρά τις περιπλοκές που προκάλεσε η επίθεση που εξαπόλυσε μέσα από τον τύπο ο Ν. Γιαννιός κατά της ομάδας Ν. Δημητράτου και κυρίως κατά της Φεντερασιόν, επίθεση που εδραζόταν σε πολιτικά και προσωπικά κίνητρα,⁴⁸ η διπλή αυτή ενοποιητική διαδικασία προχώρησε. Αρχικά τον Φεβρουάριο του 1918 διεξήχθη στη Θεσσαλονίκη μυστικά η Β΄ Πανελλαδική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη. Στη συνέχεια στις 3 Νοεμβρίου 1918 ξεκίνησε τις εργασίες του το Πανελλαδικό Εργατικό Συνέδριο. Πήραν μέρος σε αυτό 252 αντιπρόσωποι, οι οποίοι εκπροσωπούσαν 200 εργατικά σωματεία, δέκα εργατικές ενώσεις, δύο εργατικές ομοσπονδίες και δύο επαγγελματικές ενώσεις.⁴⁹ Οι σοσιαλιστές αντιπρόσωποι αποτελούσαν ένα διακριτό αλλά μειοψηφικό ρεύμα ανάμεσά τους. Κατάφεραν να περάσουν στις αποφάσεις ένα μέρος από τις απόψεις τους, όπως την αποδοχή της ταξικής πάλης ως μέσο για την επίτευξη των εργατικών στόχων και την έγκριση της εργατικής ανεξαρτησίας απέναντι στα αστικά κόμματα. Σε σχέση όμως με τους στόχους του πολέμου το συνέδριο ενέκρινε μία απόφαση που ήταν στην ουσία της σύμφωνη με τους επεκτατικούς στόχους της κυβέρνησης Βενιζέλου, γεγονός που προκάλεσε την έντονη ικανοποίησή της και η πρόταση των σοσιαλιστών μειοψηφήσε.⁵⁰ Η ενοποίηση όμως του ελληνικού εργατικού κινήματος προσέφερε ασύγκριτα ευνοϊκότερες συνθήκες πολιτικής παρέμβασης στους σοσιαλιστές από αυτές που υπήρχαν στο παρελθόν. Αυτό που απέμενε ήταν η ενοποίηση και των διάσπαρτων σοσιαλιστικών ομάδων.

⁴⁷ Λεονταρίτης, ό.π σελ 251.

⁴⁸ Λεονταρίτης, ό.π σελ 253-260· Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, ό.π σελ 189-192.

⁴⁹ Λεονταρίτης, ό.π σελ 261

⁵⁰ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ 468, 6.11.1918· Λεονταρίτης, ό.π σελ 263-265.

3.2 Η ίδρυση του ΣΕΚΕ Το Νοέμβριο του 1918 στην Τρούμπα του Πειραιά ένας μικρός αριθμός αντιπροσώπων, γύρω στους 30, ιδρύουν το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας. Ο αριθμός ήταν μικρός αλλά στους συνέδρους περιλαμβάνονταν «όλοι οι εκπρόσωποι των σοσιαλιστικών ζυμώσεων παλαιότερων ετών, πλην του Πλ. Δρακούλη, οι ζωηρότεροι και συνειδητότεροι εκπρόσωποι του ελληνικού προλεταριάτου καπνεργάται, ηλεκτροτεχνίται, σιγαροποιοί, ναυτικοί, οι εκπρόσωποι των νέων ιδεολόγων διανοουμένων, φοιτηταί, επαναστάται, δοκιμασθέντες ήδη εις τον αγώνα υπέρ των ιδεών των».⁵¹ Συνολικά στο συνέδριο εκπροσωπήθηκαν περίπου 1.000 οργανωμένοι σοσιαλιστές.⁵²

Την πορεία του νέου αυτού κόμματος την πρώτη περίοδο ύπαρξής του καθόρισαν η καθυστερημένη χρονικά σύστασή του σε σχέση με τα αντίστοιχα σοσιαλιστικά κόμματα όχι μόνο της Δυτικής Ευρώπης αλλά και των γειτονικών βαλκανικών χωρών όπως η Βουλγαρία και η Σερβία, η ελλιπής γνώση της σοσιαλιστικής θεωρίας, στη σοσιαλδημοκρατική ή λενινιστική εκδοχή της, καθώς και το μικρό συγκριτικά μέγεθος της ελληνικής εργατικής τάξης, παρά τη σχετική αύξηση της μετά τους νικηφόρους βαλκανικούς πολέμους με τη σημαντική αύξηση των ορίων της χώρας και τη διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς που είχαν επιφέρει.⁵³ Επίσης οι σημαντικές διαφορές αντιλήψεων των μελών του νέου κόμματος, το οποίο φιλοξενούσε στις τάξεις του από μεταρρυθμιστές έως κομμουνιστές όλων των αποχρώσεων. Οι προσωπικές αντιπαλότητες του παρελθόντος και οι ατομικές φιλοδοξίες έπαιζαν και αυτές το ρόλο τους. Τέλος η ακτινοβολία της οκτωβριανής επανάστασης και η τεράστια ριζοσπαστικοποίηση των συνειδήσεων που προκάλεσε σε συνδυασμό με τη φρίκη των πολέμων οι οποίοι για την ελληνική περίπτωση κράτησαν σχεδόν ασταμάτητα μία δεκαετία από το 1912 έως και το 1922.

Όπως λοιπόν έχει ήδη διατυπωθεί εύστοχα «η ουσιαστικότερη υποθήκη της Β' Διεθνούς – η επιμονή στην οργάνωση της εργατικής τάξης – συνδυάστηκε στην Ελλάδα με την επαναστατική έξαρση της Οκτωβριανής Επανάστασης στη Ρωσία και οδήγησε στην ίδρυση εργατικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος».⁵⁴

Στο συνέδριο διαμορφώθηκαν τρεις τάσεις, οι οποίες σε ορισμένα ζητήματα συγκρούστηκαν πολιτικά και σε αλλά προχώρησαν σε σύνθεση των απόψεων τους. Σύμφωνα με τον Α. Μπεναρόγια την αριστερή πτέρυγα αποτελούσαν οι Δ. Λιγδόπουλος, Κομιώτης, Δουλάτης, φοιτητές και ιδρυτές της νεολαίας Αθηνών και ο Ν. Δημητράτος, το

⁵¹ Μπεναρόγια, ό.π, σελ 120-121

⁵² Δοκίμιο ιστορίας του Κ.Κ.Ε, συλλογικό, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1996, σελ 87.

⁵³ Δες και Αλέξανδρος Δάγκας, Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, Ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς, στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Β2: 1922-1940 Ο Μεσοπόλεμος*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2003, σελ 156-157.

⁵⁴ Αλέξανδρος Δάγκας, ό.π, σελ 158.

κέντρο αποτελούσαν οι αντιπρόσωποι της Φεντερασιόν, με βασικό στέλεχός τους τον αφηγητή των γεγονότων Α. Μπεναρόγια και την δεξιά οι Ν. Γιαννιός, Χατζιμηχάλης και οι μάλλον προς αυτούς προσκείμενοι Α. Σίδερης, Α. Κουριέλ και Π. Δημητράτος⁵⁵.

Οι αντιπρόσωποι κλήθηκαν να αποφασίσουν για μία σειρά από θέματα από το όνομα του νέου κόμματος, όπου επιλέχτηκε το ΣΕΚΕ για να τονιστεί ο εργατικός χαρακτήρας του και το ξεπέρασμα της προϊστορίας του ελληνικού σοσιαλισμού, ως το πολιτικό πρόγραμμα του και από τη φύση της Κοινωνίας των Εθνών, η οποία επρόκειτο να συσταθεί, όπου αποφασίστηκε θετική στάση, έως την άποψη του απέναντι στη ρώσικη επανάσταση - χαρακτηρίστηκε παγκόσμιο ιστορικό γεγονός.

Σύμφωνα με τον Γ. Λεονταρίτη «η πλειοψηφία των συνεδρων τάχθηκε στο πλευρό στελεχών όπως οι Μπεναρόγιας, Α. Σίδερης και Π. Δημητράτος, οι οποίοι προσπάθησαν να συμβιβάσουν τα άκρα και ακολούθησαν γενικά μία μετριοπαθή γραμμή. Οι αποφάσεις του συνεδρίου για τα εσωτερικά θέματα βασίζονταν στο πρόγραμμα της Ερφούρτης του γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος⁵⁶». Σύμφωνα με τον πρωταγωνιστή των γεγονότων Α. Μπεναρόγια το συνέδριο «εψήφισεν το πρόγραμμα αλλαχού επί το ριζοσπαστικότερον και αλλαχού επί το μεταρρυθμιστικότερον».⁵⁷

Στα εθνικά θέματα και στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής υπήρξε έντονη διάσταση ανάμεσα στην δεξιά και την αριστερή πτέρυγα. Πέρα από τη γενική συμφωνία να ιδρυθεί μία δημοκρατική βαλκανική ομοσπονδία, η πρώτη ζητούσε να επιδικασθούν η Βόρεια Ήπειρος και οι νομοί Σμύρνης και Αϊδινίου στην Ελλάδα, ανεξαρτησία του Πόντου, της Θράκης και των μικρασιατικών ακτών,⁵⁸ δηλαδή στην ουσία περιορισμό του μελλοντικού τουρκικού κράτους στην κεντρική Μικρά Ασία. Οι θέσεις αυτές συμφωνούσαν και συνέπιπταν στην ουσία τους με τους πολεμικούς στόχους της Ελληνικής κυβέρνησης.

Η δεύτερη, η οποία επικράτησε, ζητούσε την καταγγελία των μυστικών συνθηκών, τον ελεύθερο εθνικό αυτοπροσδιορισμό και την έναρξη δημοσίων διαπραγματεύσεων που θα οδηγούσαν σε γενική ειρήνη, χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις. Στο θέμα των

---

⁵⁵ Παρόμοια είναι η εικόνα που δίνει και το Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ που θεωρεί ότι στο πρώτο συνέδριο του ΣΕΚΕ εκδηλώθηκαν τρία διαφορετικά ιδεολογικά ρεύματα. Η αριστερή τάση με επικεφαλής το Δημ. Λιγδόπουλο, η κεντριστική με τον Α. Μπεναρόγια και η δεξιά με κυριότερους εκπροσώπους τους Ν. Γιαννιό και Αριστ. Σίδηρη, δες *Το πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά*, Αθήνα, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1982, σελ 14.

⁵⁶ Λεονταρίτης, ό.π σελ 269.

⁵⁷ Μπεναρόγια, ό.π, σελ 122.

⁵⁸ Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Αθήνα, Μπουκουμάνη, 7^η έκδοση, 1972, σελ 313.

πολέμων, παρά την ύπαρξη άποψης ότι πρέπει να καταδικασθούν όλοι οι πόλεμοι, τελικά ψηφίζεται η αναγκαιότητα της εθνικής άμυνας σε περίπτωση αμυντικού πολέμου.⁵⁹

Όπως έχει δείξει ο Γ. Λεονταρίτης:

η ομοσπονδιακή αρχή αποτελούσε τη βάση του προγράμματος του Σοσιαλιστικού Κόμματος και αναγνωριζόταν ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ειρηνική συνύπαρξη και μελλοντική σοσιαλιστικοποίηση της χερσονήσου....το πρόγραμμα του κόμματος καταδίκασε τους ιμπεριαλιστικούς πολεμικούς στόχους της Ελλάδας. Έτσι μόνο οι περιοχές που κατοικούνταν από μία απόλυτη πλειοψηφία Ελλήνων θα είχαν το δικαίωμα να αποφασίσουν για την τύχη τους, σύμφωνα με την αρχή της αυτοδιάθεσης, ενώ το βιλαέτι του Αϊδινίου και η Ανατολική Θράκη που δεν διέθεταν τέτοια πλειοψηφία είχαν τελείως αγνοηθεί. Εξάλλου το ομοσπονδιακό σχέδιο πρότεινε την οργάνωση του μελλοντικού τούρκικου κράτους σε αυτόνομα βιλαέτια με τοπική αυτοδιοίκηση και εγγυήσεις για τις μειονότητες, διαρθρωμένα έτσι ώστε να είναι σε θέση να προσχωρήσουν στη Βαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία.⁶⁰

Στην πρώτη Κ.Ε του κόμματος εκλέχτηκαν οι Α. Αρβανίτης, Δ. Λιγδόπουλος, Σ. Κόκκινος, Μ. Σιδέρης και Ν. Δημητράτος που εκλέχτηκε γραμματέας.

Ας δούμε μερικά βασικά βιογραφικά στοιχεία για έναν εκπρόσωπο από κάθε πτέρυγα για να αντιληφθούμε καλύτερα την πολλαπλότητα και διαφορετικότητα των πολιτικών προελεύσεων, ιδεολογικών αναφορών και εν τέλει επιλογών.

Ο Δ. Λιγδόπουλος εμφανίστηκε στο πολιτικό προσκήνιο κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, ως ένα από τα στελέχη της Σοσιαλιστικής νεολαίας, η οποία σε συνεργασία με το Σοσιαλιστικό τμήμα Αθηνών αποτελούσε πόλο συγκέντρωσης των πιο αριστερών σοσιαλιστών στην προ ΣΕΚΕ εποχή. Κράτησε αντιπολεμική στάση κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Λόγω της στάσης του αυτής και με πρόσχημα τη συμμετοχή του στην επανέκδοση του φυλλαδίου του Κροπότκιν «προς τους νέους» συλλαμβάνεται και καταδικάζεται σε τετραετή φυλάκιση. Λίγο καιρό μετά αποφυλακίζεται μετά από χάρη που του έδωσε η κυβέρνηση Βενιζέλου. Το 1918 όχι μόνο συμμετέχει, όπως ήδη είδαμε, στο ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ, αλλά επιπλέον εκλέγεται μέλος της πρώτης κεντρικής του επιτροπής και διευθυντής της εφημερίδας *Εργατικός Αγώνας*, επίσημου οργάνου του κόμματος. Το 1920 συμμετείχε ως αντιπρόσωπος του ΣΕΚΕ αρχικά στην 1^η Συνδιάσκεψη των βαλκανικών κομμουνιστικών κομμάτων στη Σόφια και στη συνέχεια στο

⁵⁹ Το πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, ό.π σελ 82-85· Κορδάτος, ό.π, σελ 313.

⁶⁰ Λεονταρίτης, ό.π σελ 274.

2^ο Συνέδριο της Τρίτης Διεθνούς στη Μόσχα. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, μέσω της Μαύρης θάλασσας, δολοφονήθηκε από πειρατές.⁶¹

Ο Αβραάμ Μπεναρόγια γεννήθηκε στη Βουλγαρία και από πολύ νωρίς ασπάστηκε τις σοσιαλιστικές ιδέες. Το 1908 εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, στην οποία δούλεψε ως δάσκαλος και τυπογράφος και αναδείχτηκε ως μία από τις ηγετικές μορφές του σοσιαλιστικού κινήματος, πρωτοστατώντας στην ίδρυση της Φεντερασιόν. Μετά τους βαλκανικούς πολέμους και την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στο Ελληνικό κράτος πρωταγωνιστεί στις προσπάθειες για την ενοποίηση των ελλήνων σοσιαλιστών σε μία οργάνωση. Μετά την ίδρυση του ΣΕΚΕ αποτελεί ένα από τα ηγετικά του στελέχη έως και το 1924. Το 1922 στη συνδιάσκεψη του Φεβρουαρίου είναι ένας από τους εισηγητές της τακτικής της «μακράς νομίμου υπάρξεως», σύμφωνα με την οποία το κόμμα θα έπρεπε να στηριχθεί στην κοινοβουλευτική δράση και όχι σε επαναστατικές ενέργειες για τις οποίες ούτε το ΣΕΚΕ, ούτε το ελληνικό εργατικό κίνημα ήταν έτοιμα. Επιπλέον η ένταξη στη Τρίτη Διεθνή και η αναγνώρισή της ως καθοδηγητικό κέντρο θα έπρεπε να αναβληθεί. Μετά την λήξη όμως της μικρασιατικής εκστρατείας και την επιστροφή των κομμουνιστών φαντάρων η αριστερή πτέρυγα επικρατεί εσωκομματικά και η παλιά γενιά στελεχών, ανάμεσα της και ο Α. Μπεναρόγια τίθεται εκτός κόμματος. Μετά από αυτήν την εξέλιξη και κάποιες αποτυχημένες προσπάθειες για ίδρυση νέου σοσιαλιστικού κόμματος αποσύρεται από την ενεργό πολιτική δράση. Κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής υπήρξε κρατούμενος σε στρατόπεδο συγκέντρωσης αλλά επέζησε. Το 1953 μεταναστεύει στο κράτος του Ισραήλ παρόλο που σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ήταν αντίπαλος του σιωνισμού. Εκεί αν και σε προχωρημένη ηλικία συμμετέχει στη σύνταξη του σοσιαλιστικού περιοδικού *Ελ Τιέμπο*.

Για τον Νίκο Γιαννιό έχει ήδη γίνει λόγος. Το 1911 ιδρύει το Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών. Λίγο νωρίτερα είχε έλθει στην Αθήνα από την Κωνσταντινούπολη, στην οποία δραστηριοποιούνταν ως δημοτικιστής δάσκαλος και σοσιαλιστής. Ήδη πριν την έλευση του στην Αθήνα διατηρούσε αλληλογραφία με τον Πλάτωνα Δρακούλη ηγέτη του πρώιμου ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος και σε συνέχεια αυτής εγκαθίσταται στην Αθήνα, αναγνωρίζει την πρωτοκαθεδρία του Δρακούλη και αναλαμβάνει τη σύνταξη της εβδομαδιαίας εφημερίδας του *Έρευνα*. Μετά από λίγο καιρό όμως έρχεται σε σύγκρουση με τον Δρακούλη και ιδρύει το Σοσιαλιστικό Κέντρο. Συμμετέχει στους βαλκανικούς πολέμους ως αξιωματικός του ελληνικού στρατού. Λίγο πριν τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο η Φεντερασιόν, κατόπιν εντολής του διεθνούς σοσιαλιστικού γραφείου, αναλαμβάνει

---

⁶¹ εφημ. *Ριζοσπάστης*, αρ 1230, 22.1.1921· Α. Μπεναρόγια, ό.π, σελ 137· Δες όμως και μία άλλη εκδοχή για τους φυσικούς και ηθικούς αυτουργούς της δολοφονίας στο Α. Δάγκας, ό.π σελ 195.

πρωτοβουλία για την ένωση των διάσπαρτων σοσιαλιστικών ομάδων. Στην Αθήνα η πρωτοβουλία φαίνεται να επιτυγχάνει τελικά καθώς «η κοινή εκτελεστική ομάδα είχε εκλεγεί. Η ένωση των δύο σοσιαλιστικών ομάδων εματαιώθη την τελευταία στιγμήν διότι ο Γιαννιός ήθελε να έχει κυρίαρχον θέσιν εις την εκτελεστικήν επιτροπήν, όπου εμειοψήφει».⁶² Μετά από αυτό το γεγονός οι δύο σοσιαλιστικές ομάδες της Αθήνας ξανάρχισαν τις διαμάχες τους και οι σχέσεις του Σοσιαλιστικού Κέντρου του Γιαννιού και της Φεντερασιόν πέρασαν κρίση. Προσχωρεί στο κίνημα εθνικής άμυνας και πολεμά ως αξιωματικός στο στρατό του Βενιζέλου. Εν τέλει συμμετέχει στο ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ, εκφράζοντας ένα κράμα απόψεων, μεταρρυθμιστικού σοσιαλισμού και επεκτατισμού στα εθνικά ζητήματα. Διαπιστώνοντας ότι η μεγάλη πλειοψηφία των συνέδρων διαφωνεί με αυτές αποχωρεί από το ΣΕΚΕ⁶³, ενώ στην τελευταία του παρουσία στο συνέδριο εμφανίζεται με στολή αξιωματικού του ελληνικού στρατού.⁶⁴ Από τότε και στο εξής δεν ξαναπαίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα παρόλο που συμμετέχει σε πρόσκαιρες απόπειρες για σύσταση σοσιαλδημοκρατικού κόμματος.

3.3) Οι εσωκομματικές εξελίξεις από το πρώτο έως και το δεύτερο συνέδριο του ΣΕΚΕ. Στο επόμενο του πρώτου συνεδρίου διάστημα το κόμμα απασχόλησε το δίλημμα σε ποια διεθνή θα ενταχθεί καθώς η απόφαση του συνεδρίου για σύνδεση με το διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα δεν ανέφερε αν η σύνδεση θα έπρεπε να γίνει με τη Δεύτερη ή την Τρίτη Διεθνή. Τα μέλη της κεντρικής επιτροπής Δ. Λιγδόπουλος, Μ. Σιδέρης και Ν. Δημητράτος αποτέλεσαν την πλειοψηφούσα σε αυτήν άποψη, η οποία υποστήριζε την ένταξη στην Τρίτη Διεθνή. Για αυτό το λόγο προσπάθησε να δημιουργήσει σε όλες τις οργανώσεις του κόμματος πυρήνες υποστηρικτών της και δεν δημοσίευσε το πρόγραμμα του, επειδή σε αυτό υπήρχαν αποφάσεις αντίθετες με τις θέσεις της Τρίτης Διεθνούς.⁶⁵

---

⁶² Μπεναρόγια, ό.π, σελ 88.

⁶³ Τα πρακτικά του Πρώτου Συνεδρίου δείχνουν ότι υπήρξε μία συνεχώς αυξανόμενη ένταση ανάμεσα στο Ν. Γιαννιό και τους υποστηρικτές του και την πλειοψηφία των συνέδρων η οποία βασίστηκε στις εξής διαφωνίες: α) οι πρώτοι επιθυμούσαν πιο μεταρρυθμιστικό προσανατολισμό ενώ οι δεύτεροι πιο ριζοσπαστικό β) η ομάδα Γιαννιού είχε προσανατολισμό κοντινό με της κυβέρνησης Βενιζέλου στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής σε αντίθεση με τους υπόλοιπους συνέδρους γ) η πλειοψηφία απέρριψε την πρόταση Γιαννιού να προηγηθεί της ένταξης μέλους στο ΣΕΚΕ η προετοιμασία του από μορφωτικούς ομίλους, και δ) απορρίφθηκε επίσης η απαίτησή του να διατηρήσει το δικαίωμα αυτόνομης οργανωτικής έκφρασης σε ξεχωριστή τοπική οργάνωση η οποία θα μπορούσε να εκδίδει και δική της εφημερίδα. Οι προσωπικές αντιπάθειες και αντιπαλότητες έπαιξαν και αυτές το ρόλο τους με αποκορύφωμα τη φράση του Γιαννιού, κυρίως απευθυνόμενος προς τον Μπεναρόγια ότι «είναι μερικά ζητήματα που λύονται μόνο με το πιστόλι», *Το πρώτο συνέδριο του ΣΕΚΕ*, ό.π, σελ 110.

⁶⁴ Μπεναρόγια, ό.π, σελ 122.

⁶⁵ Μπεναρόγια, ό.π, σελ 126.

Τον Μάιο του 1919 συγκλήθηκε το πρώτο συμβούλιο του ΣΕΚΕ. Σε αυτό αποφασίστηκε να μη προσχωρήσει μεν τη δεδομένη στιγμή το ΣΕΚΕ σε καμία Διεθνή, αλλά να γίνουν προπαρασκευαστικές ενέργειες για τη μελλοντική του προσχώρηση στην Τρίτη Διεθνή. Ταυτόχρονα όμως ασκήθηκε κριτική στην πλειοψηφία της ΚΕ για τις μονομερείς και χωρίς ενημέρωση της μειοψηφίας ενέργειες της για προσχώρηση στην Τρίτη Διεθνή. Η κριτική αυτή και συνολικά η μη οριστικοποίηση της απόφασης για προσχώρηση στην Τρίτη Διεθνή οφειλόταν στις διαφωνίες που είχαν προκύψει στην ηγεσία του ΣΕΚΕ καθώς ο γραμματέας του κόμματος Ν. Δημητράτος και οι Δ. Λιγδόπουλος, Κομιώτης και Μ. Σιδέρης ήταν οπαδοί της προσχώρησης, ενώ οι Α. Σίδερης και Α. Μπεναρόγια είχαν αντιρρήσεις. Κατόπιν αυτής της κριτικής τα μέλη της ΚΕ Δ. Λιγδόπουλος και Ν. Δημητράτος παραιτήθηκαν. Μετά από μικρό διάστημα όμως συνήλθε το δεύτερο Συμβούλιο του ΣΕΚΕ, το οποίο επανέφερε στην Κ.Ε τους Δ. Λιγδόπουλο και Ν. Δημητράτο και αποφάσισε την προσχώρηση του στην Βαλκανική Ομοσπονδία. Δεδομένης της ένταξης της Ομοσπονδίας στην Τρίτη Διεθνή, αυτό ήταν και το πρώτο βήμα για την ένταξη και του ΣΕΚΕ σε αυτή παρόλο που η οριστική απόφαση αναβλήθηκε για το δεύτερο συνέδριο του.

Αυτό συγκλήθηκε τον Απρίλιο του 1920. Σύμφωνα με τη έκθεση της Κ.Ε το ΣΕΚΕ αριθμούσε 1.000 μέλη και άλλα 500 η νεολαία. Αποφασίστηκε η προσχώρηση στην Τρίτη Διεθνή, προστέθηκε η λέξη κομμουνιστικό, σε παρένθεση στο τέλος του τίτλου του κόμματος και έγινε δεκτός ο συγκεντρωτισμός ως οργανωτική αρχή, κάτι που σήμαινε ότι δεν επιτρεπόταν η ύπαρξη τάσεων.

Ο Ριζοσπάστης αναγνωρίστηκε ως καθημερινό όργανο του κόμματος. Τη νέα ΚΕ αποτελούσαν ο Ν. Δημητράτος, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντα του γραμματέα και οι Γ. Δούμας, Γ. Κορδάτος, Μ. Σιδέρης και Π. Δημητράτος.

Αναγκαία συνέπεια της απόφασης για προσχώρηση στην Τρίτη Διεθνή ήταν «ότι το Κόμμα μας ανήκον εις την Βαλκανικήν κομμουνιστικήν ομοσπονδίαν και αποδεχόμενον τας αρχάς και την τακτικήν της γ' Διεθνούς οφείλει να προσαρμόση το πρόγραμμά του σύμφωνα με τας αρχάς και την τακτικήν αυτής».⁶⁶

Πέραν της γενικότερης σημασίας της η προσαρμογή του προγράμματος του ΣΕΚΕ σε αυτό της Τρίτης Διεθνούς συνεπάγεται την όλο και μεγαλύτερη δυσκολία διατύπωσης απόψεων επηρεασμένων, συνειδητά ή ασυνείδητα, από τα αιτήματα του ελληνικού εθνικισμού, λόγω του συντονισμού των θέσεων του ΣΕΚΕ για τη Μικρασιατική Εκστρατεία με αυτών της Τρίτης Διεθνούς για το Ανατολικό ζήτημα. Το πώς επηρεάστηκαν οι θέσεις του ΣΕΚΕ λόγω αυτής της εξέλιξης θα το δούμε συγκεκριμένα παρακάτω.

---

⁶⁶ Το ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα, τόμος 1^{ος} 1918-1924, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1974, σελ 64.

3.4 Η περίπτωση του Γιώργου Γεωργιάδη. Ανάμεσα στο 1^ο και στο 2^ο Συνέδριο του ΣΕΚΕ είχαν προσχωρήσει σε αυτό οι Γ. Πετσόπουλος, Γ. Κορδάτος και Γ. Γεωργιάδης. Και οι 3 θα αναδειχθούν σε στελέχη πρώτης γραμμής για το διάστημα που εξετάζουμε, ο πρώτος ως διευθυντής του Ριζοσπάστη και ο δεύτερος ως μέλος της κεντρικής του επιτροπής. Θα εξετάσουμε όμως πιο αναλυτικά τη δράση του Γιώργου Γεωργιάδη γιατί είναι αυτός που προσπάθησε να διαμορφώσει ένα συνεκτικό αναλυτικό πλαίσιο για την εξέλιξη του ελληνικού καπιταλισμού και τη θέση του στο διεθνές επίπεδο, την κατάσταση του κόμματος της εργατικής τάξης, την ενδεδεδειγμένη τακτική και πρόγραμμά του. Επίσης ασχολήθηκε με τις σχέσεις του ΣΕΚΕ με το διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα και υπήρξε ο πρώτος διευθυντής της Κομμουνιστικής Επιθεώρησης (ΚΟΜΕΠ).

Στο 2^ο Συνέδριο του ΣΕΚΕ ο Γ. Γεωργιάδης ήταν εισηγητής για το θέμα της προσχώρησης στην Τρίτη Διεθνή. Ο Γεωργιάδης βάσισε την πρότασή του στις εξής θέσεις: την κατάρρευση της Δεύτερης Διεθνούς κυρίως λόγω της στάσης που κράτησε στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, το χαρακτήρα της περιόδου η οποία ήταν μεταβατική και έτεινε στο να πάρει την εξουσία το προλεταριάτο και τέλος τις ιδιαίτερες γεωγραφικές και ιστορικές συνθήκες που αναπτυσσόταν το κίνημα της εργατικής τάξης στην Ελλάδα. Αυτές επέβαλλαν στο ελληνικό κίνημα να ακολουθήσει τον ίδιο δρόμο που είχαν ήδη πάρει τα άλλα σοσιαλιστικά κόμματα της βαλκανικής, που είχαν ήδη προσχωρήσει στην Τρίτη Διεθνή.⁶⁷

Την άνοιξη του 1921 δημοσίευσε στο *Ριζοσπάστη* ένα σχέδιο προγράμματος του ΣΕΚΕ ενώ το καλοκαίρι εκπροσώπησε το ΣΕΚΕ μαζί με το Ν. Δημητράτο και Π. Γιατσόπουλο στο 3^ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Επίσης το 1921 εκδίδεται το έργο του «*η πάλη των τάξεων εν Ελλάδι*». Για την εξέλιξη του ελληνικού καπιταλισμού και τη σχέση του με τη Μικρασιατική Εκστρατεία πιστεύει ότι:

Οι εφοπλισταί, οι τραπεζίται και οι βιομήχανοι αποτελούν την νεωτέραν και ανωτέραν εξέλιξιν της αστικής τάξεως της Ελλάδος... Η πολεμική δράσις της Ελλάδος υπό την οδηγίαν του κόμματος των Φιλελευθέρων κατά τους βαλκανικούς πολέμους αποδεικνύει την τάσιν του βιομηχανικού κεφαλαίου προς εξάπλωσιν. Αλλ' ακόμη καθαρότερα φαίνεται η τάσις της αστικής τάξεως της Ελλάδος προς εξάπλωσιν υπό την οδηγίαν του βιομηχανικού και χρηματιστικού κεφαλαίου, από την αναγκαστικήν συμμετοχήν της Ελλάδος εις τον ευρωπαϊκόν πόλεμον, τον οποίο ανέλαβε το Βενιζελικόν κόμμα, κατ' εξοχην αντιπρόσωπος της μεγάλης αστικής τάξεως της Ελλάδος. Υπό την πίεσιν

⁶⁷ Α. Γεωργιάδου – Κατσουλάκη, *Η πρώτη Συνδιάσκεψη του ΣΕΚΕ(Κ)*, Φεβρουάριος 1922, Αθήνα, 1984, σελ 14-16.

των αυτών στοιχείων της αστικής τάξεως ηναγκάσθησαν να συνεχίσουν τον πόλεμον προς επέκτασιν εις την Μικράν Ασίαν και τα κόμματα της παλαιάς αστικής τάξεως της καθυστερημένης οικονομικώς... Η αστική τάξις της Ελλάδος αμά τω σχηματισμώ της αντελήφθη ότι δεν ηδύνατο να αναπτυχθή ελευθέρως αν δεν εξυπηρέτη παραλλήλως και τα συμφέροντα της ευρωπαϊκής κεφαλαιοκρατίας... Από της εποχής του Τρικούπη, όποτε ήρχισεν η δημιουργία του βιομηχανικού και εφοπλιστικού κεφαλαίου μέχρι του Βενιζέλου του οποίου οι τάσεις αποτελούν την ολοκλήρωσιν των συμφερόντων της, η αστική τάξις ηκολούθησε πάντοτε την αυτήν εξωτερικήν πολιτικήν της εξυπηρετήσεως των Αγγλικών συμφερόντων.....⁶⁸

Η αστική τάξις της Ελλάδος μολονότι οικονομικώς και πολιτικώς συγκεκροτημένη εσωτερικώς, εν τούτοις είναι υποτελής και υπό τις δύο αυτές έννοιαι εις της ξένην κεφαλαιοκρατίαν... από οικονομικής και πολιτικής θέσεως η Ελλάς αποτελεί ημιαποικίαν εντός του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος.⁶⁹

Παρόμοια χαρακτηριστικά όμως παρατηρούνται στις αστικές τάξεις όλων των βαλκανικών χωρών. Κατά συνέπεια:

η ειρηνική ανάπτυξις των παραγωγικών τάξεων εις τα Βαλκάνια θα επιτευχθή μόνο δια της επικρατήσεως της εξουσίας των εργατών και των χωρικών έκαστης χώρας της Βαλκανικής εις μίαν ομόσπονδον δημοκρατίαν, η οποία θα λύση όχι μόνο τας εθνικάς αλλά και τας οικονομικάς αντιθέσεις των διαφόρων παραγωγικών τάξεων, αι οποίαι αναπτύσσονται υπό το σημερινόν σύστημα της αστικής εκμεταλλεύσεως. Από της απόψεως αυτής το Κόμμα μας διακηρύττει εκ νέου την απόφασιν του να αγωνισθή δια την επιτυχίαν του τελικού αυτού σκοπού εν αδελφική συνεργασία με τα άλλα κόμματα των χωρών της Βαλκανικής υπό την πολιτικήν καθοδήγησιν της Γ' Διεθνούς.⁷⁰

Για τα εθνικά ζητήματα υποστήριξε ότι αυτά:

λυόμενα υπό της αστικής τάξεως χρησιμεύουν δια την προσαρμογήν της αστικής τάξεως του έθνους αυτού εις τον ιμπεριαλισμόν και δυσκολεύουν την οργάνωσιν της εργατικής τάξεως. Από της απόψεως αυτής πρέπει να εξετάζεται η στάσις των σοσιαλιστών εν Ελλάδι. Και αν υπάρχουν εθνικά ζητήματα αυτά αρνούμεθα να τα λύση η αστική τάξις εφόσον υπάρχει μία σχηματισμένη εργατική τάξις, καθοδηγούμενη πολιτικώς υπό του κόμματος μάλιστα. Ως πολιτικοί αντιπρόσωποι της εργατικής τάξεως της Ελλάδος έχομεν πάντα λόγον ν' αρνηθώμεν οιανδήποτε εθνικήν λύσιν, και επομένως πάντα πόλεμον, διότι

⁶⁸ Γιώργος Γεωργιάδης, *Η πάλη των τάξεων εν Ελλάδι*, Αθήνα, 1921, σελ 31-32

⁶⁹ Γιώργος Γεωργιάδης, στο ίδιο, σελ 80-81.

⁷⁰ Γιώργος Γεωργιάδης, *Η οικονομική και πολιτική κατάστασις της Ελλάδος κατά το 1921*, ΚΟΜΕΠ 1922, σελ 57.

το διεθνές συμφέρον της εργατικής τάξεως μας επιβάλλει επιτακτικώς την άρνησιν αυτήν, αφού η Ελλάς είναι σήμερα το πλέον ασυνείδητον όργανον της κοινωνικής αντιδράσεως εις την διεθνή πολιτικήν. Οι σοσιαλισταί της Ελλάδος έχουν την υποχρέωσιν να υποστηρίξουν ως μόνην λύσιν των εθνικών ζητημάτων της Ελλάδος, καθώς και όλης της Βαλκανικής και της Ανατολής, την κατάληψιν πρώτον εθνικώς της πολιτικής εξουσίας υπό της εργατικής τάξεως και την σύμφωνον με τας γενικάς αρχάς του σοσιαλισμού Ένωσιν των διαφόρων χωρών υπό την μορφήν της Σοβιετικής Ομοσπονδίας της Βαλκανικής και των Ανατολικών χωρών.⁷¹

Η αντίφαση που διαφαίνεται στην ανάλυση του Γεωργιάδη είναι η ταυτόχρονη αντίληψη για την ύπαρξη εντός του ελληνικού κρατικού σχηματισμού αστικής τάξης με έντονη τάση για εδαφική εξάπλωση, της οποίας πολιτικός εκπρόσωπος είναι το κόμμα των φιλελευθέρων και της παράλληλης θέσης για την Ελλάδα – ημιαποικία, της οποίας η αστική τάξη εξυπηρετεί τα συμφέροντα της αγγλικής κυρίως πολιτικής. Για να ερμηνευθεί αυτή η αντίφαση θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ο Γεωργιάδης στα γραπτά του προσπαθούσε να αναλύσει μαρξιστικά την ελληνική πραγματικότητα μέσα στο πλαίσιο που όριζαν οι ταυτόχρονες επεξεργασίες του διεθνούς επαναστατικού κέντρου. Τις θέσεις αυτές της Τρίτης Διεθνούς και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας θα τις δούμε κατωτέρω.

Στη συνέχεια ο Γεωργιάδης θα είναι ο κύριος εισηγητής των αποφάσεων της Πρώτης Συνδιάσκεψης του ΣΕΚΕ το Φεβρουάριο του 1922, τις οποίες θα δούμε αμέσως πιο κάτω. Το 1923 η πολιτική τακτική που είχε εισηγηθεί εγκαταλείπεται από το ΣΕΚΕ και ο Γεωργιάδης αποχώρησε από αυτό.

3.5 Από το 2^ο Συνέδριο έως και την κατάρρευση του μετώπου στην Μικρά Ασία. Οι αποφάσεις του 2^{ου} Συνεδρίου ψηφίστηκαν σχεδόν ομόφωνα και τα μέλη του ΣΕΚΕ προσδοκούσαν την ενίσχυση του κόμματος σε ένα κλίμα ενότητας. Το Νοέμβριο όμως ο Ριζοσπάστης δημοσίευσε τους 21 όρους που αποφασίστηκαν στο 2^ο Συνέδριο της Τρίτης Διεθνούς. Στις αρχές Μαρτίου δημοσιεύεται στο Ριζοσπάστη η εισήγηση της ΚΕ για τους 21 όρους. Αυτή προτείνει την γενική αποδοχή των 21 όρων και τον αποκλεισμό από το ΣΕΚΕ των μελών που διαφώνησαν στο τελευταίο Συνέδριο ή θα διαφωνήσουν σε σχετική συνέλευση που όλες οι τοπικές οργανώσεις θα έπρεπε να καλέσουν.⁷² Οι οριστικές αποφάσεις θα παίρνονταν σε συνέδριο που θα διεξαγόταν το Μάιο.

⁷¹ Γιώργος Γεωργιάδης, *Ο σοσιαλισμός και τα εθνικά ζητήματα*, ΚΟΜΕΠ, περίοδος μεσοπολέμου, Αθήνα, Καζάντζας, 1978, σελ 351.

⁷² Εφημ. Ριζοσπάστης, αρ 1294, 07.03.1921

Το δίμηνο Μαρτίου – Απριλίου 1921 από τις στήλες του *Ριζοσπάστη* διεξάγεται ένας έντονος διάλογος για το θέμα αυτό. Οι απόψεις που διατύπωσαν τα στελέχη του ΣΕΚΕ μπορούν να ομαδοποιηθούν σε 3 ομάδες.

Η πρώτη που αποτελεί την πλειοψηφία και εκπροσωπείται από τους Ευ. Παπαναστασίου, Γ. Πετσόπουλο, Α. Μπεναρόγια, Ε. Σταυρίδη κ.α υποστηρίζει την χωρίς επιφυλάξεις αποδοχή των 21 όρων και την οριστική προσχώρηση στην Τρίτη Διεθνή. Η δεύτερη, με κύριους υποστηρικτές τους Α. Σίδερη και Γ. Παπανικολάου θεωρεί ότι οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην Ελλάδα καθώς και ο βαθμός ανάπτυξης του σοσιαλιστικού κινήματος καθιστούν αδύνατη την εφαρμογή των 21 όρων. Εισηγούνται έτσι την προσχώρηση στην Τρίτη Διεθνή και την συζήτηση με τα όργανά της για την ενδεδειγμένη τακτική για χώρες με χαρακτηριστικά όπως της Ελλάδας. Η τρίτη τάση εκπροσωπείται κυρίως από τον Γ. Γεωργιάδη και προτείνει την αναβολή του Συνεδρίου του Κόμματος έως το επόμενο φθινόπωρο ώστε να υπάρχει επαρκής χρόνος συζήτησης για τους 21 όρους, αλλά και για την κατάρτιση του προγράμματος του κόμματος.⁷³

Ακολουθεί μία περίοδος δυσκολιών τόσο λόγω των γενικότερων συνθηκών - καταστολή, υποχώρηση των εργατικών αγώνων, όσο και λόγω των εσωκομματικών διαφωνιών. Στην ηγεσία του κόμματος είχαν διαμορφωθεί τρεις ομάδες. Οι Σαργολόγος, ηγετικό στέλεχος της οργάνωσης Θεσσαλονίκης και Ε. Παπαναστασίου, δικηγόρος και μέλος της οργάνωσης Πειραιά, επιδίωκαν μία υπερεπαναστατική πολιτική, οι Α. Σίδερης, Ν. Δημητράτος και Κουριέλ υποστήριζαν την εγκατάλειψη της επαναστατικής τακτικής, ενώ οι Γ. Γεωργιάδης, Α. Μπεναρόγια, Γ. Κορδάτος και Π. Δημητράτος επιδίωκαν τη γενικότερη αναθεώρηση της τακτικής του κόμματος.⁷⁴ Για να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα το Φεβρουάριο του 1922 οργανώνεται συνδιάσκεψη του κόμματος. Σε αυτή, με εισηγητή το Γεωργιάδη, αποφασίζεται το ΣΕΚΕ να κάνει πίσω από την πιο ριζοσπαστική γραμμή του προηγούμενου διαστήματος – «Το Κόμμα διατρέχον ακόμη περίοδον οργάνωσης και προπαγάνδας έχει ανάγκην μακράς νομίμου υπάρξεως. Η οξύτης της επιθετικότητας του κόμματος δεν δύναται να υπερβή τα όρια της πολιτικής αντοχής της εργατικής τάξεως και της όλης ικανότητας του κινήματος εις την περίοδον αυτήν».⁷⁵

Σε σχέση με τη Μικρασιατική Εκστρατεία η συνδιάσκεψη αποφάσισε ότι:

Το κόμμα μας παραμένει πάντοτε ένα κόμμα αντιπολεμικόν και αντίθετον προς τας εθνικιστικάς προσπάθειας και ιμπεριαλιστικάς συμμαχίας των κομμάτων της αστικής τάξεως. Η πολιτική του όμως επί του σημείου τούτου δεν πρέπει να συγχέεται προς τον

⁷³ Α. Γεωργιάδου – Κατσουλάκη, ό.π, σελ 30-37.

⁷⁴ Δοκίμιο ιστορίας του Κ.Κ.Ε, ό.π σελ 127.

⁷⁵ Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ό.π, σελ 213.

πασιφισμόν και να στηρίζεται επί του αισθήματος του ατομισμού και της δειλίας των φυγοπόλεμων. Η πολιτική του κατά του πολέμου πρέπει να αποδεικνύεται πάντοτε δια της εκθέσεως των συμφορών και της καταστροφής η οποία προσγίνεται εις στα συμφέροντα της χώρας και του λαού εκ των κινδύνων που προκαλούν αι φιλοπόλεμοι τάσεις εναντίον της ειρήνης και της συμβάσεως των βαλκανικών και ανατολικών λαών.⁷⁶

Σχετικά με την Τρίτη Διεθνή η συνδιάσκεψη αποφάσισε ότι:

το κόμμα παραμένει πάντοτε αδιασπάρτως ηνωμένον με τη Γ' Διεθνή ....ότι θέλει εις ευθετώτερον χρόνον καθωρίσει στάσιν πλέον σύμφωνον προς τας επιβαλλόμενας υποχρεώσεις υπό των αποφάσεων του Β και Γ Συνεδρίου της Κ.Δ και δηλοί ότι επί του παρόντος θέλει προσπαθήσει να επιτύχη την ενίσχυσιν του οργανισμού και την εσωτερικήν του ανασυγκρότησιν δια να δύναται να ανταποκρίνεται προς τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις ενός επαναστατικού προλεταριακού κόμματος, ικανού να παρακολουθή σταθερώς την πολιτική της Κ.Δ. Υπό την έννοιαν ταύτην το Κόμμα αποδέχεται όλας τας μέχρι τούδε αποφάσεις των συνεδρίων της Κ.Δ ως δοκουμένα ιστορικής σημασίας δυνάμενα να φωτίσουν αυτό εις τον δρόμον του, αναλόγως προς την ιστορικήν περίοδον την οποίαν διατρέχει το κίνημα εν Ελλάδι.⁷⁷

Οι αποφάσεις αυτές χωρίς να το αναφέρουν ρητά, έθεταν το ΣΕΚΕ εκτός της Τρίτης Διεθνούς, καθώς τόσο η απόφαση για μακρά νόμιμη ύπαρξη που υπονοούσε την εγκατάλειψη της επαναστατικής πάλης, όσο και η αναφορά σε ντοκουμέντα της Τρίτης Διεθνούς που είναι ιστορικής σημασίας (αλλά όχι δεσμευτικά για το ΣΕΚΕ) αντίβαιναν εμφανώς τους 21 όρους.⁷⁸

Τέλος εκλέχτηκε ΚΕ αποτελούμενη από τους Γ. Γεωργιάδη, Γ. Πετσόπουλο, Α. Σιδέρη, Γ. Κορδάτο, Γ. Παπανικολάου, Ι. Λαγουδάκη, και Μ. Σιδέρη με γραμματέα τον Κορδάτο.⁷⁹

Αυτή ήταν και η τελευταία εσωκομματική διαδικασία μέχρι την κατάρρευση του μετώπου. Η ανώμαλη εσωκομματική κατάσταση του ΣΕΚΕ δεν έγινε δυνατό να αντιμετωπιστεί, καθώς η νέα ΚΕ ήταν ετερογενής και δεν κατόρθωσε να ενοποιήσει τη σκέψη και τη δράση της. Επιπλέον σύντομα ξεκίνησε αντιπολίτευση από σημαντικό τμήμα των μελών και της ηγεσίας του ΣΕΚΕ ενάντια στις αποφάσεις που ελήφθησαν.

⁷⁶ Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ό.π, σελ 213.

⁷⁷ Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ό.π, σελ 219-220.

⁷⁸ Για αυτούς τους λόγους οι αποφάσεις που πάρθηκαν για την τακτική στο εσωτερικό μέτωπο και τη σχέση με την Τρίτη Διεθνή χαρακτηρίζονται από το συντάκτη του ημερολογίου που συνοδεύει τα Επίσημα Κείμενα του ΚΚΕ ως επικράτηση των ομορτοουνιστικών στοιχείων.

⁷⁹ Δοκίμιο ιστορίας του Κ.Κ.Ε, ό.π σελ 128.

Η καταστολή έφτασε στο αποκορύφωμά της όταν στις αρχές του Ιουλίου το σύνολο της ΚΕ και σημαντικά στελέχη της διοίκησης της ΓΣΕΕ συνελήφθησαν με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, λόγω αντιπολεμικών και αντικυβερνητικών άρθρων που είχαν δημοσιευτεί στον *Ριζοσπάστη* και κλείστηκαν στις φυλακές Συγγρού. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο η ηγεσία του ΣΕΚΕ είχε έρθει σε συνεννόηση με το κεμαλικό κίνημα και το είχε προμηθεύσει με τα φύλλα του *Ριζοσπάστη*. Στη συνέχεια τούρκικα αεροπλάνα τα είχαν ρίξει στα ελληνικά χαρακώματα για να ρίξουν το ηθικό του στρατού. Για λίγες ημέρες η απειλή της θανατικής ποινής πλανιόταν στον αέρα αλλά η κατάρρευση του μετώπου έσωσε τους φυλακισμένους από την απειλή αυτή.

3.6 Η θέση του ΣΕΚΕ για την μικρασιατική Εκστρατεία. Την άνοιξη του 1919 το ΣΕΚΕ αναγκάστηκε να πάρει θέση απέναντι σε ένα δύσκολο ζήτημα. Ποια ήταν η φύση της μικρασιατικής Εκστρατείας; Ήταν μία επιχείρηση για την απελευθέρωση των υπόδουλων ελλήνων της Μικράς Ασίας ή μία επιθετική εξόρμηση του ελληνικού κράτους; Σε περίπτωση που ίσχυε το δεύτερο ήταν μία τυχολωκτική και επεκτατική πολιτική της Ελλάδας ή η Ελλάδα ήταν απλώς μαριονέτα των μεγάλων δυνάμεων των οποίων τις εντολές ακολουθούσε πειθήνια; Στην περίπτωση της αντίθεσης του ΣΕΚΕ, αυτή θα ήταν παθητική και θα έμενε σε ιδεολογικό και προπαγανδιστικό επίπεδο ή θα έπαιρνε ενεργητική μορφή;

Όπως ήδη έχουμε δει οι προβληματισμοί αυτοί σχετικά με τα εθνικά ζητήματα και τους αμυντικούς και επιθετικούς πολέμους δεν ήταν μία ελληνική ιδιαιτερότητα. Τα θέματα αυτά είχαν προκαλέσει διαφορετικές προσεγγίσεις, αντιπαραθέσεις ακόμα και διασπάσεις σε όλα τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα την ίδια εποχή. Ιδιαίτερα το βαλκανικό και γενικότερα το ανατολικό ζήτημα ήταν από τα πιο δύσκολα λόγω της συμβίωσης διαφορετικών εθνοτήτων στον ίδιο γεωγραφικό χώρο.

Οι αντιπαραθέσεις αυτές ήταν λογικό να μεταφερθούν στο εσωτερικό του ΣΕΚΕ αφενός λόγω των διαφορετικών προσεγγίσεων των διαφόρων ρευμάτων του διεθνούς σοσιαλιστικού κινήματος, τόσο απέναντι στο εθνικό ζήτημα, όσο και σε αυτό των πολέμων και τη διάκρισή τους σε επιθετικούς και αμυντικούς και αφετέρου λόγω της ανομοιογενούς πολιτικής προέλευσης των στελεχών του ΣΕΚΕ

Σημαντικό στοιχείο που δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε είναι ότι ιδιαίτερα στο αρχικό της στάδιο η μικρασιατική εκστρατεία διεξαγόταν σε εδάφη στα οποία κατοικούσαν σημαντικοί σε μέγεθος ελληνικοί πληθυσμοί. Το να πάρει από την αρχή το ΣΕΚΕ ξεκάθαρη αντιπολεμική στάση, πόσο μάλλον το να προπαγανδίζει την ήττα της Ελλάδας δεν ήταν και τόσο εύκολο, ακόμα και αν αφήναμε στην άκρη την κρατική καταστολή που καραδοκούσε.

Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι λόγω των χαρακτηριστικών του ΣΕΚΕ την περίοδο αυτή βασικά στελέχη του εξέφραζαν αλληλοαναιρούμενες απόψεις σε σύντομα σχετικά χρονικά διαστήματα. Στο θέμα της ένταξης ή όχι στην Τρίτη Διεθνή π.χ. βλέπουμε τον Α. Μπεναρόγια να είναι αρνητικός στο Πρώτο Εθνικό Συμβούλιο το 1919, θετικός με επιστολική ψήφο λόγω του ότι ήταν εξόριστος στο Δεύτερο Συνέδριο το 1920 και πάλι αρνητικός στη Συνδιάσκεψη του Φεβρουαρίου 1922. Ο Γ. Γεωργιάδης ήταν το 1920 βασικός εισηγητής υπέρ της ένταξης του ΣΕΚΕ στην Τρίτη Διεθνή και το 1922 πάλι βασικός εισηγητής για την απόφαση που θεωρούσε τις αποφάσεις της απλώς ντοκουμέντα ιστορικής σημασίας, κάτι που ουσιαστικά έθετε το ΣΕΚΕ εκτός της Διεθνούς.

Η βασική διαπίστωση που βγαίνει από την έρευνα των πηγών είναι ότι το ΣΕΚΕ κράτησε μία ξεκάθαρα αντιπολεμική στάση, ιδίως από το 2^ο Συνέδριο και μετά. Πολύ μεγαλύτερες όμως ήταν οι δυσκολίες στη διατύπωση μίας συνεκτικής άποψης για τη θέση της Ελλάδας στο διεθνές καπιταλιστικό και ιμπεριαλιστικό σύστημα και το χαρακτήρα της μικρασιατικής εκστρατείας.

Ας ξεκινήσουμε με τις επίσημες κομματικές αποφάσεις και παρεμβάσεις. Πρώτη σημαντική εσωκομματική διαδικασία μετά την έναρξη της εκστρατείας ήταν το Εθνικό Συμβούλιο, το οποίο διεξήχθη το Μάιο του 1919. Αυτό κατήγγειλε «τον ωμόν και κεφαλαιοκρατικών και ιμπεριαλιστικών χαρακτήρα του παρόντος πολέμου»,⁸⁰ χωρίς να κάνει καμία συγκεκριμένη αναφορά στη μικρασιατική εκστρατεία. Την ίδια στάση κράτησε και το δεύτερο συνέδριο του ΣΕΚΕ, τον Απρίλιο του 1920, στο οποίο έγινε μία γενική αναφορά στην αντιδραστική φύση όλων των πολέμων στη σύγχρονη εποχή.

Στις 10 Αυγούστου 1920 υπογράφεται η συνθήκη των Σεβρών. Το ΣΕΚΕ κυκλοφορεί μία ιδιαίτερα επικριτική προκήρυξη. Σε αυτή διαβάζουμε:

Η κυβερνώσα αστική τάξις επωφελείται της υπογραφής της ειρήνης με την Τουρκίαν για να παρασύρη τας εργαζομένας λαϊκάς μάζας εις σωθινιστικές και πατριωτικές εορτάς..... Εχει συμφέρον να εξαπατήση και πάλιν τας εργαζομένας τάξεις της χώρας, με το πρόσχημα μιας δήθεν οριστικής ειρήνης, με το επιχείρημα του «διπλασιασμού της πατρίδος» και της απελευθερώσεως των «υποδούλων αδελφών».....

Το κόμμα μας έχει την υποχρέωσιν ν' αποκαλύψη εις τα μάτια των εργαζομένων τάξεων της χώρας το αίσχος που περικαλύπτουν αι περίφημοι αυτοί συνθήκαι της ειρήνης, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η συνθήκη με την Τουρκίαν. Εχει υποχρέωσιν ν' αποκαλύψη ιδίως το ψεύδος που περικαλύπτει η ειρήνη αυτή, τον μύθον περί της απελευθερώσεως

---

⁸⁰ εφημ Ριζοσπάστης, αρ. 667, 30.05.1919

υποδούλων πληθυσμών, το ψεύδος περί του δήθεν τερματισμού του πολέμου. Οι υπόδουλοι πληθυσμοί δεν απηλευθερώθηκαν. Ο πόλεμος δεν ετελείωσεν....

Η ειρήνη την οποίαν πανηγυρίζουν, είναι εκείνη που καθιερώνει την ιδική μας δυστυχίαν και την ιδική των κυριαρχίαν. Είναι ειρήνη μεταξύ των αστικών τάξεων των κυρίων μας, εναντίον των εργαζομένων τάξεων των δούλων. Η πατρίς, της οποίας ιδιοποιούνται το όνομα, η πατρίς των, για την οποίαν μας έστειλαν να πολεμήσουμε, δεν είναι παρά η γεωγραφική εκείνη έκτασις επί της οποίας απλώνεται η εκμετάλλευσίς των. Το μεγάλωμά της διά το οποίον πανηγυρίζουν, είναι η επέκτασις των ορίων της εκμεταλλεύσεώς των και της προσοδοφόρου τοποθετήσεως των κεφαλαίων των.....Η απελευθέρωσις των δούλων αδελφών την οποίαν επιζητούμεν, δεν είναι μόνον η απελευθέρωσις των από τον ξένον φυλετικόν ζυγόν, αλλά και από τον πολιτικόν και οικονομικόν ζυγόν της αστικής τάξεως της πατρίδος των, των νέων των κυρίων. Η εθνική ενότης και η εθνική αποκατάστασις, όπως ημείς την εννοούμεν, είναι η πραγματική απελευθέρωσις από κάθε ξένην πολιτικήν και οικονομικήν κηδεμονίαν..... Απέναντι της καταστάσεως ταύτης η οποία εξωτερικώς μεν οδηγεί την χώραν προς νέους αγνώστους πολέμους και νέας συμφοράς, εσωτερικώς δε οδηγεί αυτήν εις την πλέον αδυσώπητον χρεωκοπίαν και αθλιότητα, που επαυξάνει το αδιέξοδον και την απόγνωσιν των ταλαιπωρημένων μαζών, το Σοσιαλιστικόν εργατικόν κόμμα υψώνει την φωνήν του και καταγγέλλει ως συνένοχα και υπεύθυνα όλα εν γένει τα αστικά κόμματα, όσα προ και κατά τη διάρκειαν του πολέμου εκυβέρνησαν την χώραν κ' εβοήθησαν εις την πολιτικήν του πολέμου, της πιέσεως και της υποδουλώσεως του λαού.....

Μόνον η ένωσις των Ελλήνων εργατών και χωρικών ηνωμένων υπό μίαν κοινήν σημαίαν με τους άλλους εργάτας και χωρικούς των Βαλκανίων, αποτελεί την πραγματικήν εγγύησιν διά την ειρήνην και ησυχίαν της Ελλάδος και όλων των βαλκανικών λαών και διά την οριστικήν χειραφέτησιν της Ελλάδος και όλων των άλλων βαλκανικών λαών από τας επεμβάσεις και επιθέσεις του ξενικού κεφαλαίου και των ξένων ιμπεριαλιστών».⁸¹

Ο τόνος είναι ριζοσπαστικός όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, αλλά και αυτή η προκήρυξη τοποθετεί το θέμα σε ταξική βάση και η λύση που προτείνει είναι η σοσιαλιστική προοπτική και η ένωση των λαών της Βαλκανικής σε μία κοινή ομοσπονδία. Δεν τοποθετείται στο πως συγκεκριμένα θα λυθεί το πρόβλημα της απελευθέρωσης «των δούλων αδελφών από τον ξένον φυλετικόν ζυγόν», ιδίως σε μία εποχή πολέμων, αλλαγών συνόρων και εθνοκαθάρσεων.

---

⁸¹ εφημ Ριζοσπάστης, αρ 1110, 13.09.1920

Στις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 το ΣΕΚΕ παράλληλα με τα υπόλοιπα οικονομικά και κοινωνικά του αιτήματα προέβαλε και αυτό για τερματισμό του πολέμου. Στην κεντρική προεκλογική του συγκέντρωση στην Αθήνα το σύνθημα που κυριάρχησε ήταν το «κάτω ο πόλεμος». ⁸²

Τέλος στη συνδιάσκεψη του Φεβρουαρίου του 1922 πάρθηκε μία γενική απόφαση η οποία ανέφερε ότι το ΣΕΚΕ είναι ένα κόμμα αντιπολεμικό και αντίθετο προς τις εθνικιστικές προσπάθειες και ιμπεριαλιστικές συμμαχίες των κομμάτων της αστικής τάξης.

3.7 Η αρθρογραφία στο Ριζοσπάστη. Ας παρακολουθήσουμε τώρα την αρθρογραφία του *Ριζοσπάστη* πάνω στο θέμα για να αντιληφθούμε καλύτερα τη ρευστότητα των απόψεων και τη σχετική αοριστία ως προς τη διασαφήνιση της φύσης της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Το πλεονέκτημα στο σημείο αυτό είναι ότι η αρθρογραφία σε εφημερίδα επέτρεπε στα κομματικά στελέχη να διανθίσουν τις συλλογικές θέσεις του ΣΕΚΕ με προσωπικές απόψεις. Έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε διαφοροποιήσεις που δεν γίνονται αντιληπτές σε κομματικές προκηρύξεις ή σε αποφάσεις συνεδρίων. Απαραίτητη διευκρίνιση ότι το Μάιο του 1919 ο *Ριζοσπάστης* δεν έχει γίνει ακόμα επίσημο όργανο του κόμματος, η εξέλιξη αυτή θα έρθει σε δύο δόσεις, τον Απρίλιο του 1920 και τον Αύγουστο του 1921. ⁸³ Το Εθνικό Συμβούλιο του ΣΕΚΕ όμως που διεξάγεται την ίδια περίοδο «παίρνοντάς υπόψη τους αγώνες και τις διαθέσεις του Ριζοσπάστη, καθώς και τη δήλωσή του ότι δέχεται τον πολιτικό και οικονομικό έλεγχο του κόμματος έδωσε εντολή στο τμήμα της Αθήνας να φροντίσει για την εγγραφή του διευθυντή του Γ. Πετσόπουλου στο κόμμα», ⁸⁴ απόφαση που μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι και αυτή τη περίοδο η αρθρογραφία του απηχεί τις απόψεις του ΣΕΚΕ ή τουλάχιστον δεν είναι αντίθετη σε αυτές.

Στις 2 Μαΐου 1919 το κύριο άρθρο της εφημερίδας γράφει:

Η Σμύρνη κατελήφθη από Ελληνικόν στρατόν. Υποθέτομεν ότι το γεγονός αποτελεί ένδειξιν αναγνωρίσεως εις την Ελλάδαν δικαιωμάτων επί της παραλιακής εκείνης περιοχής της Μικράς Ασίας. Ως τοιούτον είναι μία απαρχή απονομής δικαιοσύνης εις τους μικρούς λαούς,

---

⁸² Δοκίμιο ιστορίας του Κ.Κ.Ε, ο.π σελ 118.

⁸³ Δοκίμιο ιστορίας του Κ.Κ.Ε, ο.π σελ, 121. Αυτό κάνει προβληματική τη θέση του Ph. Carabott στο *The Greek communists and the Asia Minor campaign*, στο Συλλογικό Δελτίο Μικρασιατικών Σπουδών. Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία, τόμος 9, Αθήνα, 1992, σελ 115, ότι το ΣΕΚΕ εξέφρασε αρχικά μία παθητική αποδοχή της Μικρασιατικής Εκστρατείας, λόγω του ότι στηρίζεται αποκλειστικά σε 2 ανυπόγραφα άρθρα του Ριζοσπάστη τον Μάιο του 1919, όταν η εφημερίδα δεν αποτελούσε επίσημο όργανο του ΣΕΚΕ, αλλά ανεξάρτητη σοσιαλιστική εφημερίδα φίλα προσκείμενη σε αυτό.

⁸⁴ Δοκίμιο ιστορίας του Κ.Κ.Ε, ο.π, σελ 103.

εις τους δυναστευόμενους πληθυσμούς. Οι πληθυσμοί της Μικράς Ασίας υπέστησαν μέχρι τούδε αρκετά ώστε να δικαιούνται να αποκτήσουν πλέον την ελευθερία τους.⁸⁵

Στο φύλλο πάλι της 5^{ης} Μαΐου 1919 διαβάζουμε ότι:

Ο Ριζοσπάστης, ο οποίος πάντοτε από της σοσιαλιστικής του απόψεως, υπεστήριζε το δίκαιον της επιδικάσεως του νομού Αϊδινίου εις την Ελλάδα είχε υποχρεωμένος να ατενίση προς το γεγονός της περιωρισμένης στρατιωτικής καταλήψεως της Σμύρνης μετ' επιφυλάξεως. Έτσι αντιλαμβάνεται αυτός τον πατριωτισμόν.⁸⁶

Μετά από μία διακοπή της αρθρογραφίας του για το θέμα, πιθανότατα γιατί ο διευθυντής του Γ. Πετσόπουλος πέρασε όλο το Μάιο προφυλακισμένος λόγω άρθρου του για την Πρωτομαγιά, εξέλιξη που έδειχνε καθαρά τους κινδύνους που απειλούσαν όποιον θα αρθρογραφούσε με «λάθος» τρόπο για ένα τόσο ευαίσθητο θέμα, κάνει την επόμενη δημοσίευσή του στις 20 Ιουνίου 1919 - (η ελληνική κυβέρνηση) «πρέπει να εννοήσει ότι ο ελληνικός λαός δεν είναι διατεθειμένος να ιδή και πάλι ελληνικούς πληθυσμούς εκτοπιζομένους και σφαγιαζομένους, χάριν και μόνον των ισχυρών προστατών του».⁸⁷

Βλέπουμε λοιπόν ότι ο *Ριζοσπάστης* (και όχι το ΣΕΚΕ) στο ξεκίνημα της εκστρατείας έχει μία έστω και έμμεσα θετική στάση απέναντι της, κρίνοντας ότι από σοσιαλιστικής απόψεως ο νομός Αϊδινίου πρέπει να προσαρτηθεί στο ελληνικό κράτος. Οι όποιες επιφυλάξεις του συνίστανται, όχι στο ότι γίνεται επέμβαση των ελληνικών στρατευμάτων σε άλλη χώρα, αλλά στο γεγονός ότι η περιοχή της Σμύρνης δεν έχει δοθεί μόνιμα, αλλά προσωρινά στην Ελλάδα. Ένα μήνα αργότερα, τον Ιούνιο η στάση του έχει αλλάξει. Πλέον έχει γίνει φανερό ότι οι Τούρκοι θα προβάλουν αντίσταση, αφού σχεδόν καθημερινά σημειώνονται συμπλοκές κάποιες από τις οποίες μάλιστα όπως του Αϊδινίου είναι πολύ σοβαρές και ότι η στάση κάποιων από τους πρώην συμμάχους της Ελλάδας δεν είναι θετική απέναντί της. Διατυπώνονται λοιπόν ερωτήματα για τη δυνατότητα της Ελλάδας να συρθεί και πάλι σε πόλεμο και επιφυλάξεις για τη στάση των μεγάλων δυνάμεων.

Ένα περίπου χρόνο αργότερα και ενώ οι συνομιλίες που θα οδηγήσουν στην υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών βρίσκονται σε εξέλιξη δύο νέα άρθρα δημοσιεύονται στο *Ριζοσπάστη*:

Εάν τα μέχρι τούδε ..αναγγελθέντα σχετικώς με τα ελληνικά ζητήματα επιβεβαιωθούν, πραγματοποιούνται όλαι εκείναι οι ελληνικαί αξιώσεις, τας οποίας περιελάμβανε το πρόγραμμα της «εθνικής πολιτικής» όλων των από της απελευθερώσεως της Ελλάδας και εντεύθεν αστικών κομμάτων. Τα «εθνικά ζητήματα», η προσάρτησις εις την

⁸⁵ Ριζοσπάστης, 2.5.1919, αριθμός φύλλου 639.

⁸⁶ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 642, 5.5.1919.

⁸⁷ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 688, 20.6.1919

Ελλάδα των εδαφών, τα οποία σήμερα δυνάμει της τούρκικης συνθήκης πρόκειται να καταλάβει, αποτέλεσαν τα εκατό αυτά χρόνια τον μόνον άξονα, γύρω εις τον οποίον εστρέφετο ολόκληρος η πολιτική ζωή του τόπου.⁸⁸

Ύστερα από ένα μήνα το θέμα επανέρχεται: «Τας ημέρας αυτάς η χώρα μας διέρχεται μίαν περίοδον της πολιτικής της ιστορίας χαρακτηριστικήν. Ο κ. Βενιζέλος κατόρθωσε να πραγματοποιήση ότι απετέλει έως τώρα τας εθνικάς διεκδικήσεις. Η Θράκη και η Σμύρνη προσαρτώνται εις την Ελλάδα και την διπλασιάζουν».⁸⁹

Οι δύο αυτές περικοπές είναι σημαντικές όχι μόνο γιατί αποτελούν μία ένδειξη ανοχής κατ' ελάχιστον των «εθνικών επιτυχιών» της πολιτικής του Βενιζέλου αλλά και γιατί αποτελούν απάντηση στη θεωρία της ξενόδοουλης ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η πολιτική Βενιζέλου όπως τουλάχιστον τα 2 αυτά άρθρα δείχνουν δεν είναι τίποτα άλλο από την πραγματοποίηση των ελληνικών εθνικών επιδιώξεων ή έστω η πραγματοποίηση του προγράμματος της ελληνικής αστικής τάξης.

Για την παρακολούθηση της υπόλοιπης αρθρογραφίας του *Ριζοσπάστη* είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη ότι από τον Μάιο του 1920 και σε εκτέλεση της απόφασης του 2^{ου} Συνεδρίου του ΣΕΚΕ να τεθεί η εφημερίδα υπό τον έλεγχο του κόμματος, ο Κορδάτος ορίζεται ως εκπρόσωπος της ΚΕ του στη συντακτική ομάδα, ενώ από τον Ιούνιο κάτω από τον τίτλο της θα αναγράφεται ότι εκδίδεται υπό τον πολιτικό έλεγχο της ΚΕ του ΣΕΚΕ. Επίσης ότι το 2^ο Συνέδριο που έχει πιο αναλυτικά παρουσιαστεί ανωτέρω αποφάσισε την προσχώρηση του ΣΕΚΕ στην Τρίτη Διεθνή και την προσαρμογή του προγράμματος του στις θέσεις της.

Στα τέλη Ιουνίου δημοσιεύεται άρθρο του Α. Σίδερη στο οποίο υποστηρίζει ότι η Ελλάδα είναι μικρό έθνος – δορυφόρος και δεν μπορεί να παρεμβαίνει στους ιμπεριαλιστικούς αγώνες, όπως αυτός για το Ανατολικό ζήτημα.⁹⁰

Στην επιχειρηματολογία αυτή θα επανέλθουμε και θα τη δούμε να αναπτύσσεται πολύ πιο διεξοδικά.

Στις 28 Ιουνίου δημοσιεύεται αναλυτικό ρεπορτάζ από τη δίκη του διευθυντή του *Ριζοσπάστη* Πετσόπουλου λόγω προηγούμενου άρθρου του επικριτικού για τις πολεμικές επιχειρήσεις. Αρχικά ο Ν. Δημητράτος, ο οποίος κατέθεσε ως μάρτυρας υπεράσπισης ρωτήθηκε αν το εν λόγω άρθρο είχε σκοπό να κλονίσει την πίστη στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η απάντησή του ήταν ότι ο *Ριζοσπάστης* που ανήκει στο ΣΕΚΕ είναι εναντίον κάθε πολέμου. Σε διευκρινιστική ερώτηση του βασιλικού επιτρόπου αν το άρθρο απέβλεπε

⁸⁸ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 936, 1.3.1920

⁸⁹ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ. 979, 14.4.1920

⁹⁰ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 1031, 25.6.1920

στην αποδοκιμασία των πολεμικών επιχειρήσεων απάντησε θετικά καθώς οι πολεμικές επιχειρήσεις ήταν πάντοτε εκτός του προγράμματος του ΣΕΚΕ.

Στη συνέχεια ο Γ. Πετσόπουλος στην απολογία του υποστήριξε ότι το δημοσίευμα του *Ριζοσπάστη* απέβλεπε σε συγκεκριμένο σκοπό και αυτός ήταν να τραβήξει την προσοχή του μαχόμενου λαού στους σκοπούς που εξυπηρετούσε ο πόλεμος στη Μικρά Ασία, καθώς η Μεγάλη Ελλάδα εξαναγκαζόταν από τους ισχυρούς κηδεμόνες της να δρα για τα συμφέροντά τους. Κατέληξε ότι αν η Ελλάδα θα δεκαπλασιαζόταν με τον όρο να εκστρατεύει στην Ασία και τη Ρωσία, οι σοσιαλιστές την προτιμούσαν ελεύθερη.

Το ρεπορτάζ τελειώνει με την αγόρευση του συνηγόρου υπεράσπισης και στελέχους του ΣΕΚΕ Ευ. Παπαναστασίου, βασική θέση της οποίας είναι ότι αρνούνται να επιδοκιμάσουν οποιαδήποτε πόλεμο της αστικής Ελλάδας.⁹¹

Στις νέες συνθήκες που προκύπτουν μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 η επιχειρηματολογία στα άρθρα του *Ριζοσπάστη* εξελίσσεται και τυποποιείται:

ο ελληνικός λαός ο οποίος πράγματι απέκαμε πολεμών επί οκτώ τώρα χρόνια, σήμερα εν ονόματι τούτων και αύριο ονόματι εκείνων των «εθνικών», αλλά ξένων συνήθως συμφερόντων, ήλθε και απέδειξε πράγματι δια της τελευταίας εναντίον του Βενιζέλου ψήφου του, ότι δεν έχει πλέον καμία διάθεσιν να συνεχίση το επάγγελμα του δορυφόρου ξένων συμφερόντων»⁹² - «Η πλήρης οικονομική και πολιτική υποδούλωση της χώρας εις τας ξένας δυνάμεις και κατά συνέπεια ο πόλεμος και η εξ αυτού απορρέουσα δυστυχία και αθλιότης του εργαζόμενου λαού. Αυτών των δεινών τον τερματισμόν ηξίωσεν ο λαός και επ' αυτής της βάσης διεξήχθη όλη η εναντίον του βενιζελικού καθεστώτος πολεμική»⁹³ και «οι σύμμαχοι δεν εμεγάλωσαν την Ελλάδα παρά δια να την έχουν όργανον των συμφερόντων τους εις την Ανατολήν...Η «μεγάλη Ελλάδα» δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία χώραν δίχως αυθυπαρξίαν, μία χώραν υποδουλωμένην οικονομικώς και πολιτικώς εις τους ξένους, μία χώρα της οποίας τα εσωτερικά κανονίζουν οι τρίτοι και την τύχην τα ξένα συμφέροντα.»⁹⁴

Η προέλαση που διατάζει η νέα κυβέρνηση λίγο καιρό μετά προσθέτει ένα ακόμα επιχείρημα κατά του πολέμου:

τα ελληνικά στρατεύματα βαδίζουν ήδη πανταχόθεν προς το εσωτερικόν της Μικράς Ασίας. Και τι ζητούν τα ελληνικά στρατεύματα μέσα εις περιοχάς τούρκικας όπου οι χριστιανοί μόλις εκπροσωπούν το χιλιοστό του μουσουλμανικού των περιφερειών τούτων

⁹¹ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 1103, 28.08.1920

⁹² εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 1180, 11.11.1920

⁹³ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 1186, 17.11.1920

⁹⁴ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 1193, 24.11.1920

πληθυσμού; Τι ζητούν εις τα βάθη της Ασίας οι Έλληναι στρατιώται...Και ποιος είναι ο «απελευθερωτικός σκοπός που επιδιώκει η νέα αυτή ελληνική προέλασις»;⁹⁵

Το Φεβρουάριο του 1921 γίνεται στο Λονδίνο διάσκεψη για το Ανατολικό ζήτημα η οποία προτείνει τον ορισμό επιτροπής που θα εξετάσει την εθνολογική σύσταση της Θράκης και της περιοχής της Σμύρνης – πρόταση που απορρίπτεται από την ελληνική πλευρά. Ο Ριζοσπάστης την ίδια περίοδο δημοσιεύει άρθρο που υποστηρίζει ότι με βάση την αρχή των εθνотήτων η Ελλάδα πρέπει να αποχωρήσει από Σμύρνη – Θράκη.⁹⁶

Την άνοιξη του 1921 νέες κλάσεις επιστρατεύονται για να συμμετάσχουν στη γενική επίθεση που ετοιμάζεται στο μικρασιατικό μέτωπο. Το επίπεδο της καταστολής ανεβαίνει και οι ενδείξεις για την επερχόμενη οικονομική καταστροφή γίνονται όλο και πιο ορατές.

Επίσης κατά τη διάρκεια της άνοιξης γίνεται γνωστή η προσέγγιση της τούρκικης και της σοβιετικής κυβέρνησης κάτι που το κυβερνητικό στρατόπεδο επιχειρεί να εκμεταλλευθεί. Ταυτόχρονα γίνεται κριτική από τον Α. Παπαναστασίου αλλά και ανώνυμους αναγνώστες στις θέσεις του ΣΕΚΕ ότι παραδίδουν τους ελληνικούς πληθυσμούς στη σφαγή των Τούρκων.⁹⁷ Το ΣΕΚΕ λοιπόν είναι υποχρεωμένο να δημοσιεύσει μέσω του *Ριζοσπάστη* απαντητικά άρθρα τόσο για την πολιτική της Τρίτης Διεθνούς και της Σοβιετικής κυβέρνησης για το Ανατολικό ζήτημα ευρύτερα, όσο και για την στάση των ελλήνων κομμουνιστών απέναντι στην μικρασιατική εκστρατεία πιο συγκεκριμένα. Τα άρθρα αυτά δίνουν το συνολικό πλαίσιο της στάσης του ΣΕΚΕ και ταυτόχρονα φωτίζουν για το πώς ακριβώς η ένταξη του στην Τρίτη Διεθνή οδήγησε στην τελική αποκρουστικότητα των θέσεων του αλλά και στην πιο κατηγορηματική αντίθεση του στον πόλεμο.

Η αρχή γίνεται στις 11 Μαΐου με το άρθρο «Άγκυρα-Μόσχα», το οποίο υποστηρίζει ότι η πολιτική των Σοβιέτ στην Ανατολή στρέφεται κατά του Ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού στην Ασία, από την οποία αντλεί την οικονομική του δύναμη και ακμή. Φρούριο του ιμπεριαλισμού αποτελεί η Αγγλία. Με την εκμετάλλευση των αποικιών το διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα βρίσκει φθηνές πρώτες ύλες, λύνει το πρόβλημα της υπερπαραγωγής του και μπορεί να κάνει παραχωρήσεις στην εργατική αριστοκρατία. Για να συντριβεί λοιπόν ο ευρωπαϊκός ιμπεριαλισμός θα πρέπει οι δυνάμεις της επανάστασης να συντρίψουν την αποικιακή δύναμη της Ευρώπης. Για αυτούς τους λόγους η Τρίτη Διεθνή πρέπει να συνάψει σχέσεις με τις δυνάμεις που εργάζονται για την καταστροφή του ιμπεριαλισμού στις οικονομικά και πολιτικά υποδουλωμένες χώρες. Πάνω σε αυτές τις

⁹⁵ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ. 1229, 31.12.1920

⁹⁶ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ. 1273, 14.02.1921

⁹⁷ Οι θέσεις αυτές στη σύγχρονη ιστοριογραφία υποστηρίζονται ως ένα βαθμό από τον Βλάση Αγγζίδη, βλ.: *Η πολιτική του ΣΕΚΕ στο μικρασιατικό ζήτημα*, Μαρξιστική σκέψη 14, 2014 σελ 76-79.

αρχές στηρίζει η Σοβιετική κυβέρνηση τη συνεργασία της με τους Τούρκους εθνικιστές. Ο στόχος της είναι να δημιουργηθεί ένα μέτωπο κατά του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού που θα εκτείνεται από τη Μόσχα έως τις Ινδίες. Θα ήταν πραγματικά λοιπόν προς το συμφέρον της Ελλάδας να αλλάξει προσανατολισμό και με τη βοήθεια της Μόσχας να υπογραφεί αξιοπρεπής συνθήκη ειρήνης με την Τουρκία που θα εξασφαλίζει την ελευθερία των ελληνικών πληθυσμών της Ανατολής.⁹⁸

Τη δεδομένη στιγμή όμως η Ρωσία θεωρεί ότι η Ελλάδα είναι ο πρόσκοπος της Αγγλικής πολιτικής στην Ανατολή, ο νέος φρουρός του δρόμου για τις Ινδίες. Για αυτούς τους λόγους βοηθά τον Κεμάλ εναντίον της. Αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι εγκρίνει τα σχέδια των Τούρκων εθνικιστών για κυριαρχία στους υπόλοιπους πληθυσμούς που κατοικούν στην Μικρά Ασία. Όπως βοήθησε τους λαούς της Αρμενίας, του Αζερμπαϊτζάν και της Γεωργίας να ελευθερωθούν το ίδιο θα κάνουν και με τους Έλληνες της Ανατολής. Μόνη λύση η δημιουργία ομοσπονδίας στην οποία όλες οι εθνότητες θα είναι αυτοδιοικούμενες και ελεύθερες και μακριά από κάθε ξένη κηδεμονία.⁹⁹

Αυτή ακριβώς είναι η πολιτική και των ελλήνων κομμουνιστών. Η υπογραφή ειρήνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και η δημιουργία ομοσπονδίας στη Μικρά Ασία στην οποία θα συμμετέχουν με εθνική ανεξαρτησία και εξασφαλισμένα δικαιώματα όλοι οι λαοί της Ανατολής. Έτσι θα πετύχουν και την πραγματική τους ανεξαρτησία από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις με προεξέχουσα την Αγγλία.¹⁰⁰

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο διάλογος που αναπτύσσεται μεταξύ Α. Παπαναστασίου και Γ. Πετσόπουλου. Ο Α. Παπαναστασίου σε άρθρο του στην εφημερίδα *Πατρίδα* στις 17.5.1921 αφού κάνει ανασκόπηση στις εξελίξεις του διεθνούς σοσιαλιστικού κινήματος από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο έως τη στιγμή που γράφεται το άρθρο του ασκεί κριτική στο ΣΕΚΕ γιατί επιμένει να εφαρμόσει τον σοσιαλισμό στην Ελλάδα μέσω της δικτατορίας του προλεταριάτου, ενώ η εξωτερική του πολιτική παραδίδει τους Έλληνες της Μικράς Ασίας στη σπάθη των Νεότουρκων και αναθέτει στη Μόσχα την ικανοποίηση των ελληνικών εθνικών δικαιών και την ανεξαρτησία της χώρας. Το άρθρο του καταλήγει συνιστώντας περισσότερο προσανατολισμό των Ελλήνων σοσιαλιστών στην ελληνική πραγματικότητα. Ο Γ. Πετσόπουλος απαντά ότι «ο εθνικός σοσιαλισμός του κ. Παπαναστασίου εχρεωκόπησε μαζί με την προδόσαν τον σοσιαλισμό δευτέραν διεθνή, ταχθείσα παρά το πλευρό της αστικής τάξεως κατά τον παγκόσμιον ιμπεριαλιστικόν πόλεμον», στη συνέχεια χαρακτηρίζει τον Αλ. Παπαναστασίου εθνικιστή και οπαδό των

⁹⁸ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 1358, 11.5.1921

⁹⁹ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 1381, 3.6.1921

¹⁰⁰ εφημ.Ριζοσπάστης, αρ. 1382, 4.6.1921

συνεργασιών με την αστική τάξη και διατυπώνει την άποψη ότι οι έλληνες εργάτες «δεν θα χειροκροτήσουν ποτέ τους πατριωτικούς πολέμους, εν ονόματι των οποίων...σφάζονται δια τα συμφέροντα των εντόπιων και ξένων κεφαλαιοκρατών». Στη συνέχεια παρατηρεί ότι όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα χαρακτηρίζουν την ελληνική πολιτική εξυπηρετική των συμφερόντων του διεθνούς ιμπεριαλισμού στην Ανατολή και συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι η απελευθέρωση των ελληνικών πληθυσμών δεν μπορεί να επιτευχθεί με τον πόλεμο και την υποδούλωση πολυπληθέστερων τούρκικων πληθυσμών. Αυτή η κατάσταση θα έχει ως αποτέλεσμα την υποδούλωση των ελλήνων και των τούρκων στους ξένους κεφαλαιοκράτες. Μόνο με την αμοιβαία συνεννόηση των λαών μπορεί να βρεθεί λύση.¹⁰¹

Είναι λοιπόν φανερό ότι από τον Απρίλιο του 1920 έως και το τέλος του 1921 το ΣΕΚΕ έχει διαμορφώσει, σε λεκτικό τουλάχιστον επίπεδο, μία δομημένη και χωρίς παρεκκλίσεις αντιπολεμική στάση, κάτι που οφείλεται στην ένταξή του στην Τρίτη Διεθνή και την προσαρμογή των θέσεών του σε αυτές του διεθνούς επαναστατικού κέντρου.

Οι βασικές θέσεις που αναπτύσσει είναι ότι το διεθνές επαναστατικό κίνημα έχει μία ενιαία στρατηγική και τακτική. Το κύριο ζητούμενο για την Διεθνή και το ΣΕΚΕ που αποτελεί το ελληνικό της τμήμα σε σχέση με το Ανατολικό ζήτημα είναι η συντριβή του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού και κυρίως του αγγλικού. Το πρόβλημα με την Ελλάδα τη δεδομένη στιγμή είναι ότι αποτελεί πρόσκοπο του αγγλικού ιμπεριαλισμού και φρουρό του δρόμου προς τις Ινδίες. Η κατάσταση αυτή προκαλεί την εξαθλίωση του λαού και την πολιτική και οικονομική υποδούλωση της χώρας στους ξένους. Μόνη λύση αποτελεί η απευθείας διεξαγωγή συνομιλιών για σύναψη ειρήνης και η δημιουργία της ομοσπονδίας των λαών της Ανατολής.

Κατά τη διάρκεια του 1922 οι βασικές θέσεις στην αρθρογραφία του για τη μικρασιατική εκστρατεία παραμένουν σταθερές με έναν πιο έντονο τόνο απελπισίας ως προς τις μέλλουσες εξελίξεις.

Στις 12 Μαρτίου 1922, ο Α. Σίδερης, μέλος της ΚΕ του ΣΕΚΕ δημοσιεύει πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο «ζητούμεν ειρήνιν». Πρόκειται για ένα από τα άρθρα, στα οποία βασίστηκε η εναντίον του κατηγορία για εσχάτη προδοσία λίγους μήνες αργότερα. Στο άρθρο αυτό υποστηρίζει τις εξής βασικές θέσεις:

...Η Ελλάς ως γνωστόν εν τη Μικρασιατική της πολιτική έπαιξε ρόλο οργάνου της Αγγλίας, η πρωτοβουλία της ήτο μηδαμινή. Και τα αποτελέσματα της πολιτικής ταύτης είναι σήμερον οικτρά, όχι μόνο από απόψεως αποτελέσματος, αλλά και από απόψεως μεθόδου. Η παρωδία της Συμμαχίας κατεδείχθη ευθύς ως τα συμφέροντα των μεγάλων δεν εταυτίζοντο

---

¹⁰¹ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ. 1365, 18.05.1921

προς την ποθητήν υπό των μικρών χρησιμοποίησίν των.... Η διεθνής θέσις της Ελλάδος είνε τοιαύτη, ώστε κάθε άλλη πολιτική πλην της ειρήνης θα είνε μοιραίως πρόξενος νέων αποτυχιών και συμφορών.... Μόνο μία ιδέα καλλιεργήθη εν τη Ευρωπαϊκή δημόσια γνώμη, ιδέα προς την οποία μόνο δύναται να στραφή η εθνική πολιτική της Ελλάδος. Η ιδέα της προστασίας των μειονοψηφιών..... Ο λαός κατενόησε πλέον και διακηρύττει ότι δεν εννοεί πλέον να καταστή όργανον των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων άλλων, δεν εννοεί να διαθέση πλέον ούτε μίαν δραχμήν δια τυχοδιωκτικής περιπέτειας, ούτε ένα στρατιώτην.... Ζητεί ειρήνην αληθή και ειρήνην ταχεία. Ζητεί ησυχίαν και ανάπαυσιν προς επούλωσιν των επί δεκαετίαν τώρα πληγών. Η παρούσα γενιά δεν δύναται να δεχθή να θυσιασθή εις τα μεγάλα όνειρα των πατριωτών, εις την ιμπεριαλιστικήν πολιτικήν των Βενιζέλων και την «αυτοτελή» προς τους μεγάλους υποδούλωσιν των Γουναρέων και των άλλων εκ του ασφαλούς παζαρευόντων τα τομάρια του λαού πολιτικών».¹⁰²

Στις 3 Απριλίου 1922 ο Α. Σίδερης δημοσιεύει το άρθρο «Αναστήτε νεκροί». Και σε αυτό το άρθρο στηρίχθηκε η εναντίον του κατηγορία για εσχάτη προδοσία. Σε αυτό προβάλλει τις εξής θέσεις:

Και ελέγετο τότε μετά πάσης αφέλειας ότι αι θυσίαι αύται το 1919 εις Ρωσία εξησφάλισαν εις την Ελλάδα την απόκτησιν της Σμύρνης και της Μικράς Ασίας δια να αποκρυσθαί από των όμματων του έθνους η άσκοπος αυτή θυσία, η γενόμενη μόνον και μόνον κατά διαταγήν των Γάλλων και μόνο δια να εξυπηρετηθώσι τα ταπεινά συμφέροντα των Γάλλων χρηματιστών.... Και μετά την εκστρατείαν αύτην κατ' άλλη πάλιν διαταγήν το πρώην καθεστώς απέστειλε πάλιν τα τέκνα μας εις Μικράν Ασίαν, όπου η ασφαλής (!) αυτή κατοχή προεκάλει νέας θυσίας.... Και ανέτειλεν η πρώτη Νοεμβρίου 1920 ότε ο λαός διαβλέπων τον δουλικόν χαρακτήρα των εκστρατειών τούτων και δη της τελευταίας... εζήτησεν επιμόνως νέαν κυβέρνησιν με πολιτική ειρήνης, αποστρατεύσεως και ησυχίας η αναληθώς του υπέσχοντο οι τότε αντιπολιτευόμενοι το βενιζελικό καθεστώς – ηνωμένη αντιπολίτευσις..... Και κατέπεσε παταγωδώς το καθεστώς εκείνο και οι πριν αντιπολιτευόμενοι ανήλθον εις την αρχήν, όχι δυστυχώς δια να ακολουθήσωσι την υπό του λαού απαιτηθείσαν.... Αλλά δια να συνεχίσωσι τον πόλεμον. Εκ τότε ο λαός εξετέθη εις νέας θυσίας... θυσίαι άσκοποι και γενόμεναι μόνον, ίνα η ανεπιθύμητος κυβέρνησις προσοικειωθή τους άγγλους ιμπεριαλιστάς».¹⁰³

Στις 15 Αυγούστου 1922, λίγες μέρες πριν τη κατάρρευσή του μετώπου δημοσιεύεται νέο ανυπόγραφο άρθρο με τίτλο «Ειρήνη», στο οποίο υποστηρίζονται τα εξής:

¹⁰² εφημ. Ριζοσπάστης, αρ.1707-219, 12.3.1922

¹⁰³ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ.1729-241, 3.4.1922

...Η πολιτική κατάσταση εξελίσσεται όπως προεβλέψαμεν και από διετίας συνεχώς τονίζομεν από τας στήλας αυτάς... Η ολοκληρωτική καταστροφή του τόπου επίκειται... Η ποθητή ειρήνη ευρίσκεται ακόμη πολύ μακράν... Την πολιτικήν της αμέσου ειρηνεύσεως μόνο ημείς οι κομμουνισταί την υπεστηρίζαμεν και μόνο ημείς είχαμεν πάντοτε το θάρρος της γνώμης, παρά τας συστηματικές καταδιώξεις και την λογοκρισίαν, να τη διακηρύττομεν ως μόνη επωφελή πολιτικήν δια την χώρα, ως μόνη ικανήν να μας εξαγάγη από το Μικρασιατικόν αδιέξοδον.... Έφτασε μάλιστα η Συνεργατική κυβέρνηση του παλαιοκομματισμού μέχρι του σημείου να μας φимώση το στόμα όχι πλέον δια της λογοκρισίας, αλλά δια της μεθόδου της εσχάτης προδοσίας, την οποίαν κατεσκεύασεν εις βάρος μας δια να απαλλαγή προφανώς από το δριμύν και διαρκή έλεγχο μας κατά της πολιτικής της.... Ήδη με περιστροφάς και εμμέσως ανομολογεί την πλάνην της και την οικτράν αποτυχίαν της εις όλας της τας προβλέψεις. Είνε όμως πολύ αργά. Η ολοκληρωτική καταστροφή του τόπου επετελέσθη. Εν πάση όμως περιπτώσει έστω και αργά κάτι είναι δυνατόν να γίνη. Αρκεί η κυβέρνηση να λάβη μίαν πρωτοβουλίαν, αρκεί να αφήση τας φαντασιοπληξίας και να συγχρονισθή με την κατάστασιν. Ειρήνην και μόνο ειρήνην ζητεί ο λαός. Οι φαντάροι μας αυτόν τον χειμώνα πρέπει να είναι στα σπίτια τους. Το σύνθημα που ακούγεται από όλας τας γωνίας της Ελλάδος είναι ειρήνη. Είνε το σύνθημα μας, που από δύο χρόνια τώρα μόνο εμείς είχαμεν ως έμβλημα της πολιτικής μας.¹⁰⁴

Βλέπουμε λουπόν ότι κατά τη διάρκεια του 1922 επαναλαμβάνονται οι θέσεις που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος άνοιξη 1920-τέλος 1921. Δίνεται όμως ακόμη μεγαλύτερη έμφαση στην επιθυμία του λαού για ειρήνη, στην οικονομική εξαθλίωση του λαού και στην επερχόμενη καταστροφή που γίνεται όλο και πιο φανερό ότι θα συμβεί στο μικρασιατικό μέτωπο. Επίσης αναλύεται περισσότερο η αλλαγή στη στάση των μεγάλων δυνάμεων οι οποίες υποστήριζαν για ένα μικρό διάστημα την Ελλάδα λόγω ταύτισης συμφερόντων, κάτι που δεν ισχύει στην παρούσα φάση. Τέλος επαναλαμβάνεται η θέση ότι μόνη λύση για να λυθεί το αδιέξοδο είναι η ειρήνη και βασική επιδίωξη της ελληνικής πλευράς θα πρέπει να είναι η προστασία των μειονοτήτων.

Συνολικά μιλώντας όλη αυτή η αρθρογραφία του Ριζοσπάστη είτε στην πολύ αρχική, επιφυλακτική θετική ως προς την εκστρατεία, φάση της είτε στην μετέπειτα αρνητική αποφεύγει να τοποθετηθεί ως προς βασικές παραμέτρους της όλης ιστορίας και αφήνει ανοιχτά ερωτήματα. Κατά πρώτον, η πολιτική του ελληνικού κράτους από την ίδρυσή του και μέχρι την εποχή της μικρασιατικής εκστρατείας ήταν επεκτατική, με κυρίαρχη την Μεγάλη Ιδέα. Η περιοχή της Σμύρνης, η ιστορική Ιωνία κατείχε κεντρική θέση

---

¹⁰⁴ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ.1851-372, 15.8.1922

σε αυτές τις επεκτατικές επιδιώξεις. Τη δεδομένη στιγμή που ο ελληνικός στρατός είχε καταλάβει την περιοχή, ενεργούσε μόνο ως χωροφύλακας των μεγάλων δυνάμεων ή εξυπηρετούσε (και) τις ιμπεριαλιστικές βλέψεις της ελληνικής αστικής τάξης;

Δεύτερο ερώτημα αποτελεί το πώς θα εφαρμοζόταν συγκεκριμένα το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών σε μία περιοχή όπως της Σμύρνης, η οποία κατοικούνταν από πυκνούς ελληνικούς πληθυσμούς, αλλά το ίδιο πυκνοί και πιθανώς ακόμα πυκνότεροι ήταν οι Τούρκοι πληθυσμοί;

Τέλος η εναντίωση στη Μικρασιατική εκστρατεία με το επιχείρημα ότι η συμμαχία της Ελλάδας με τις μεγάλες δυνάμεις δεν ήταν φερέγγυα, άφηνε να εννοηθεί ότι εάν οι μεγάλες δυνάμεις επέβαλαν με τη δύναμη των όπλων τους στους Τούρκους την εφαρμογή των συμφωνηθέντων, αυτό θα έβρισκε σύμφωνη μία σοσιαλιστική εφημερίδα και ένα σοσιαλιστικό κόμμα;

Το αίτημα για ειρήνη που στηρίζεται στην αδυναμία της χώρας να συνεχίσει τον πόλεμο και στην απροθυμία του λαού να υποβληθεί σε νέες θυσίες θα συνέχιζε να ισχύει αν ο ελληνικός στρατός μπορούσε να επιβάλλει την εφαρμογή της συνθήκης των Σεβρών με τη δύναμη των όπλων και ο ελληνικός λαός υποστήριζε με μεγαλύτερη θέρμη την εκστρατεία;

Το συμπέρασμα που βγαίνει λοιπόν από την αρθρογραφία του Ριζοσπάστη είναι ότι το ΣΕΚΕ πράγματι στάθηκε απέναντι στην μικρασιατική εκστρατεία, ιδίως από την άνοιξη του 1920 και ύστερα αλλά με έναν τρόπο «αμήχανο». Η στάση του ήταν αντιπολεμική αλλά δεν τέθηκαν στον ελληνικό λαό με καθαρότητα και ως πρωτεύοντες οι ενδογενείς παράγοντες για τις συνεχείς πολεμικές εξορμήσεις και τα δεινά που προκαλούσαν: η ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας, η οποία αποτελούσε τον κυρίαρχο τρόπο σκέψης στο ελληνικό κράτος από την ίδρυση του έως και την μικρασιατική καταστροφή.

Η άποψη αυτή διατυπώνεται για πρώτη φορά από το Δ. Πουρνάρα ανταποκριτή του Ριζοσπάστη στο Παρίσι τον Σεπτέμβριο του 1922. Στο άρθρο του «*Η κατάρρευση του ψεύδους της μεγάλης ιδέας*» διαβάζουμε:

η εθνική ιδέα έλαβε θανατηφόρο κτύπημα που δεν θα της επιτρέψει να ξανασηκωθεί με τις προηγούμενες δυνάμεις της....Τι συνέβη; Από ενός αιώνος ο Έλληνας μανθάνει από τους γονείς του και από τους δασκάλους του..πως ανήκει σε έθνος τρισένδοξο και ηρωικόν...Όλοι και όλα γύρω του του λένε πως έχει προγόνους τους αρχαίους Έλληνες...Γύρω στις προγονικές αυτές παραδόσεις και αοριστολογίας πλέχθηκε από τους νέους μας ιστορικούς και πολιτικούς ένα πολύκροτο, ενδιαφέρον και σπαρταριστό μυθιστόρημα του οποίου θύμα πέφτει ο ελληνικός λαός...Και τι δεν ειπώθηκε επί τόσα

χρόνια τώρα. Τόσα και τέτοια ψεύδη που ο ελληνικός λαός επίστευσε πως οφείλει να ξαναπάρη την πατρική δόξα ανιδρύοντας την Βυζαντινή αυτοκρατορία. Έτσι χάρις στην αφέλεια των Ελλήνων βγήκε από το κεφάλι μερικών φανατισμένων πιστών ψευδούς παραδόσεως..η Μεγάλη Ιδέα. Η δυναστεία, η διοίκηση, η παιδεία, τα γράμματα και αι καλά τέχνη εστρατεύθηκαν για την ανίδρυση ενός πύργου μεγαλοπρεπούς που είχε την βάση του στην Κωνσταντινούπολη. Κατά την μεγαλόσχημον αυτήν ιδέαν μόνο οι Έλληνες έχουν αρετάς, όλοι δε οι άλλοι λαοί είναι βάρβαροι.. Κατ' αυτόν τον τρόπον ζήσαμε και προοδεύσαμε επί εκατό χρόνια τώρα ελεύθεροι και μία σκέψη μόνο έχοντες τη Μεγάλη Ιδέα. Οι ισχυροί της γης ανεκάλυψαν την αφέλειαν του λαού μας και τας εγκληματικές διαθέσεις των κυβερνητών του και δεν παρέλειψαν να το εκμεταλλευθούν. Σε εκείνους που ζητούν την ποικίλην ανάπτυξιν της Ελλάδος, οι οπαδοί της Μεγάλης Ιδέας...απαντούσαν στερεοτύπως – κουτοί που είσθε, πρέπει να συμπληρωθή προηγουμένως η εθνική μας αποκατάστασις και έπειτα να σκεφθούμε για τας καλὰς ιδέας που μας προτείνετε...Μα – τους απαντούσατε – η Μεγάλη σας Ιδέα είνε οπισθοδρομική και αρνείται κάθε είδους εξελίξεως ενός έθνους. Ζητείτε την εθνική αποκατάστασις εις βάρος άλλων εθνών, τα οποία και εκείνα έχουν και πρέπει λογικώς να έχουν θέσιν υπό τον ήλιον. Τίποτε – σας έλεγον – είμεθα οι εκλεκτοί και πρέπει να δεσπόσωμεν της ανθρωπότητος. Τώρα ας καμαρώσουν το έργο των οι Μεγαλοιδεάται μας. Η Ελλάς οδηγηθείσα....επανειλημμένως για τα ωραία μάτια της Ιδέας κατάκειται αιμόφυρτος και σπαράζουσα....Ας μην κλάψουν λοιπόν οι «Μεγαλοιδεάται»....καλλίτερα θα έκαμναν να εξετάσουν τας βαθειάς και αντικειμενικάς αιτίας της καταρρεύσεως του «ονείρου των» και «εφιάλτου μας»....Αρκετά σταμάτησαν την λογικὴν ἐξέλιξιν του Ελληνικοῦ ἔθνους.¹⁰⁵

Η διαφορά στην ανάλυση που κάνει αυτό το άρθρο από όλα τα προηγούμενα είναι εντυπωσιακή. Ας δούμε λοιπόν τα βασικά της σημεία αφού βέβαια σημειώσουμε ότι η καταστροφή στο μέτωπο επέτρεπε πιο ελεύθερα την κριτική που το προηγούμενο διάστημα βρισκόταν υπό συνεχή καταστολή, καθώς και το γεγονός ότι ο αρθρογράφος έμενε στο Παρίσι κάτι που τον προφύλασσε από ενδεχόμενες διώξεις σε προσωπικό επίπεδο.

Το βάρος σε αυτήν την επιστολή πέφτει στο καταθλιπτικό εσωτερικό κλίμα που δημιουργούσε η απόλυτη κυριαρχία του ιδεολογήματος της «Μεγάλης Ιδέας» σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής της χώρας και στο πως η πραγματικότητα αυτή απέτρεπε κάθε προσπάθεια εσωτερικής ανασυγκρότησης και προόδου.

---

¹⁰⁵ εφημ.Ριζοσπάστης, αριθμός φύλλου 568, 1.9.1922

Επίσης στα ελληνικά μεγαλεπήβολα σχέδια για ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και στην ύπαρξη ελληνικής αλαζονείας¹⁰⁶ απέναντι στους άλλους λαούς της Βαλκανικής και της Ανατολής.

Άρα η κύρια αιτία για το καταστροφικό εγχείρημα της μικρασιατικής εκστρατείας ήταν οι ελληνικές επεκτατικές επιδιώξεις και όχι το γεγονός ότι απλά η Ελλάδα ήταν ο «πρόσκοπος» της Αγγλίας και των άλλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, ο νέος φρουρός της οδού προς τις Ινδίες παρόλο που γίνεται η παρατήρηση ότι ξένες δυνάμεις ήταν λογικό να θέλουν να εκμεταλλευθούν τις ελληνικές επιδιώξεις.

Πρόκειται λοιπόν για μία αναλυτική γραμμή που συγκρούεται ευθέως με τον ελληνικό εθνικισμό και αναδεικνύει τις ευθύνες του για τα τραγικά γεγονότα που μόλις είχαν συμβεί.

Πρόκειται όμως για μία αναλυτική γραμμή που παρέμεινε μάλλον μοναχική..

3.8 Η αντιπολεμική δράση των μελών του ΣΕΚΕ. Στο υποκεφάλαιο αυτό θα εξεταστεί η αντιπολεμική δράση των μελών του ΣΕΚΕ με έμφαση σε αυτούς που υπηρετούσαν τη στρατιωτική τους θητεία και βρίσκονταν στο μέτωπο. Τα ερωτήματα είναι αρκετά: Η ηγεσία του ΣΕΚΕ προσπάθησε να μετατρέψει τις αντιπολεμικές της διακηρύξεις σε πρακτική δράση όπως υποχρεούνταν από τους 21 όρους της Κομμουνιστικής Διεθνούς; Ποια ήταν η ακριβής φύση της αντιπολεμικής δράσης των απλών μελών του ΣΕΚΕ; Υπήρχε διάσταση ανάμεσα σε ηγεσία και βάση;

Ανατρέχοντας και πάλι στον Στίνα διαβάζουμε για τη δράση των μελών του ΣΕΚΕ στη Θεσσαλονίκη:

εν τω μεταξύ σαν φράξια (οι οπαδοί της ένταξης στην κομμουνιστική διεθνή) και όχι σαν κομματική οργάνωση οργανώσαμε την αποστολή προπαγανδιστικού υλικού για το μέτωπο. Τακτικά κάθε βδομάδα συσκευάζαμε δέματα με τη «φωνή του εργάτη», μπροσούρες και προκηρύξεις και τις ταχυδρομίζαμε... στη Σμύρνη. Από εκεί τις παρελάμβανε η στρατιωτική μας οργάνωση και τις διένειμε στις διάφορες μονάδες.¹⁰⁷ ... στο στρατό τα στρατευμένα μέλη του κόμματος...είχαν αναπτύξει μία πολύ σοβαρή και πολύ υπεύθυνη αντιπολεμική και αντιιμπεριαλιστική δράση. Σ' όλες σχεδόν τις μονάδες στο μέτωπο υπήρχαν κομμουνιστικοί πυρήνες. Αυτοί συνδέονταν μεταξύ τους και η δραστηριότητά τους συντονιζόταν από μία

¹⁰⁶ Έλλη Σκοπετέα, «Οι Έλληνες και οι εχθροί τους», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Α2: 1900-1922 Οι απαρχές, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ, Α2, σελ 15.

¹⁰⁷ Στίνας, ό.π, σελ 51.

κεντρική επιτροπή αναγνωρισμένη από όλους. Το έντυπο υλικό κυκλοφορούσε παντού...από κέντρα που είχαν δημιουργηθεί στη Θεσσαλονίκη και το Δεδέαγατς». ¹⁰⁸

Για τη στάση της ηγεσίας σε αυτή τη δραστηριότητα αναφέρει:

όλη αυτή η αντιπολεμική και αντιμιλιταριστική κίνηση γινόταν εν αγνοία και παρά τη θέληση της Κ.Ε (την οποία όταν ενημέρωσε) «έγραψα στην Κ.Ε και αφού την πληροφορούσα για την δράση μας, ζητούσα να μας στείλουν μπροσούρες, αντιπολεμικές προκηρύξεις και έναν πολύγραφο. Η απάντηση ήρθε πολύ γρήγορα με την υπογραφή του Π. Δημητράτου. Δεν ενέκριναν καθόλου τη δράση μας, τη θεωρούσαν επικίνδυνη για το κόμμα και μας έδιναν εντολή να σταματήσουμε. ¹⁰⁹

Είναι απαραίτητο να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι όταν ο Στίνας έγραφε αυτές τις γραμμές άνηκε πλέον σε άλλο πολιτικό χώρο – τον αντιεξουσιαστικό. Θα μπορούσε να υποτεθεί λοιπόν ότι οι πολιτικές πεποιθήσεις του επηρέαζαν και τα λεγόμενά του. Η υπόθεση αυτή όμως καθόλου δεν μειώνει το βαθμό της προσωπικής εμπλοκής, άρα και γνώσης για τα γεγονότα που μεταφέρει.

Και ο Μπεναρόγια συμφωνεί:

Εν κόμμα αντιπολεμικό δημιουργείται εις το μέτωπον. Αντιπρόσωποι του μετώπου έρχονται στην Ελλάδα και ζητούν οδηγίες, φιλολογίαν. Αλλά το Κόμμα δεν ήτο σε θέση να ικανοποίηση απαιτήσεις υπερτέρας των δυνάμεων του. Εντείνεται η κατακραυγή κατά των διευθυνόντων ως υπαιτίων της αδράνειας.... ¹¹⁰

Στο σημείο αυτό και πάλι θα πρέπει να επισημάνουμε ότι με απόφαση της ΚΕ του ΣΕΚΕ το Μάιο του 1921 δημιουργήθηκε κεντρική επιτροπή των κομμουνιστών στρατιωτών του μετώπου που ανέλαβε την επί τόπου καθοδήγηση της αντιπολεμικής δουλειάς των μελών του ΣΕΚΕ στο στρατό που βρισκόταν στη Μικρά Ασία. ¹¹¹ Άρα η ΚΕ του ΣΕΚΕ ως ένα βαθμό προσπάθησε να συντονίσει την αντιπολεμική δράση. Το θέμα είναι σε ποιο βαθμό μπορούσε να το κάνει και ποια θα ήταν η μορφή της αντιπολεμικής δράσης – προπαγανδιστική ή και πιο ενεργητική;

Ας εξετάσουμε τώρα την αντιπολεμική δράση των κομμουνιστών φαντάρων στο μέτωπο. Στις 20 Σεπτεμβρίου 1920 δημοσιεύεται στον *Εργατικό Αγώνα*, προκήρυξή τους με τίτλο «*Η φωνή των στρατιωτών του μετώπου*». Η προκήρυξη ξεκινάει υποστηρίζοντας ότι το πατριωτικό αίσθημα των ελλήνων στρατιωτών έχει εξαφανιστεί γιατί έχουν καταλάβει ότι η

¹⁰⁸ Στίνας, ό.π, σελ 41.

¹⁰⁹ Στίνας, ό.π, σελ 41 και 56.

¹¹⁰ Μπεναρόγια, ό.π, σελ 149.

¹¹¹ Εργατικός Αγώνας, 20.9.1920· Το ΚΚΕ, *Επίσημα κείμενα*, ό.π, σελ 557.

σφαγή των προηγούμενων ετών έγινε για την αποκλειστική εξυπηρέτηση του συμφέροντος την αστικής τάξης. Στη συνέχεια ασκεί σκληρή κριτική στη Συνθήκη των Σεβρών καθώς:

μέσα στο κείμενο της συνθήκης που ο «πατέρας της φυλής» θριαμβευτής μας έφερε, βλέπουμε από κάθε άρθρο του να σιγαστράφτη και μια σπίθα καινούργιου πολέμου, όταν πια στο τέλος δεν δυσκολευόμαστε να νοιώσουμε ότι ο ιδρώτας της δουλειάς μας... είναι προορισμένος να χυθή σε κανόνια και πολεμικά καράβια για τις καινούργιες ανθρωποσφαγές που από τώρα μας ετοιμάζουν οι τύραννοι της γης, τότε πια...τα ψευτορωμαντικά ιδανικά της πατρίδας σας τα εθνικά και ιερά σας, χορτάτοι πλουτοκράτες, εξαερωθήκανε». Στη συνέχεια επιχειρεί να αποδομήσει περαιτέρω τα επιχειρήματα της άρχουσας τάξης και να προβάλει μία διαφορετική προσέγγιση του πατριωτισμού - «Δεν μπορείτε να έχετε εσείς πατρίδα ούτε ιδανικά....Και οι αληθινοί πατριώτες είμαστε εμείς. Όχι γιατί σκοτωθήκαμε και σκοτώσαμε άλλους ανθρώπους και ματώσαμε και ταλαιπωρηθήκαμε για τα συμφέροντά σας κάτω από την πίεση της βίας σας, αλλά γιατί το κήρυγμά της μεγάλης αλήθειας που 'ρχεται βροντόφωνο από κει πάνω, μας εσφυρηλάτησε την καρδιά μας με τη θέληση της αγαπημένης πατρίδας μας αναγεννημένης και ευτυχισμένης...Αυτή είναι η πατρίδα για την οποία έχουμε την ανώτερη θέληση και δύναμη να πολεμήσουμε. Και θα πολεμήσουμε για αυτήν».¹¹²

Στις 29 Νοεμβρίου 1920 δημοσιεύθηκε επίσης στον Εργατικό Αγώνα η δεύτερη από αυτές με τίτλο «Οι κομμουνιστές στρατιώτες του μετώπου προς όλους τους στρατιώτες της Ελλάδας». Τα βασικά σημεία αυτής της προκήρυξης είναι τα εξής:

Και τώρα που ρίξαμε το Βενιζέλο, έπαψε τάχα να μας φοβερίζει το φάντασμα του πολέμου; Θαναι ολέθρια πλάνη να το πιστέψουμε. Όχι! Ο πόλεμος θα εξακολουθεί να ρουφάει το αίμα και κάθε ζωτική δύναμη του λαού, εν όσω θα υπάρχει αστικό κράτος που δεν είναι παρά η χτηνωδέστερη εκδήλωση της οικονομικής κυριαρχίας του δυνατού επάνω στους αδύνατους, η οργανωμένη βία μιας ληστρικής τάξεως της πλουτοκρατίας.... Πρέπει να το νοιώσουμε καλά. Εν όσω δεν ανοίγουμε τα μάτια μας για να ιδούμε το θάραυρο όπου μας οδηγεί το σημερινό κοινωνικό σύστημα, ο πόλεμος ακατάπαυστα θα στέλνη στις λαϊκές μας μάζες το θάνατο και τη δυστυχία...Έχουμε ιερό καθήκον απέναντι του εαυτού μας ...να πάρουμε βαθειά συναίσθηση της γιγάντιας δύναμης που κρύβεται μέσα μας, που μπορεί....να ρίξη τις καινούργιες κλίκες των εκμεταλλευτών μας και να στεριώσει το κράτος της αληθινής λαϊκής θέλησης. Αυτή τη ληθαργούσα μέσα μας δύναμη, ένα μέσο υπάρχει εδώ στην Ελλάδα, όπως και σε όλον τον κόσμο, για να μας τη συνειδητοποιήση, να την οργανώσει συστηματικά και να δώσει στην δράση της την κατάλληλη πολιτική κατεύθυνση.

---

¹¹² Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ό.π, σελ 114-116.

Κι αυτό είναι το Κομμουνιστικό κόμμα της Ελλάδος....Και τώρα μετά από την εκλογική μάχη
ας μη νομίσουμε ότι ο αγώνας μας ετελείωσε... Το άλλαγμα αστικών κυβερνήσεων και
κομματικών καθεστώτων δεν καταργεί την οικονομική σκλαβιά αλλά την κρατάει,
παίρνοντας με τον καραγκιόζη που λέγεται ψηφοφορία μια ψεύτικη λαϊκή εξουσιοδότηση.
Γι αυτό ο αγώνας μας προπαγανδιστικός τώρα εν όσω είμαστε φαντάροι, άμεσος και
ενεργός αύριο στην πολιτική ζωή, πρέπει να εξακολουθήσει πεισματώδης και ατρόμητος με
ακλόνητη πεποίθηση στον κομμουνιστικόν μας θρίαμβο.¹¹³

Στις 3 Ιανουαρίου 1921 ο Εργατικός Αγώνας δημοσιεύει την τρίτη προκήρυξη με τον
τίτλο «Πως χαιρετίζουν το νέο χρόνο οι κομμουνιστές φαντάροι του μετώπου». Σε αυτήν
διαβάζουμε:

Μέσα στην κόλαση των τελευταίων τούτων αιματόβρεχτών χρόνων ξυπνήσαμε...για
να αντικρύσουμε τη φοβερή πραγματικότητα της κοινωνικής εκμετάλλευσης που τόσο
τεχνικά σκεπάζετε με τα ψεύτικα στολίδια σας. Και το αντίκρουσμά της σκόρπισε τα πλάνα
ιδανικά σας, τις «πατρίδες» σας και τα «εθνικά όνειρά» σας...Και είδαμε ότι εμείς οι φτωχοί
βιοπαλαιστές, οι εργάτες, δεν μπορούμε μέσα σε τούτη την κοινωνία που κυριαρχεί η
εκμετάλλευση να απολάψουμε ελευτερία, γιατί και όταν δεν στρατευόμαστε στον πόλεμο,
είμαστε πάντα στρατευμένοι στο βιομηχανικό και εμπορικό στρατό της πλουτοκρατίας,
πάντα σκλάβοι που ή με το αίμα μας ή με τον ιδρώτα μας θα πληθαίνουμε τους θησαυρούς
της και θα ικανοποιούμε τις ανικανοποίητες απολαύσεις της χτηνώδικης αχορτασιάς της....
Είδαμε ότι και οι κυβερνήτες, όποιο χρωματισμό και να έχουν, δεν είναι παρά γνήσιοι
εκπρόσωποι της εκμεταλλεύτριας αυτών τάξης και ότι η κρατική εξουσία με τη
στρατοκρατία της δεν είναι παρά μία ωργανωμένη βία σε υπηρεσία των συμφερόντων
της.... Το σπέρμα της καινούργιας ανθρωπότητας έπεσε από πολύ καιρό τώρα και
εβλάστησε μέσα στους καπνούς του πολέμου, εκεί πάνω στο βοριά!...Γι' αυτό μεγάλοι
κυβερνήτες, είμαστε πραγματικοί ηρωικοί στρατιώτες της ανθρωπότητας κι όχι της
πατρίδας σας....Ζήτω η επανάσταση!¹¹⁴

Οι διαφορές σε σχέση με την αρθρογραφία του Ριζοσπάστη είναι σημαντικές στο
επίπεδο της πολιτικής ανάλυσης. Ας ξεκινήσουμε όμως με το ιστορικό τους πλαίσιο. Η
πρώτη από αυτές γράφεται και διανέμεται λίγο πριν από τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920.
Ο Βενιζέλος θέλει να εκμεταλλευθεί τη διπλωματική του επιτυχία με τη συνθήκη των
Σεβρών για να τις κερδίσει. Η προκήρυξη προσπαθεί να αποδομήσει τα επιχειρήματά του,

¹¹³ Εργατικός Αγώνας, 29.11.1920· Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ό.π σελ 173.

¹¹⁴ Εργατικός Αγώνας, 3.1.1921· Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ό.π σελ 178.

κάτι που μας επιτρέπει να συνάγουμε ότι ανάλογες συζητήσεις γίνονταν ευρέως στο μέτωπο ανάμεσα στους στρατιώτες. Βασική της θέση είναι ότι η διπλωματική επιτυχία του Βενιζέλου δεν σημαίνει τίποτα άλλο από νέο πόλεμο. Όταν κυκλοφορεί η δεύτερη προκήρυξη οι εκλογές έχουν γίνει και η κυβέρνηση Βενιζέλου έχει πέσει. Πλέον η αντίληψη που προσπαθεί να αντικρούσει είναι ότι με την πτώση του Βενιζέλου θα τελειώσει ο πόλεμος. Τέλος η τρίτη από αυτές κυκλοφορεί στο τέλος του 1920. Έχει γίνει πλέον φανερό ότι η εκστρατεία όχι μόνο θα συνεχιστεί αλλά και θα ενταθεί. Οι τόνοι ανεβαίνουν και άλλο και χρησιμοποιείται επιχειρηματολογία που μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι έχει αρχίσει να δημιουργείται αντιπολεμικό κλίμα στις ελληνικές γραμμές, το οποίο προσπαθεί να εκμεταλλευθεί και να εντείνει.

Η ανάλυση των γεγονότων που κάνουν οι ανωτέρω προκηρύξεις είναι μαρξιστική και μάλιστα στη λενινιστική της εκδοχή. Η ξεκάθαρες αναφορές στις ευθύνες της ελληνικής αστικής τάξης, η άποψη ότι οι εκλογές δεν αλλάζουν τίποτα ουσιαστικό, όσο η οικονομική ανισότητα παραμένει, ότι το κράτος είναι η οργανωμένη βία των εκμεταλλευτριών τάξεων αυτής της κοινωνίας και ότι μόνη λύση είναι η επαναστατική ανατροπή της, μέσω της καθοδήγησης του κομμουνιστικού κόμματος φέρνουν ξεκάθαρα τη σφραγίδα των ρώσων μπολσεβίκων, κάτι άλλωστε που υπονοούν και οι προκηρύξεις μέσα από τις αλληγορικές αναφορές στο βορά.

Επίσης απουσιάζει εντελώς η αναλυτική γραμμή της Ελλάδας – μαριονέτα που λειτουργεί στη μικρασιατική εκστρατεία ως «πρόσκοπος» των συμφερόντων των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων και τονίζονται με σαφήνεια οι ευθύνες της ελληνικής αστικής τάξης και των πολιτικών της εκπροσώπων.

Θα μπορούσε κάποιος να σκεφτεί η ανωνυμία των προκηρύξεων επέτρεπε έναν πιο ριζοσπαστικό λόγο. Θέση της εργασίας είναι ότι ο παράγοντας καταστολή δεν επαρκεί από μόνος του για να δικαιολογήσει τις διαφορές στην ανάλυση των προκηρύξεων από αυτές του Ριζοσπάστη. Άλλωστε η καταστολή δεν υπήρχε μόνο στην Αθήνα. Το διάστημα λίγο πριν τη κατάρρευση του μετώπου τα κυριότερα στελέχη των κομμουνιστικών πυρήνων στο μέτωπο είχαν συλληφθεί και η απειλή της εκτέλεσης ήταν άμεση, κάτι που αποσοβήθηκε με την κατάρρευση του μετώπου. Το πιο πιθανό λοιπόν είναι ότι υπήρχαν διαφορές στην πολιτική σκέψη του συντάκτη των προκηρύξεων του μετώπου σε σχέση με τους συντάκτες των άρθρων του *Ριζοσπάστη*. Μπορεί εδώ να γίνει όμως η παρατήρηση ότι πολιτικός λόγος παρόμοιος με αυτόν των προκηρύξεων του μετώπου διατυπώνεται στην προκήρυξη για την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών.

Μία σύντομη σύγκριση της πολιτικής πορείας του Α. Σίδηρη, συντάκτη δύο από τα άρθρα του *Ριζοσπάστη* και του Π. Πουλιόπουλου, συντάκτη, πιθανότατα,¹¹⁵ των προκηρύξεων του μετώπου επαρκεί για να δούμε τις μεγάλες πολιτικές διαφορές που τους χώριζαν. Ο Α. Σίδηρης έγινε αρχικά γνωστός μετά τη συμμετοχή του στο κοινό ψηφοδέλτιο φιλοβασιλικών και Φεντερασίων και την εκλογή του ως βουλευτή Θεσσαλονίκης. Ήδη από το ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ ήταν εκπρόσωπος της δεξιάς πτέρυγας του. Στην εσωτερική διαμάχη για την ένταξη στην Τρίτη Διεθνή, ήταν ως το τέλος αρνητικός. Ο Κορδάτος αναφέρει ότι ο Σίδηρης πίστευε ότι *«το σοσιαλιστικό κόμμα, έπρεπε να συντάξει ένα πρόγραμμα μίνιμουμ επιδιώξεων. Να αποφύγει τους εξτρεμισμούς και να επιδιώξει τη πραγματοποίηση κοινωνικών μεταρρυθμίσεων»*.¹¹⁶ Μετά τη «μπολσεβικοποίηση» του ΣΕΚΕ στα μέσα της δεκαετίας του 20, αποχωρεί και συμμετέχει στις αποτυχημένες προσπάθειες του μεσοπολέμου για την ίδρυση ελληνικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος.

Ο Π. Πουλιόπουλος ανέπτυξε έντονη δράση στην αντιπολεμική προπαγάνδα των κομμουνιστών στρατιωτών στο μικρασιατικό μέτωπο. Μετά το τέλος του μετώπου παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στο κίνημα των παλαιών πολεμιστών. Το 1924 αντιπροσωπεύει το ΚΚΕ στο 5^ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς και το ίδιο έτος στο 3^ο έκτακτο συνέδριο του ΚΚΕ εκλέγεται μέλος της κεντρικής του επιτροπής και γραμματέας του κόμματος. Στη διαμάχη που ξέσπασε στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα και σε ηγετικό επίπεδο εκφράστηκε από τους Στάλιν και Τρότσκι πήρε το μέρος του δεύτερου. Διαγράφεται από το ΚΚΕ το 1927 και ιδρύει την τροτσκιστικής κατεύθυνσης οργάνωση Σπάρτακος, μέσα από την οποία δρα κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Συλλαμβάνεται από τη δικτατορία του Μεταξά, κρατείται στην Ακροναυπλία και κατά τη διάρκεια της κατοχής μεταφέρεται στη Λάρισα, όπου το 1943 εκτελείται ως αντίποινα για την ανατίναξη από τους αντάρτες μίας ιταλικής αμαξοστοιχίας.

Τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια είναι αφενός κατά πόσο αυτή η αντιπολεμική προπαγάνδα μεταφράστηκε σε συγκεκριμένη δράση και αφετέρου εάν μπορούμε να αποδώσουμε μέρος της ευθύνης για την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου στους κομμουνιστές φαντάρους. Ως προς το πρώτο ερώτημα οι διαθέσιμες πληροφορίες είναι ελάχιστες. Από τη μαρτυρία του Α. Στίνα και άλλες πηγές ξέρουμε ότι σε μονάδες που πολεμούσαν στο μικρασιατικό μέτωπο είχαν δημιουργηθεί παράνομοι

---

¹¹⁵ Δημήτρης Λιβιεράτος, *Παντελής Πουλιόπουλος*, Αθήνα, Γλάρος, 1992, σελ 18· Παντελής Πουλιόπουλος, *Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το νέο κόμμα*, Αθήνα, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, 1979, σελ 17-24.

¹¹⁶ Κορδάτος, ό.π, σελ 313.

κομμουνιστικοί πυρήνες.¹¹⁷ Αυτοί διακινούσαν τις προκηρύξεις που εξετάστηκαν και παράνομες κομμουνιστικές εφημερίδες.¹¹⁸ Παρόμοιοι πυρήνες υπήρχαν και σε πλοία του πολεμικού ναυτικού. Επίσης μπορεί να θεωρηθεί πιθανό ότι οι πυρήνες στις μονάδες και κυρίως αυτοί στα συγκοινωνιακά δίκτυα βοηθούσαν όσους ήθελαν να λιποτακτήσουν.¹¹⁹ Άλλο τόσο βέβαιο όμως είναι ότι κατά τη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας δεν υπήρξαν πράξεις σαμποτάζ ή ανταρσίας οργανωμένες από τους στρατευμένους κομμουνιστές. Εκτός από την παντελή έλλειψη στοιχείων για τέτοιες πράξεις, κανένας ούτε και οι πιο αντικομμουνιστές συγγραφείς της περιόδου δεν έχουν προβάλει τέτοιους ισχυρισμούς. Το κλειδί για αυτή τους τη στάση βρίσκεται στη δεύτερη από τις προκηρύξεις που ήδη έχουμε εξετάσει. Εκεί διαβάζουμε: «Γι' αυτό ο αγώνας μας, προπαγανδιστικός τώρα εν όσω είμαστε φαντάροι, άμεσος και ενεργός αύριο στην πολιτική ζωή, πρέπει να εξακολουθήσει πεισματώδης και ατρόμητος...»

Έχουμε ήδη δει ότι οι προκηρύξεις αυτές δεν γράφονταν πρόχειρα. Ακολουθούσαν συγκεκριμένη δομή και ανάλογα με τις απαιτήσεις της συγκυρίας απαντούσαν στα κρίσιμα ζητήματα. Στο σημείο αυτό η θέση είναι ξεκάθαρη, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής τους θητείας η δράση τους είναι μόνο προπαγανδιστική. Το αν η προκήρυξη απλώς περιγράφει την πραγματικότητα ή δίνει και έμμεση απάντηση σε απόψεις ανάμεσα στους κομμουνιστές φαντάρους που ζητούσαν πιο συγκεκριμένη δράση δεν μπορούμε να το γνωρίζουμε.

Οι παρατηρήσεις αυτές θέλουν να περιγράψουν με ακρίβεια αυτό που έγινε και όχι να μειώσουν τη σημασία της αντιπολεμικής δράσης που αναπτύχθηκε. Όπως έχει ήδη παρατηρηθεί «είναι απίστευτα σπάνιο το φαινόμενο κατοχικών στρατών να εξεγείρονται».¹²⁰ Ας μην ξεχνάμε ότι ακόμα και στους μπολσεβίκους, οι οποίοι ήταν για χρόνια συνηθισμένοι στην παρανομία και τις επαναστατικές μεθόδους δράσης, οι θέσεις του Λένιν για επαναστατική ηττοπάθεια πέρασαν πολύ δύσκολα, μετά την πάροδο χρονικού διαστήματος από τη δημοσιοποίησή τους και μόνο εξαιτίας του μεγάλου κύρους του Λένιν και της γενικότερης κατάρρευσης του τσαρικού καθεστώτος.¹²¹ Για μεγάλο διάστημα από την κήρυξη του πολέμου οι οργανώσεις των μπολσεβίκων έκαναν μόνο αντιπολεμική προπαγάνδα, ότι ακριβώς και τα μέλη του ΣΕΚΕ. Οι έλληνες κομμουνιστές στο

---

¹¹⁷ Δοκίμιο ιστορίας του Κ.Κ.Ε, ό.π σελ 115.

¹¹⁸ Δημήτρης Χαροντάκης, οι εφημερίδες των στρατιωτών του Μικρασιατικού μετώπου 1921-1922, http://www.marxists.org/ellinika/odmaaa/dim_char_mikra192123.htm

¹¹⁹ Ελευθέριος Σταυρίδης, *Τα παρασκήνια του Κ.Κ.Ε*, Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα, 1988, σελ 66.

¹²⁰ Λέανδρος Μπόλαρης, ό.π, σελ 51.

¹²¹ Τόνι Κλιφ, ό.π, σελ 43-47.

μέτωπο δεν είχαν ούτε το επαρκές μέγεθος, αλλά ούτε την επαναστατική αδιαλλαξία που απαιτούταν για να αναλάβουν τέτοιας σημασίας πράξεις.

Θα μπορούσαμε όμως να αποδώσουμε έστω και μερικά την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου στην αντιπολεμική προπαγάνδα των στρατευμένων μελών του ΣΕΚΕ; Και στο ερώτημα αυτό καμία από τις σημαντικές πηγές, αντικομμουνιστικής κατεύθυνσης που έχει ασχοληθεί με αυτό το ερώτημα δεν έχει αποδώσει πρωτεύοντα πόλο για την κατάρρευση του μετώπου στην αντιπολεμική δράση και προπαγάνδα των στρατευμένων μελών του ΣΕΚΕ.¹²²

Ας δούμε όμως στο σημείο αυτό τη γνώμη ενός έλληνα στρατιώτη που πολέμησε στην πρώτη γραμμή του πολέμου:

*Πεπλανημένη είναι η υποστηριχθείσα γνώμη ότι εις την δυσφορίαν των στρατιωτών συνετέλει και η κομμουνιστική προπαγάνδα. Αυτό είναι μύθος όσον αφορά εις τους άνδρας της γραμμής του μετώπου οι οποίοι ήσαν αμόλυντοι από ιδέας κομμουνιστικές. Από του Μαΐου 1921 μέχρι το τέλος της εκστρατείας, ζήσας εις την γραμμήν του μετώπου, ουδέ ψίθυρο ποτέ ήκουσα περί κομμουνισμού, καίτοι πάντοτε είχαν την περιέργειαν, να μανθάνω τα συμβαίνοντα εις τας μονάδας της περιοχής που ευρισκόμην. Τα γραφέντα εις το βιβλίο του κομμουνιστή Σταυρίδη είναι υπερβολαί και καυχησιολογίαι του. Οι ολιγάριθμοι εις τα μετόπισθεν κομμουνισταί, σιδηροδρομικοί κυρίως, οι οποίοι είχαν παραδόξως αποσταλή εις την Στρατιάν λόγω των φρονημάτων των προς τιμωρίαν των! δεν είχαν την δυνατότητα ν' ασκήσουν δυσμενή επίδρασιν εις τας μονάδας του μετώπου.*¹²³

Εάν όμως αποκλείσουμε τη δράση των κομμουνιστών που θα μπορούσαμε να αποδώσουμε την κατάρρευση του μετώπου; Ας δώσουμε το λόγο και πάλι σε έναν παλιό πολεμιστή:

Τώρα που καθαρογράφω το ημερολόγιό μου, παρατηρώ ότι μέσα από αυτές τις σελίδες βγαίνει μία σημαντική, τραγική διαπίστωση: πως ενώ στην αρχή της εκστρατείας ο

---

¹²² Δες την άποψη των Ρόδα, γραμματέα του αρμοστή Στεργιάδη, στρατηγού Παπούλα, αρχιστράτηγου του ελληνικού στρατεύματος από το Νοέμβριο του 1920 έως το καλοκαίρι του 1922, στρατηγού Φεσσόπουλου και του πρώην ηγετικού μέλους του ΚΚΕ και μετέπειτα αντικομμουνιστή Ε. Σταυρίδη στο Carabott ο.π, σελ 117. Ο αντιστράτηγος ε.α Κλεάνθης Μπουκάλας στο βιβλίο του για την μικρασιατική εκστρατεία δεν αναφέρεται καθόλου στη δράση των κομμουνιστών φαντάρων ως αίτιο της κατάρρευσης του μετώπου, ενώ στο αντίστοιχο δικό του ο αντιστράτηγος ε.α Γεώργιος Σπυρίδων αναφέρει ως κύρια αίτια της μικρασιατικής καταστροφής τις εκλογές του 1920 και την ήττα του Βενιζέλου, τα πολιτικά σφάλματα των βασιλικών κυβερνήσεων, τα στρατιωτικά των διοικητών του στρατού και τέλος τη διάβρωση του ηθικού του στρατού εξαιτίας της κομμουνιστικής προπαγάνδας, Γεώργιος Σπυρίδων, αντιστράτηγος ε.α., Πόλεμος και ελευθερία, *Η μικρασιατική εκστρατεία όπως της είδα*, 1957, σελ 269.

¹²³ Χαράλαμπος Τριανταφυλλίδης, *Η Μικρασιατική εκστρατεία και το ημερολόγιο ενός οπλίτου*, Αθήνα, 1984, τόμος 2^{ος}, σελ 541-542.

ενθουσιασμός μας για την απελευθέρωση των πατρίδων μας και για τη δόξα του έθνους μας ήταν υπέρμετρος, στη συνέχεια παρατηρείται μία μεταστροφή των συναισθημάτων μας που καταλήγουν όχι μόνο στην αγανάκτηση και στην κατάρρευση των ελπίδων μας, αλλά και σε αυτή την απώλεια του πατριωτισμού μας...μοιραία για τον αγώνα μας.¹²⁴

Γιατί όμως έγινε αυτή η μεταστροφή, αυτή η απώλεια του πατριωτισμού του έλληνα στρατιώτη; Πριν δώσουμε τον λόγο σε έναν σχολιαστή του θέματος από την κομμουνιστική σκοπιά, ας ξαναθυμηθούμε τις βασικές παραμέτρους. Την περίοδο πριν από την είσοδο της Ελλάδας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο η σύγκρουση ως προς την πολιτική σχετικά με αυτόν ανάμεσα στον Βενιζέλο και τον βασιλιά Κωνσταντίνο διέσπασε τους πολίτες της χώρας σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα και διέλυσε την εθνική ομοψυχία που υπήρχε την εποχή των Βαλκανικών πολέμων. Ο τρόπος που έγινε στη συνέχεια η επιστράτευση από την κυβέρνηση Βενιζέλου βάθυνε ακόμα περισσότερο το χάσμα ανάμεσα στις δύο παρατάξεις. Η διάσπαση αυτή επεκτάθηκε και στο στρατό από τα ανώτερα έως τα κατώτερα στελέχη μειώνοντας κατά πολύ τη μαχητική του ικανότητα.

Η αντιπολεμική διάθεση που επικρατούσε σε μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας εξαιτίας των συνεχόμενων ετών πολέμων και του εσωτερικού της διχασμού ενισχύθηκε από την αντιπολεμική προπαγάνδα των αντιβενιζελικών κομμάτων έως και τις εκλογές του Νοεμβρίου 1929 όταν και κέρδισαν την εξουσία. Η ξαφνική μεταστροφή της πολιτικής τους με τη συνέχιση και εντατικοποίηση του πολέμου προκάλεσε σοκ στις λαϊκές μάζες που τους στήριξαν ενισχύοντας ακόμα περισσότερο το αντιπολεμικό αίσθημα. Νέα ώθηση σε αυτό επέφερε η συνέχιση του πολέμου, η μεταφορά του πολέμου στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας και σε περιοχές που δεν υπήρχαν ελληνικοί πληθυσμοί ώστε η προπαγάνδα για απελευθέρωση των υπόδουλων αδελφών να χάσει κάθε έρεισμα. Οι ολοένα και αυξανόμενες απώλειες, η οικονομική κατάρρευση της χώρας, οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης και διατροφής των στρατιωτών, η αδιαφορία των αξιωματικών τους και η ολοένα και μεγαλύτερη αποστασιοποίηση έως και εχθρική συμπεριφορά των μέχρι πρότινος συμμάχων ενίσχυσαν ακόμα περισσότερο την απέχθεια για τον πόλεμο. Τα εδάφη της Μικράς Ασίας αλλά και η ελληνική ενδοχώρα γέμισαν έτσι με λιποτάκτες, ο αριθμός των οποίων υπολογίζεται σε 90.000.¹²⁵

Ας δούμε τώρα πως τοποθετείται ο Σ. Μάξιμος, ηγετικό μέλος του ΣΕΚΕ και μέλος της κεντρικής του επιτροπής την περίοδο ακριβώς μετά την εκστρατεία στην Μικρά Ασία: *Βδομάδες ολόκληρες προχωρούσε ο ελληνικός στρατός και χρόνια ολόκληρα παρέμεινε σε*

¹²⁴ Θεόδωρος Κιακίδης, *Το ημερολόγιο του στρατιωτικού μου βίου*. Μικρασιατική εκστρατεία 1920-1922, χ.χ, σελ 37.

¹²⁵ Δημήτρης Λιβιεράτος, *Το ελληνικό εργατικό κίνημα 1918-1923*, Αθήνα, Καρανάση, 1976, σελ 85.

έδαφος ξένο και εχθρικό, που μόνο η αρχαιολογική ικανότητα των ελλήνων δημοσιογράφων απεκάλυπτε πως όχι μονάχα ήτανε μα και είναι ελληνικό.

Αυτή η προέλαση και αυτή η παραμονή σε ξένο και εχθρικό έδαφος αφήρησε από τον έλληνα στρατιώτη κάθε εξωτερικό στοιχείο που ήτανε απαραίτητο... για να δικαιολογήσει σαν πατριώτης τη θυσία... Πώς να συγκινηθής, πώς να ενθουσιασθής, αφού δεν συναντούσε παρά ξένο κόσμο με κρυφές ή φανερές εχθρικές διαθέσεις; Και πως να μη νοσταλγήσει, πώς να μην επιδιώξει να γυρίσει στο χωριό του, στο σπίτι του... Ο πόθος αυτός γενότανε συνείδησι, μπροστά στην οποία υποχωρούσε το κάθε τι.... Τα άρθρα του ξένου τύπου που διαβεβαίωνανε κατηγορηματικά πως η Ελλάδα θα φύγει από τη Μικρή Ασία, ξυπνήσανε μέσα του όχι τον επαναστάτη μα τον άνθρωπο που ήθελε να ζήσει. Ο στρατιώτης υπεχώρησε στον άνθρωπο που δεν πιστεύει στον σκοπό για τον οποίο έγινε στρατιώτης. Κι ο άνθρωπος αυτός κατεδίκασε μέσα του τον πόλεμο... Προτιμά μία αποφασιστική ήττα, παρά μία νίκη που θα τον καθηλώσει στο μέτωπο. Γι αυτό δέχθηκε την κατάρρευση με ευχαρίστηση. Ήτανε μία λύση. Ένας τρόπος να γυρίσει στην πατρίδα του.¹²⁶

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το να αποδώσει κανείς στην δράση των μελών του ΣΕΚΕ σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων θα ήταν υπερβολικό. Η τελευταία παρατήρηση που μένει είναι αυτή σε σχέση με τις οργανωτικές δυνατότητες του. Το ΣΕΚΕ την περίοδο που εξετάζουμε ήταν ένα αδύναμο και αριθμητικά μικρό κόμμα το οποίο είχε περίπου 1.500 μέλη πανελλαδικά.¹²⁷ Για τις οργανωτικές και πολιτικές του αδυναμίες έχουμε μιλήσει παραπάνω. Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι είχε μία ξεκάθαρη και επαναστατική ηγεσία η οποία θα επιχειρούσε να εφαρμόσει κατά γράμμα την επιταγή της Τρίτης Διεθνούς για πολιτική επαναστατικής ηττοπάθειας και μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο για την οικοδόμηση μίας σοσιαλιστικής πολιτείας, είναι, νομίζω, ξεκάθαρο ότι το μέγεθος του ως κόμμα δεν του επέτρεπε να διαδραματίσει πιο αποφασιστικό ρόλο στην κεντρική πολιτική σκηνή. Το συμπέρασμα συνάγεται και εμμέσως από την ολοκληρωτική του αδυναμία να εκμεταλλευθεί προς όφελος του την πραγματικά επαναστατική ατμόσφαιρα που επικράτησε στην Ελλάδα μετά την κατάρρευση του μετώπου στη Μικρά Ασία.¹²⁸

¹²⁶ Σεραφείμ Μάξιμος, *Κοινοβούλιο ή δικτατορία;*, Αθήνα, Στοχαστής, 1975, σελ 19-20.

¹²⁷ Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ, ό.π, σελ 87 και 119, Αλ Δάγκας, ό.π σελ 159.

¹²⁸ Δες όμως και μία διαφορετική άποψη που αποδίδει μεγαλύτερη βαρύτητα στο ρόλο που έπαιξε η αντιπολεμική δράση των μελών του ΣΕΚΕ για την κατάρρευση του μετώπου στο Βλ. Αγγζίδης, ό.π σελ 79-80.

ΑΡΧΗ ΤΥΠΕΡΓΑΤΩΝ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ
Ε ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΩΝ

Καθ' ὃν χρόνον ὁ λαὸς οὗτος, στερθε-
νός δοῦλος εἰς τὰ Μικρασιατικά πεδία
ποδοῖ. Διευθυνόμενος, Ζωζάνης, ἡμετέρας

[illegible][illegible]

1. **ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ** ΕΡΕΥΝΑ: Η επιστημονική έρευνα αποτελεί τη βάση της γνώσης και της κατανόησης του κόσμου. Επικεντρώνεται στην αποκάλυψη νέων δεδομένων, στην εξειδίκευση της θεωρίας και στην ανάπτυξη νέων μεθόδων.

ἡς ἐν τῷ Ἀγίῳ Πνεύματι ἐνεργουμένη
 χάρις, πρὸς προσηλυτίαν διακονῶν
 τῶν τὴν ἀποστολὴν τὴν ἑσθλὴν διακον
 οῦσιν ἀποστολῶν, καὶ οἷον ἡ τῆς κα
 τὰ φύσιν καὶ οὐ τὴν πρὸς τὸν ἡμέτε
 ρόν θεόν, ἀποστολήν.
 Ἡμεῖς τὰ ἀποστολὰς μεταπροσέχοντες
 κοινῇ διδασκῶν, ὡς καὶ ἄλλοι τῶν
 οὐκ ἐν ἐκκλησίᾳ τῶν διακονούντων
 ἀποστολῶν ἀποστολῶν, τῇ τῇ ἐκ
 κοινῇ κοινωμένης τῆς ἑλπίδος, ἣν
 καὶ τὸν διακονῶν ἐν ἑκκλησίᾳ οὐκ
 ἀποστολῶν ἀποστολῶν ἀποστολῶν
 ἀποστολῶν, Κίρην Χαλκίδα Κωνσταν
 τίνου, Καρπῶν, Μεταβὶ καὶ οὐκ ἀποστο
 λῶν ἀποστολῶν ἀποστολῶν ἀποστολῶν
 ἀποστολῶν καὶ τῶν οὐκ ἀποστολῶν ἀποστολῶν

278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789

[illegible]

Κεφάλαιο 4

Η θεώρηση του ΚΚΕ για το χαρακτήρα της μικρασιατικής εκστρατείας στη διαχρονία της ιστορίας του.

4.1 Από τον Μεσοπόλεμο έως τη δεκαετία του 90. Ποια όμως είναι η αποτίμηση του ΚΚΕ, πολιτικού διαδόχου του ΣΕΚΕ για το χαρακτήρα της Μικρασιατικής εκστρατείας και τη στάση του ΣΕΚΕ; Η αποτίμηση αυτή έχει μείνει αναλλοίωτη κατά τη διάρκεια των δεκαετιών που έχουν περάσει ή έχουν υπάρξει διαφορετικές θέσεις για το ζήτημα αυτό;

Η αποτίμηση αυτή είναι συνδεδεμένη με την θεωρητική ανάλυση για τη θέση της Ελλάδας στο διεθνές καπιταλιστικό και ιμπεριαλιστικό σύστημα σύμφωνα με τη μαρξιστική και λενινιστική άποψη την οποία ασπάζεται το ΚΚΕ.

Το γεγονός όμως ότι τα κείμενα του Μάρξ και του Λένιν είναι δεδομένα δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι το πώς γίνονται αντιληπτά παραμένει αναλλοίωτο στο διάβα του χρόνου. Αλλαγές μπορεί να υπάρξουν είτε γιατί διαφορετικές ηγετικές ομάδες ερμήνευσαν με διαφορετικό τρόπο τα ζητήματα αυτά, είτε γιατί αλλαγές στην ανάλυση του παρόντος επηρεάζουν την ερμηνεία του παρελθόντος.

Σημείο εκκίνησης για την παρούσα εργασία είναι το έτος 1934, κατά τη διάρκεια του οποίου διεξάγεται η 6^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, η οποία προβαίνει σε ανάλυση της θέσης της Ελλάδας στο παγκόσμιο σύστημα. Η ανάλυση αυτή, η οποία σχηματικά είναι γνωστή ως θεωρία της εξάρτησης, θα παραμείνει κυρίαρχος τρόπος σκέψης των μελών του ΚΚΕ για δεκαετίες. Οι βασικές της θέσεις είναι οι εξής: Η Ελλάδα είναι χώρα

με μέσο επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού, με υπάρχοντα σημαντικά υπολείμματα μισοφεουδαρχικών σχέσεων στην αγροτική οικονομία...με όχι τελειωμένο τον

αστικοδημοκρατικό μετασχηματισμό...Η ιδιομορφία της Ελλάδας συνίσταται στη σημαντική της εξάρτηση απ' το ξένο κεφάλαιο....Στηριζόμενες στις δεσπόζουσες θέσεις τους οι μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις σε σκληρή μάχη μεταξύ τους υποτάσσουν την Ελλάδα στον ένα ή άλλο ιμπεριαλιστικό συνδυασμό, την μεταβάλλουν σε όργανο της πολιτικής τους στα Βαλκάνια και την Εγγύς Ανατολή. Κάτω από το πρόσχημα της συνέχισης του ηρωικού αγώνα των λαϊκών μαζών για εθνική ανεξαρτησία και απελευθέρωση από τον ξένο ζυγό (Μεγάλη Ιδέα), οι κυρίαρχες τάξεις της Ελλάδας μπαίνουν στην υπηρεσία της μίας ή άλλης ιμπεριαλιστικής δύναμης, προσπαθώντας να πραγματοποιήσουν έτσι τους δικούς τους ιμπεριαλιστικούς σκοπούς. Αυτό συνέβαινε ...στην περίοδο του τελευταίου πολέμου με την Τουρκία.¹²⁹

Ένα περίπου χρόνο αργότερα ο ιστορικός ηγέτης του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης στέλνει επιστολή στο Ριζοσπάστη η οποία στο πνεύμα των αποφάσεων της 6^{ης} Ολομέλειας υποστηρίζει τα εξής:

*Αν δεν νικιόμασταν στη Μικρασία η Τουρκία θάτανε σήμερα πεθαμένη και μεις μεγάλη Ελλάδα!! Τη «λευτεριά» μας θα τηνε στηρίζαμε στην υποδούλωση του τούρκικου λαού! Αυτό εμείς δεν το δεχόμαστε. Το αποκρούουμε κατηγορηματικά. Η αστικοτσιφλικάδικη Ελλάδα στη Μικρασία πήγε όχι σαν εθνικός απελευθερωτής μα σαν ιμπεριαλιστική δύναμη, όργανο των εγγλέζων μεγαλοκαρχαριών. Πήγαινε αυτού όχι μόνο για να διαιωνίσει την ξενική κυριαρχία στον Τούρκικο λαό μα και να κάνει την Τουρκία αντισοβιετικό ορμητήριο!...Η Μικρασιατική εκστρατεία δεν χτυπούσε μόνο τη νέα Τουρκία, μα στρεφότανε και ενάντια στα ζωτικότατα συμφέροντα του Ελληνικού λαού. Γι' αυτό εμείς όχι μόνο δεν λυπηθήκαμε για την αστικοτσιφλικάδικη ήττα στη Μικρασία ΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΔΙΩΞΑΜΕ.*¹³⁰

Η θεωρία της εξάρτησης έφτασε στη μέγιστη ακμή της στις δεκαετίες μετά τον εμφύλιο πόλεμο λόγω της επέμβασης αρχικά των Άγγλων και στη συνέχεια των Αμερικάνων με σκοπό τη συντριβή του κομμουνιστικού κινήματος στην Ελλάδα και την εγκαθίδρυση ενός απόλυτα ελεγχόμενου καθεστώτος από αυτούς. Μετά μάλιστα τη δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974) η επιρροή της υπερέβη κατά πολύ τα όρια της κομμουνιστικής αριστεράς καθώς αποτέλεσε κυρίαρχο αναλυτικό εργαλείο και για το ΠΑΣΟΚ, τουλάχιστο μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 80 μέσα από το σχήμα μητρόπολη – περιφέρεια και το αίτημα που διατύπωσε για εθνική ανεξαρτησία.

Σε αυτό το πνεύμα, το 1974, ο συντάκτης του ημερολογίου των επίσημων κειμένων του ΚΚΕ σχολιάζοντας την αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη το 1919

¹²⁹ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ. 849, 21.1.1934

¹³⁰ εφημ. Ριζοσπάστης, αρ. 409(7852), 12.7.1935

αναφέρει ότι «η ξενόδουλη πλουτοκρατική ολιγαρχία με κύριο εκπρόσωπο τον Ελ. Βενιζέλο και αργότερα το βασιλιά Κωνσταντίνο σπρώχνει τη χώρα σε μία από τις μεγαλύτερες καταστροφές που γνώρισε στην ιστορία της».¹³¹

Οκτώ χρόνια αργότερα το 1982 το Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών διοργανώνει επιστημονικό διήμερο με θέμα «Η μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή». Κατά τη διάρκεια του γίνεται αναλυτική παρουσίαση των θέσεων του ΚΚΕ για το χαρακτήρα της μικρασιατικής Εκστρατείας, τη θέση της Ελλάδας και της αστικής της τάξης στο καπιταλιστικό-ιμπεριαλιστικό παγκόσμιο σύστημα την περίοδο εκείνη και τη στάση που κράτησε το ΣΕΚΕ.

Ως προς το πρώτο ζήτημα υποστηρίχθηκε ότι:

ο μικρασιατικός πόλεμος του 1919-1922 δεν ήταν απλώς μία υπόθεση ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, αλλά ένας πόλεμος με διεθνείς προεκτάσεις και επιπλοκές....το (ιμπεριαλιστικό) πρόγραμμα για το μεταπολεμικό ξαναμοίρασμα του κόσμου προέβλεπε...το μοίρασμα των εδαφών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας....Ο ηγετικός ρόλος στην πολιτική των ιμπεριαλιστικών κρατών σ' αυτή την περιοχή άνηκε στην Αγγλία...Ο αγγλικός ιμπεριαλισμός επιδίωκε να εξασφαλίσει το άνοιγμα καινούργιων δρόμων επικοινωνίας με την αποικία του στις Ινδίες. Ήθελε τον ολοκληρωτικό έλεγχο των πετρελαίων της Μέσης Ανατολής και την κυριαρχία στην περιοχή...Σχεδίαζε να θέσει τη ζώνη των Στενών με την Κωνσταντινούπολη κάτω από τον έλεγχό της και να παραδώσει τα σπουδαιότερα τμήματα της Τουρκίας σε υποτελείς συμμάχους της: στην άρχουσα τάξη της Ελλάδας, στη ντασνακική Αρμενία, στο «ανεξάρτητο» κράτος των Κούρδων... Ο Αγγλικός ιμπεριαλισμός έδινε μεγάλη σημασία στο ρόλο που μπορούσε να παίξει η ελληνική άρχουσα τάξη σαν όργανο επιβολής της ηγεμονίας του στην Εγγύς και Μέση Ανατολή. Οι ισχυρές οικονομικές και πολιτικές θέσεις του στην Ελλάδα, η υποτέλεια της ελληνικής ολιγαρχίας και η μεγαλοϊδεατική επεκτατική πολιτική της αποτελούσαν σοβαρές προϋποθέσεις για την επιτυχία των σχεδίων του...η Αγγλία δεν διέθετε αρκετές στρατιωτικές δυνάμεις για να αντιμετωπίσει την πιθανότητα αντίστασης του τούρκικου λαού στα κατακτητικά της σχέδια. Δεύτερο ήθελε να χρησιμοποιήσει την Ελλάδα σαν αντίρροπο στα σχέδια των ΗΠΑ, της Ιταλίας και προπάντων της Γαλλίας. Συνοψίζοντας τα όσα εκθέσαμε μπορούμε να πούμε ότι η Μικρασιατική Εκστρατεία αποτελούσε μέρος του μεγάλου σχεδίου για το μεταπολεμικό ξαναμοίρασμα του κόσμου...Από την άποψη αυτή ήταν ένας άδικος και κατακτητικός πόλεμος στην υπηρεσία των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων. Από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις τον κύριο ρόλο στη Μικρασιατική

---

¹³¹ Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π σελ 551.

Εκστρατεία έπαιξε ο αγγλικός ιμπεριαλισμός: υποκινώντας και καθοδηγώντας την ελληνική ολιγαρχία σ' αυτό τον πόλεμο μετέτρεψε την Ελλάδα σε όργανο εξυπηρέτησης των συμφερόντων του σ' αυτή την περιοχή.¹³²

Σε σχέση με το δεύτερο ερώτημα – δηλαδή τη θέση της Ελλάδας και της ελληνικής αστικής τάξης στο διεθνές καπιταλιστικό και ιμπεριαλιστικό σύστημα υποστηρίζονται οι εξής θέσεις:

Το γεγονός ότι η Ελλάδα σύρθηκε από τους αγγλογάλλους ιμπεριαλιστές στη μικρασιατική τυχοδιωκτική περιπέτεια δεν είναι κάτι το τυχαίο. Συνδέεται άμεσα με την όλη πορεία της πολιτικής που εφαρμόζαν χρόνια οι κυρίαρχες τάξεις. Με τον τρόπο διαμόρφωσης των δύο μερίδων της άρχουσας τάξης και το χαρακτήρα τους, και κυρίως με την προσκόλλησή τους στην πολιτική της υποτέλειας στους «προστάτες» τους ιμπεριαλιστές, με προεξέχουσα τη Μεγάλη Βρετανία. Η βασανιστική και με αργούς ρυθμούς οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας συνοδεύεται με τη σφραγίδα της εξάρτησης της απ' το ξένο κεφάλαιο...Αποτέλεσμα αυτής της οικονομικής και πολιτικής εξάρτησης της ελληνικής ολιγαρχίας στο σύνολό της από το ξένο κεφάλαιο, είναι η πολιτική υποταγής της στις οικονομικές και πολιτικές επιδιώξεις του ξένου κεφαλαίου... Έτσι η συμμετοχή της Ελλάδας στο μικρασιατικό πόλεμο δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν κάτι το περιστασιακό.¹³³

Βέβαια τα συμφέροντα του ελληνικού κεφαλαίου στην περιοχή και η παρουσία μεγάλης ελληνικής μειονότητας στη Μικρά Ασία δημιουργούσαν

μία ορισμένη ταύτιση συμφερόντων της ελληνικής ολιγαρχίας με τα συμφέροντα του αγγλικού κεφαλαίου... (Έτσι) η εξυπηρέτηση των οικονομικών, πολιτικών και στρατηγικών συμφερόντων των ιμπεριαλιστών και της ντόπιας ολιγαρχίας στην περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής παρουσιάστηκε από τους πολιτικούς της «Μεγάλης Ελλάδας» σαν ιερός πόλεμος των Ελλήνων...Η μεγαλοαστική τάξη και η ηγεσία της που έβλεπε την πρόοδο της χώρας στους επεκτατικούς πολέμους και όχι στην οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη της, στηριγμένη στις δικές της δυνάμεις και απαλλαγμένη από τα δεσμά της ξένης εξάρτησης, προσπάθησε με το σύνθημα της «Μεγάλης Ελλάδας» να καμουφλάρει την πολιτική της υποτέλειας της στον ιμπεριαλισμό και να αποπροσανατολίσει το λαό από τα πραγματικά προβλήματα του τόπου...Η ολιγαρχία της χώρας μας διεξήγαγε έναν άδικο και

¹³² Δημήτρης Λαζαρίδης, «Ο ρόλος του ιμπεριαλισμού στη μικρασιατική εκστρατεία», στο *Η μικρασιατική Εκστρατεία και καταστροφή*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1988, σελ 15-33.

¹³³ Χρήστος Τσιντζιλώνης, «Η μικρασιατική εκστρατεία και οι ευθύνες της ολιγαρχίας και των κομμάτων της», στο *Η μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή 1988, σελ 38-39

κατακτητικό πόλεμο που ερχόταν σε ριζική αντίθεση με τα συμφέροντα του ελληνικού λαού.¹³⁴

Τέλος για το τρίτο ερώτημα, δηλαδή για τη στάση του ΣΕΚΕ υποστηρίζονται τα εξής: *Το κόμμα της εργατικής τάξης, το νεαρό τότε ΣΕΚΕ(Κ) κατάγγειλε από την πρώτη στιγμή την εκστρατεία αυτή σαν ξένη και αντίθετη με τα συμφέροντα του ελληνικού λαού. Αντιμετωπίζοντας άγριους διωγμούς και συκοφαντίες βροντοφώναξε την αλήθεια στον ελληνικό λαό ότι ο πόλεμος στη Μικρά Ασία εξυπηρετεί μόνο τα συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου και του δυτικού ιμπεριαλισμού.*¹³⁵

4.2 Από τη δεκαετία του 90 έως σήμερα. Από τη δεκαετία του 1990 και ύστερα ξεκινάει μία αλλαγή στη θεωρητική προσέγγιση του ΚΚΕ για τη θέση της Ελλάδας στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Η θέση αυτή σχηματικά θα μπορούσε να αποδοθεί ως εξής: το παγκόσμιο καπιταλιστικό – ιμπεριαλιστικό σύστημα μπορεί να ειπωθεί ως μία αλυσίδα στην οποία η Ελλάδα βρίσκεται σε ενδιάμεση θέση. Οι αποφάσεις του 19^ο Συνεδρίου του ΚΚΕ περιγράφουν αυτή την κατάσταση ως εξής:

*ο καπιταλισμός στην Ελλάδα βρίσκεται στο ιμπεριαλιστικό στάδιο ανάπτυξής του, σε ενδιάμεση θέση στο διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα, με ισχυρές ανισότητες εξαρτήσεις από τις ΗΠΑ και την ΕΕ. Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ στις αρχές της δεκαετίας του 1980 επιτάχυνε την προσαρμογή της στη δυτικοευρωπαϊκή αγορά, διαδικασία που συνεχίστηκε με την ένταξή της στην ΕΕ το 1991 και στην Ευρωζώνη το 2001. Με τη συμμετοχή στις αναδιαρθρώσεις της ΕΕ και του ΝΑΤΟ και άλλων ιμπεριαλιστικών διακρατικών συμμαχιών, το ελληνικό καπιταλιστικό κράτος εντάχθηκε πιο οργανικά στο διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα.*¹³⁶

Παρόλο λοιπόν που οι ανισότητες εξαρτήσεις από ΗΠΑ και ΕΕ υπάρχουν ακόμα ο ελληνικός καπιταλισμός βρίσκεται πλέον στο ιμπεριαλιστικό στάδιο της εξέλιξης του και σε μία ενδιάμεση θέση στο διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα. Η περιγραφή αυτή θεωρητικά αφορά τη σύγχρονη κατάσταση του ελληνικού καπιταλισμού. Ας δούμε όμως πως έχει επηρεάσει την άποψη του ΚΚΕ για τη Μικρασιατική Εκστρατεία και την φύση της εμπλοκής της Ελλάδας.

Το 1996 εκδίδεται η δεύτερη έκδοση του Α' τόμου του Δοκιμίου Ιστορίας του ΚΚΕ που καλύπτει την περίοδο από το 1918 έως και το 1949 και το οποίο αποτελεί συλλογική

---

¹³⁴ Στο ίδιο, σελ 40-42.

¹³⁵ Χρήστος Τσιντζιλώνης, ό.π σελ 49.

¹³⁶ <http://www.kke.gr/taytothta/>

εργασία των μελών του ιστορικού τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ. Η ανάλυση που γίνεται είναι η εξής:

η κυρίαρχη ... αστοτσιφλικάδικη τάξη της χώρας μας τη θεώρησε μεγάλη ευκαιρία για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, αρχίζοντας με την απελευθέρωση των αλύτρωτων ελληνικών πληθυσμών και φτάνοντας στο ουτοπικό όνειρο της ανασύστασης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και στη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών! Στην πραγματικότητα άρχιζε μία τυχοδιωκτική εκστρατεία για την προώθηση των κατακτητικών επιδιώξεων του αγγλογαλλικού ιμπεριαλισμού¹³⁷

....Ο ελληνικός λαός, που είχε υποφέρει πολλά από τους μακροχρόνιους πολέμους, δεν ήθελε μία νέα πολεμική περιπέτεια. Ήθελε ειρήνη για να ησυχάσει και να επουλώσει τις πληγές του. Αυτό τον πόθο εξέφρασε το ΣΕΚΕ (Κ). Αντιτάχθηκε στη μικρασιατική εκστρατεία και ανέπτυξε έντονη αντιπολεμική προπαγανδιστική δράση¹³⁸

....Το ΣΕΚΕ (Κ) υποστήριζε ότι η μόνη συμφέρουσα πολιτική για την Ελλάδα ήταν η συνεννόηση με τον τούρκικο λαό, έξω από τα ιμπεριαλιστικά πλαίσια, για την ειρήνη στην περιοχή και διευθέτηση του προβλήματος των ελληνικών πληθυσμών της περιοχής της Σμύρνης¹³⁹

Σε σχέση με την προηγούμενη θεώρηση λοιπόν έχει μείνει αναλλοίωτη η θέση για την συνεπή αντιπολεμική στάση του ΣΕΚΕ. Για τη φύση της εμπλοκής της Ελλάδας όμως παρόλο που αναφέρονται δύο παράγοντες, τα επεκτατικά σχέδια της ελληνικής άρχουσας τάξης και η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των κυρίαρχων ιμπεριαλιστικών κέντρων η σειρά έχει αλλάξει. Πρώτα αναφέρονται τα σχέδια των ελληνικών ελίτ και ύστερα τα συμφέροντα των άλλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων χωρίς μάλιστα να διατυπώνονται οι στερεότυπες για δεκαετίες εκφράσεις της εξάρτησης και της υποτέλειας.

Το 2000 δημοσιεύεται στην ΚΟΜΕΠ άρθρο με τίτλο «Μικρασιατική καταστροφή – 80 χρόνια από την Συνθήκη των Σεβρών». Οι θέσεις της στηρίζονται στη θεωρία της εξάρτησης.

Η μικρασιατική εκστρατεία, παρά τις προσπάθειες της άρχουσας τάξης να παρουσιαστεί σαν προσπάθεια πραγματοποίησης των ονείρων του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού, που άρχιζαν από την απελευθέρωση των αλύτρωτων αδελφών και έφταναν μέχρι το φρούδο όνειρο της ανασύστασης της βυζαντινής αυτοκρατορίας και στη δημιουργία της «Μεγάλης Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών», στην πραγματικότητα ήταν μια υπερπόντια κατακτητική πολεμική επιχείρηση, πριν απ' όλα του αγγλικού, αλλά και του

¹³⁷ Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ, συλλογικό, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1996, σελ 113.

¹³⁸ Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ, ο.π σελ 115.

¹³⁹ Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ, ο.π σελ 121.

γαλλικού και του ιταλικού ιμπεριαλισμού στη Μέση Ανατολή και τα πετρέλαιά της....(Οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις)ανέθεσαν στην Ελλάδα το ρόλο του χωροφύλακα των συμφερόντων τους, υποσχόμενοι την πραγμάτωση των μεγαλοϊδεατικών ονείρων για να την εγκαταλείψουν σε μια άλλη φάση, όταν δηλαδή τα συμφέροντά τους στην περιοχή δε διέτρεχαν πια κανένα κίνδυνο.¹⁴⁰

Όσον αφορά την ελληνική αστική τάξη και τα κόμματά της:

Η πολιτική της ελληνικής ολιγαρχίας και όλων των τότε κυβερνήσεων, που ήταν πολιτική στηριγμένη στους ξένους ιμπεριαλιστές και επομένως πολιτική υποτέλειας και υποταγής σ' αυτούς και τα κελεύσματά τους.

Οι κύριες αιτίες της αντεθνικής και εγκληματικής στάσης και των δύο κομμάτων της ελληνικής ολιγαρχίας στα πολεμικά γεγονότα του 1919-1922 ήταν η οικονομική και πολιτική εξάρτηση της χώρας από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, η στενή σύνδεση των οικονομικών συμφερόντων της ντόπιας ολιγαρχίας με τα συμφέροντα των ξένων ιμπεριαλιστών και η πολιτική υποτέλειας που για τους παραπάνω λόγους ήταν υποχρεωμένη να ακολουθεί.

Με την έντονη προβολή του συνθήματος της «Μεγάλης Ελλάδας» και με την έξαρση του εθνικισμού, η ανερχόμενη αστική τάξη και η πολιτική ηγεσία της, που έβλεπε την πρόοδο της χώρας στους επεκτατικούς πολέμους και όχι στην οικονομικοκοινωνική ανάπτυξή της, στηριγμένη στις δικές της δυνάμεις και απαλλαγμένη από τα δεσμά της εξάρτησης, προσπάθησε να καμουφλάρει την υποτέλειά της στον ιμπεριαλισμό και να αποπροσανατολίσει το λαό από τα πραγματικά προβλήματα του τόπου.¹⁴¹

Συμπερασματικά:

Η μικρασιατική εκστρατεία ήταν ένας πόλεμος άδικος και κατακτητικός. Τα στρατευμένα παιδιά του λαού δε στάλθηκαν εκεί για την απελευθέρωση των υπόδουλων αδελφών, αλλά χρησιμοποιήθηκαν από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, κυρίως την Αγγλία, για την κατάπνιξη της τουρκικής εθνικής αντίστασης, που απόβλεπε στην κατάκτηση και κατοχύρωση της εθνικής ανεξαρτησίας της Τουρκίας.

Το κόμμα της εργατικής τάξης, το ΚΚΕ, με τη μικρή δύναμή του τότε και τη φωτισμένη σκέψη, κατήγγειλε τη μικρασιατική εκστρατεία σαν ξένη και αντίθετη με τα συμφέροντα του ελληνικού λαού. Στιγμάτισε με βάση τις αρχές του την πολιτική της υποτέλειας και τον

¹⁴⁰ <http://www.komep.gr/2000-teyxos-3/mikrasiatikh-katastrofh-80-xronia-apo-th-synthhkh-ton-sebron>

¹⁴¹ <http://www.komep.gr/2000-teyxos-3/mikrasiatikh-katastrofh-80-xronia-apo-th-synthhkh-ton-sebron>

τυχοδιωκτισμό των κομμάτων της ολιγαρχίας που, παρά τις μεταξύ τους διαφορές και αντιθέσεις, ήταν υπέρ της εκστρατείας.¹⁴²

Οι θέσεις αυτές που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι αποτελούν διάψευση της άποψης για αλλαγή στην ανάλυση του ΚΚΕ μάλλον αποδεικνύουν κάτι διαφορετικό: τη δύναμη της συνέχειας σε ένα κόμμα που έχει πραγματοποιήσει τομή. Κλειδί για την ερμηνεία αυτού του κειμένου είναι το όνομα του συγγραφέα του: Χρήστος Τσιντζιλώνης, ένας από τους εισηγητές του επιστημονικού συνεδρίου του 1982. Στην ΚΟΜΕΠ επαναλαμβάνει σχεδόν στερεότυπα τις θέσεις που είχε διατυπώσει τότε. Όσο λοιπόν και αν το ΚΚΕ είναι ένα κόμμα αρχών στο οποίο εκφράζονται οι συλλογικά αποφασισμένες θέσεις, υπάρχει, όπως φαίνεται, το περιθώριο για να εκφραστούν απόψεις που κυριαρχούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα στο παρελθόν και έχουν διαμορφώσει τη σκέψη του παλιότερου ιδίως στελεχικού δυναμικού.

Η διαφορά με την παραδοσιακή ανάλυση είναι εμφανής στο ιστορικό ένθετο «ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ 1919 – 1922. «Η δράση του ΣΕΚΕ (ΚΚΕ), οι ελληνικές αστικές πολιτικές δυνάμεις, η Σοβιετική Ρωσία και τα ιμπεριαλιστικά κράτη» που δημοσιεύθηκε στο Ριζοσπάστη στις 14.8.2011. Εκεί διαβάζουμε:

Η Μικρασιατική Καταστροφή είναι το αποτέλεσμα της συμμετοχής της άρχουσας τάξης της Ελλάδας στα ιμπεριαλιστικά σχέδια στην ευρύτερη περιοχή της Εγγύς Ανατολής, προκειμένου να προωθήσει μέσω αυτής της συμμετοχής στην πράξη τη θεωρία της «Μεγάλης Ιδέας», δηλαδή της προσάρτησης εδαφών στην Ελλάδα και έτσι να ικανοποιηθούν τα συμφέροντα των Ελλήνων κεφαλαιοκρατών, τα οποία διαπλέκονταν μ' αυτά των τότε ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, ιδιαίτερα της Αγγλίας. Και την πραγματοποίηση των οποίων επιδίωκαν, μέσω των αγγλικών ιμπεριαλιστικών συμφερόντων στην περιοχή... Ποια είναι η θέση της Ελλάδας, εκείνη την περίοδο, στο διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα και, δεύτερον, ποιες διεθνείς συνθήκες επικρατούσαν και ποια σχέδια υπήρχαν για την περιοχή της Εγγύς Ανατολής;

Η αστική τάξη της Ελλάδας ήθελε την περίοδο εκείνη να διευρύνει την εσωτερική αγορά με νέα εδάφη. Και προσέβλεπε σε τέτοια εδάφη, όπου κατοικούσε και δρούσε ελληνικός πληθυσμός. Τέτοια ήταν τα παράλια της Μικράς Ασίας και η τότε Ανατολική Θράκη. Αλλά αυτή η επιδίωξη χωρίς τους τότε ιμπεριαλιστές συμμάχους της, νικητές στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν μπορούσε να ευοδωθεί. Ήδη, η αστική τάξη ήταν αντιδραστική. Προσδοκούσε, λοιπόν, προσάρτηση εδαφών. Και αυτό συνδυαζόταν με τις επιδιώξεις ιμπεριαλιστικού μοιράσματος ολόκληρης της περιοχής από τα Βαλκάνια έως την Εγγύς

¹⁴² <http://www.komep.gr/2000-teyxos-3/mikrasiatikh-katastrofh-80-xronia-apo-th-synthhkh-ton-sebron>

Ανατολή, σε περίοδο αποσύνθεσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που επιπλέον ήταν σύμμαχος των ηττημένων στον πόλεμο ιμπεριαλιστικών δυνάμεων.¹⁴³

Στις γραμμές αυτές διακρίνεται καθαρά η νέα ανάλυση. Πλέον η εκστρατεία στην Μικρά Ασία αποδίδεται στην επιθυμία της ελληνικής αστικής τάξης για πραγματοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας» με την προσάρτηση νέων εδαφών, ενώ οι συνεργασίες της Ελλάδας με τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της εποχής δεν αποδίδεται στην υποτέλεια και την εξάρτηση αλλά στην ταύτιση συμφερόντων. Οι ίδιες θέσεις επαναλαμβάνονται σε άρθρο του Ριζοσπάστη με τίτλο «*η μικρασιατική καταστροφή*»¹⁴⁴ ένα χρόνο αργότερα.

Συμπερασματικά υπάρχει μία σταθερά στην ανάλυση του ΚΚΕ για τη Μικρασιατική εκστρατεία και δύο παράγοντες στη σημασία των οποίων διαχρονικά γίνεται αναφορά αλλά των οποίων το ειδικό βάρος αυξομειώνεται. Η σταθερά είναι η εκτίμηση για την συνεπή αντιπολεμική στάση του ΣΕΚΕ από την έναρξη της εκστρατείας και έως το τέλος της.

Οι παράγοντες που αναφέρονται σταθερά αλλά όχι με το ίδιο ειδικό βάρος είναι η φύση της εμπλοκής της Ελλάδας και η σχέση της με τις μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις.

Είδαμε μέσα από τα κείμενα πως από το μεσοπόλεμο έως και τη δεκαετία του 90 η ανάλυση εστίαζε στην εξάρτηση της Ελλάδας και την υποτέλεια της αστικής ή ακόμα και αστικοτσιφλικαδικής τάξης της απέναντι στα διεθνή ιμπεριαλιστικά κέντρα. Στο πλαίσιο αυτό ακόμα και όταν γινόταν μνεία σε ιμπεριαλιστικά σχέδια της ελληνικής πλευράς αυτή θεωρούνταν μία δευτερεύουσα πλευρά του ζητήματος. Η κύρια πλευρά ήταν η δουλική εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ξένων. Για να στηριχθεί μάλιστα αυτή η αναλυτική γραμμή οι εκατοντάδες χιλιάδες ελλήνων που κατοικούσαν στη Μικρά Ασία και βρίσκονταν προφανώς στο επίκεντρο του μεγαλοϊδεατικού ιδεολογήματος σχεδόν αγνοούνταν.

Από τη δεκαετία του 90 και με αργούς ρυθμούς η ανάλυση αυτή αλλάζει και τα κέντρα της γίνονται ξεκάθαρα στα κείμενα της τελευταίας δεκαετίας. Αυτά είναι τα ιμπεριαλιστικά σχέδια της ελληνικής αστικής τάξης και η συνεργασία της με τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της εποχής στη βάση των κοινών συμφερόντων, με την παράλληλη εξαφάνιση των ορολογιών εξάρτηση – υποτέλεια – ξενόδουλοι.

---

¹⁴³ εφημ. Ριζοσπάστης 14.8.2011

¹⁴⁴ εφημ. Ριζοσπάστης 19.8.2012

KOKINI ENEIA

ΑΝΑΣΤΑΣΗ

αφ' ους υποσημαδεύειαν προσεκλογικώς και ην ο λαός ανεπελιδύκειν εις αυτούς παλικάρις, άλλα ήτοι ενά συναξίσιον των πάλαιων. "Εκδοται ο λαός άπειλόμεν εις νέας θυσίας. Εκταύ το διελέγειν πούτοι οι θυσιαί του Έλληνοτικού λαού, θυσίαι άσπουτοι και γενόμεναι μέν, ένα ή ανεπιθύμητοι καύσιν, εις προσκαίνισιν τους άγγλους έμπερικλήσις,

ὅτι· ὁ ἄνθρωπος
 ἀπὸ τῆς ἐκείνης γῆς, ὅταν ἐσθῇ
 ἐν αὐτῇ τῇ Νεμερὶς τῶν νε-
 μῶν, ὅτε τὴν κοιλίαν αὐ-
 τοῦ τῶν ζώων, τῶν ὀφθαλ-
 μῶν αὐτοῦ, τῶν ποταμῶν
 τῶν ὑπογῶν αὐτοῦ, ἀβύσσας, ἀ-
 πύρρους, ἀπύρρους, μακρὰς
 ποταμὸς ἑκατομυριάδων ἐπαινοῦ-
 μένους ἡμερομηνίας τοῦ ἐκ
 Παύλου ἐκκαλεῖται καὶ παρ'
 πάντων τῶν ἐκείνων ἐκκα-
 λείναι εἰς τὴν νεμερὶν αὐτοῦ.

[illegible]

Α. Α. ΣΙΑΡΙΣ
 «Ο «Εκδοχάστης» όπως και ο
 αὐτὸς ἔχει ἀνταρραχθεὶς ἔξω ἀπὸ
 τοῦτο ἀνθρώπου».

Κόντραρε,
 ὅταν τελειώσης τὴ δουλειά
 σου πάρε ἀπὸ τὸ ἴδιον ἀντικείμενο
 τὸ κὼδ. Εἰς ἐλτίοις πωλεῖται
 ὑπομνηστικῶς Ε.Α. καὶ ἐκδόματα τὰ
 αὐτὰ διδάσκει.

[illegible]

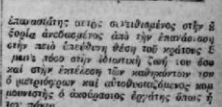
ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΧΟΝΔΡΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗ

[illegible]

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΑΠΟΨΙΝ ΜΑΧ
ΡΩΣΣΙΑ-ΕΛΛΑΣ

[illegible][illegible]

Ο ἑπὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τὴν ὁδοῦ
ἐκείνην εἰς τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν
αὐτὸς αὐτὴν μετὰ τὴν τοῦ λαοῦ
εἰς τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν αὐτὴν
εἰς τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν αὐτὴν
εἰς τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν αὐτὴν

[illegible]

5) ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το ΣΕΚΕ την άνοιξη του 1919 βρέθηκε μπροστά στην αναγκαιότητα να τοποθετηθεί σε ένα δύσκολο και σύνθετο θέμα, την εκστρατεία του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία. Οι δυσκολίες ανάγονταν σε ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες. Οι παλιές επεξεργασίες του διεθνούς σοσιαλιστικού κινήματος για το εθνικό ζήτημα είχαν απαξιωθεί μπροστά στην καταφανή ασυμβατότητα θεωρίας και πράξης με την έκρηξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και την ταύτιση όλων των σημαντικών κομμάτων της Δεύτερης Διεθνούς με την πολεμική προσπάθεια της χώρας στην οποία δρούσαν. Οι νέες επεξεργασίες τόσο των μεταρρυθμιστών σοσιαλιστών, όσο και των κομμουνιστών που αναφέρονταν πλέον στο παράδειγμα των ρώσων μπολσεβίκων ήταν υπό διαμόρφωση.

Επιπλέον αυτών των δυσκολιών το ΣΕΚΕ ήταν ένα πολύ νέο κόμμα το οποίο δεν είχε καταφέρει να αφομοιώσει την διεθνή σοσιαλιστική θεωρία και να την προσαρμόσει δημιουργικά στην ελληνική πραγματικότητα, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα μία σαφή και ενιαία φυσιογνωμία. Το αντίθετο βρισκόταν σε φάση διαμόρφωσης και σπαραζόταν από εσωκομματικές διαφωνίες πάνω σε σημαντικά ζητήματα τακτικής και στρατηγικής.¹⁴⁵ Στο επίπεδο της ηγεσίας επίσης δεν είχε καταφέρει να δημιουργήσει έναν ενιαίο πυρήνα με κοινή αντίληψη ως προς την οργανωτική μορφή που θα έπρεπε να έχει το νέο κόμμα, τους στόχους που είχε και τα μέσα με τα οποία θα τους επιτύχανε.

Πρόσθετη παράμετρος που δυσκόλευε την κατάσταση ήταν ότι η εκστρατεία τουλάχιστον στο αρχικό στάδιό της γινόταν σε μία περιοχή στην οποία ζούσαν σημαντικοί σε αριθμούς ελληνικοί πληθυσμοί και της οποίας η ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος αποτελούσε έναν από τους πρωταρχικούς πόθους της Μεγάλης Ιδέας, η οποία δεν ήταν ένα θεωρητικό κατασκεύασμα που αφορούσε μικρούς, ακραίους εθνικιστικούς κύκλους, αλλά κυρίαρχη ιδεολογία ως προς τα ιδεατά όρια του ελληνικού κράτους, από την ίδρυσή του, την οποία είχε ασπαστεί το μεγαλύτερο μέρος των ελλήνων. Αν δεχτούμε ότι η κυρίαρχη ιδεολογία σε μία χώρα επηρεάζει, έστω και μερικά, ακόμα και αυτούς που θεωρητικά είναι πολέμιοι της οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι είναι λογικό και εντός του ΣΕΚΕ και

---

¹⁴⁵ Α. Δάγκας, ό.π, σελ 169-170.

ιδιαίτερα στα πρώτα βήματά του να υπήρχαν αν όχι οπαδοί της τουλάχιστον κάποια μέλη του εν μέρει επηρεασμένα από αυτήν.

Η κρατική καταστολή ήταν ακόμα ένας παράγοντας που δυσκόλευε τα πράγματα και το ΣΕΚΕ τη γνώρισε από την αρχή σχεδόν της μικρασιατικής εκστρατείας. Μέλη της ηγεσίας του φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν για την αρθρογραφία τους και τη δράση τους και μέλη του κόμματος επιστρατεύτηκαν βίαια και οδηγήθηκαν στο μέτωπο. Η κορύφωση αυτής της καταστολής ήρθε λίγο πριν την κατάρρευση του μετώπου, όταν το σύνολο σχεδόν της ηγεσίας του στην Ελλάδα και των ενεργών μελών του στο μέτωπο συνελήφθησαν και η απειλή της εκτέλεσης για την «εθνοπροδοτική» δράση τους κρεμόταν πάνω από τα κεφάλια τους, κάτι που αποσοβήθηκε εξαιτίας της κατάρρευσης του μετώπου.

Αποτέλεσμα όλων αυτών των παραγόντων ήταν ότι το ΣΕΚΕ δυσκολεύτηκε να πάρει σαφή θέση στο ξεκίνημα της εκστρατείας και ότι τμήμα των μελών του έδειξε μία επιφυλακτική αποδοχή, όπως μπορούμε να την ανιχνεύσουμε από την αρθρογραφία του *Ριζοσπάστη* και όχι από επίσημες κομματικές αποφάσεις. Πολύ γρήγορα όμως και μέσω της συνειδητοποίησης του ότι η εκστρατεία σήμαινε καινούργιο πόλεμο με το Τούρκικο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα και ότι η στάση των μεγάλων δυνάμεων ήταν αμφιλεγόμενη, η θέση του μεταβλήθηκε σε αντιπολεμική. Με την πάροδο των ετών και ιδιαίτερα στο τελευταίο χρόνο της εκστρατείας η αντιπολεμική στάση εντάθηκε και η αρθρογραφία προειδοποιούσε σε έντονο τόνο για την επερχόμενη καταστροφή που απειλούσε τόσο τη χώρα, όσο και τους ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας. Στον ίδιο τόνο κινήθηκε η προεκλογική του εκστρατεία για τις εκλογές του 1920 και οι προκηρύξεις που κατά διαστήματα κυκλοφορούσε. Επίσης είδαμε πόσο σημαντική ήταν για τη διαμόρφωση μίας συνεκτικής αντιπολεμικής ρητορικής εκ μέρους του η προσχώρηση στην Τρίτη Διεθνή και τη Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία.

Πιο αποφασιστική από την στάση της ηγεσίας ήταν η αντιπολεμική δράση πολλών μελών του ΣΕΚΕ τόσο εντός της Ελλάδας, όσο και κυρίως στο ίδιο το μέτωπο. Οι εντός Ελλάδας προσπάθησαν να συνδέσουν τις εργατικές και λαϊκές κινητοποιήσεις με την αντιπολεμική πάλη και οργάνωσαν την μεταφορά του αντιπολεμικού υλικού στο μέτωπο. Τα στρατευμένα μέλη του κόμματος, οργάνωσαν πυρήνες στις περισσότερες μονάδες, διένειμαν το υλικό και έκαναν στόμα με στόμα αντιπολεμική προπαγάνδα. Οι προκηρύξεις και οι παράνομες εφημερίδες που κυκλοφόρησαν έκαναν μία πολύ πιο ριζοσπαστική, από αυτή του *Ριζοσπάστη*, ανάλυση της πραγματικότητας και περιέγραφαν ξεκάθαρα την κομμουνιστική προοπτική στην οποία απέβλεπαν. Είδαμε όμως και τα όρια αυτής της παρέμβασης η οποία έμεινε στο προπαγανδιστικό επίπεδο. Επίσης είδαμε και τους

παράγοντες της κατάρρευσης του μετώπου – μία κατάρρευση που σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποδοθεί στη δράση των λίγων δεκάδων στρατευμένων μελών του ΣΕΚΕ.

Συμπερασματικά μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το ΣΕΚΕ κράτησε μία σταθερή και συνεπή αντιπολεμική στάση από την αρχή έως και το τέλος της μικρασιατικής εκστρατείας. Τα επιχειρήματα όμως που έβαζε για να αιτιολογήσει την αντίθεση του στον πόλεμο έδειχναν μία δυσκολία στο να αντιμετωπίσει τον πυρήνα του ελληνικού εθνικισμού, την Μεγάλη Ιδέα. Επίσης τα πρώιμα άρθρα του *Ριζοσπάστη* αποτελούν ένδειξη για την γοητεία που ασκούσε η Μεγάλη Ιδέα σε τμήμα τουλάχιστον των μελών του ΣΕΚΕ την περίοδο εκείνη. Το ΣΕΚΕ λοιπόν απέρριψε την Μεγάλη Ιδέα αλλά με ένα τρόπο «αμήχανο» προσπαθώντας να δείξει ότι αίτιο της μικρασιατικής εκστρατείας ήταν οι ξενόδουλες και υποτελείς τάξεις και προθέσεις των ελληνικών ελίτ και όχι η κυρίαρχη σε αυτές τάση για επέκταση.

Τέλος είδαμε ότι η επίσημη επεξεργασία της ιστορίας αυτής από το πολιτικό διάδοχο του ΣΕΚΕ – το ΚΚΕ από τη δεκαετία του 1930 έως και τις μέρες μας παρουσιάζει συνέχειες και τομές. Η σταθερά στην ανάλυση είναι η εκτίμηση για τη στάση του ΣΕΚΕ απέναντι στη Μικρασιατική εκστρατεία στην οποία διαχρονικά τονίζεται η συνεπής αντιπολεμική στάση του ΣΕΚΕ. Η τομή παρουσιάζεται στην εκτίμηση για τη φύση της εμπλοκής της Ελλάδας, τομή που οφείλεται σε διαφορετικά μοντέλα ανάλυσης που κυριαρχούσαν στο εσωτερικό του ΚΚΕ για τη θέση της Ελλάδας στο διεθνές καπιταλιστικό – ιμπεριαλιστικό σύστημα. Με βάση τη θεωρία της εξάρτησης που αποτελούσε αναλυτική βάση από τη δεκαετία του 1930 έως και αυτή του 1990 η Ελλάδα στη μικρασιατική εκστρατεία αποτελούσε «πρόσκοπο» των διεθνών ιμπεριαλιστικών κέντρων με προεξέχουσα την Αγγλία. Η ξενόδουλη αυτή πολιτική οφειλόταν στην υποτέλεια της ελληνικής αστικής τάξης και τα όποια ελληνικά ιμπεριαλιστικά σχέδια ήταν δευτερεύουσας σημασίας. Με βάση τη θεωρία της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας, στην οποία η Ελλάδα έχει ενδιάμεση θέση, θεωρία που επικρατεί από τη δεκαετία του 1990, η θέση αυτή αλλάζει. Πλέον η εμπλοκή της Ελλάδας οφείλεται στα ιμπεριαλιστικά σχέδια της ελληνικής αστικής τάξης, ενώ η συνεργασία της με τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της εποχής έγινε στη βάση των κοινών συμφερόντων.

ΠΗΓΕΣ

-**ΚΕ του ΚΚΕ**, *Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά*, Αθήνα, 1982.

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ)

-**Γεωργιάδης**, Γιώργος, *Η πάλη των τάξεων εν Ελλάδι*, Αθήνα, 1921, αριθμός εισαγωγής 15370.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Ριζοσπάστης, 7.11.1917, 30.3.1918, 6.11.1918, 2.5.1919, 5.5.1919, 30.05.1919, 20.6.1919, 1.3.1920, 14.4.1920, 25.6.1920, 28.8.1920, 13.09.1920, 10.11.1920, 11.11.1920, 17.11.1920, 24.11.1920, 31.12.1920, 22.1.1921, 14.02.1921, 07.03.1921, 11.05.1921, 18.05.1921, 3.6.1921, 4.6.1921, 8.12.1921, 12.3.1922, 3.4.1922, 15.8.1922, 1.9.1922, 21.1.1934, 12.7.1935, 14.8.2011, 19.8.2012.

Εργατικός Αγώνας, 29.11.1920, 3.1.1921.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-**Γεωργιάδου – Κατσουλάκη**, Αγγελική, *Η πρώτη Συνδιάσκεψη του ΣΕΚΕ(Κ)*, Φεβρουάριος 1922, Αθήνα, 1984.

-**Cliff**, Tony, *Λένιν*, Αθήνα, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, χ.χ, τόμος 2^{ος}.

-**Δάγκας**, Άλεξανδρος, «Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, Ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Β2: 1922-1940 Ο Μεσοπόλεμος*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2003.

-**Ελεφάντης**, Άγγελος, *Η απαγγελία της αδύνατης επανάστασης, Κ.Κ.Ε. και αστισμός στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999.

-**Hallas**, Duncan, *Κομιντέρν η Τρίτη Διεθνής*, Αθήνα, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 1999.

- Hobsbawm**, Eric, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1997.
- Κατσούλης**, Γιώργης, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, τόμος Α' 1918-1922, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1976.
- Κορδάτος**, Γιάννης, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Αθήνα, Μπουκουμάνη, 7^η έκδοση, 1972.
- Κωστόπουλος**, Τάσος, *Πόλεμος και εθνοκάθαρση*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2008.
- Λαζαρίδης**, Δημήτρης, «Ο ρόλος του ιμπεριαλισμού στη μικρασιατική εκστρατεία», στο *Η μικρασιατική Εκστρατεία και καταστροφή*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1988.
- Levy**, Michel, *Το εθνικό ζήτημα από τον Μαρξ μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Στάχυ, 1993.
- Λεονταρίτης**, Γεώργιος, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, Αθήνα, Εξάντας, 1978
- Λιβιεράτος**, Δημήτρης, *Παντελής Πουλιόπουλος*, Αθήνα, Γλάρος, 1992
- , *Το ελληνικό εργατικό κίνημα 1918-1923*, Αθήνα, Καρανάση, 1976.
- Μαργαρίτης**, Γιώργος, «Οι πόλεμοι», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Α2: 1900-1922 Οι απαρχές, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ.
- Μπεναρόγια**, Αβραάμ, *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, Αθήνα, Κομμούνα, 1986.
- Μπόλαρης**, Λέανδρος, Σ.Ε.Κ.Ε., *οι επαναστατικές ρίζες της αριστεράς στην Ελλάδα*, Αθήνα, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 2008.
- Νούτσος**, Παναγιώτης, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, Αθήνα, Γνώση, 1993, Τόμος Β.
- Πουλιόπουλος**, Παντελής, *Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το νέο κόμμα*, Αθήνα, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, 1979.
- Μάξιμος**, Σεραφείμ, *Κοινοβούλιο ή δικτατορία;*, Αθήνα, Στοχαστής, 1975
- Σκοπετέα**, Έλλη, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1988.
- , «Οι Έλληνες και οι εχθροί τους», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Α2: 1900-1922 Οι απαρχές, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ, Α2.
- Σταυρίδης**, Ελευθέριος, *Τα παρασκήνια του Κ.Κ.Ε, Ελεύθερη Σκέψις*, Αθήνα, 1988.
- Στίνας**, Άγης, *Αναμνήσεις*, Αθήνα, Ύψιλον, 2^η έκδοση, 1985.

-**Τσιντζιλώνης**, Χρήστος, «Η μικρασιατική εκστρατεία και οι ευθύνες της ολιγαρχίας και των κομμάτων της», στο *Η μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1988.

-**Χατζηιωσήφ**, Χρήστος, «Εισαγωγή», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Α1: 1900-1922 Οι απαρχές*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ.

-**Ψυρούκης**, Νίκος, *Η Μικρασιατική καταστροφή*, Λευκωσία, Αιγαίον – Κουκίδα, 2000.

ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ

-**Εκδοτικό Τμήμα ΚΚΕ**, *Το ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα*, τόμος 1^{ος} 1918-1924, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1974.

-**Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ**, *Δοκίμιο ιστορίας του Κ.Κ.Ε*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1996.

-**Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών**, *Η Σοσιαλιστική Οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης – ζητήματα γύρω από την δράση της*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1989.

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

-**Κιακίδης**, Θεόδωρος, *Το ημερολόγιο του στρατιωτικού μου βίου. Μικρασιατική εκστρατεία 1920-1922*, χ.χ.

-**Τριανταφυλλίδης**, Χαράλαμπος, *Η Μικρασιατική εκστρατεία και το ημερολόγιο ενός οπλίτου*, Αθήνα, 1984.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

-**Αγγζίδης**, Βλάσης, *Η πολιτική του ΣΕΚΕ στο μικρασιατικό ζήτημα*, Μαρξιστική σκέψη 14, 2014.

Γεωργιάδης, Γιώργος, *Η οικονομική και πολιτική κατάστασις της Ελλάδος κατά το 1921*, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, 1922

- , *Ο σοσιαλισμός και τα εθνικά ζητήματα*, ΚΟΜΕΠ, περίοδος μεσοπολέμου, Αθήνα, Καζάντζας, 1978.

-**Ελεφάντης**, Άγγελος , Προλογικό σημείωμα στο *Η Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης και το εθνικό ζήτημα*, Ο Πολίτης 28, 1979.

-**Ένας Βαλκάνιος**, *Η λύση του βαλκανικού προβλήματος*, Ο Πολίτης 28, 1979.

-**Carabott**, Philip, *The Greek communists and the Asia Minor campaign*, Δελτίο Μικρασιατικών Σπουδών. Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία, τόμος 9, Αθήνα, 1992

-**Stavrianos**, L.S., *the Balcan Federation Movement a neglected aspect*, the American historical review, Vol 48, No. 1, Octomber 1942.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Χαροντάκης Δημητρης, οι εφημερίδες των στρατιωτών του Μικρασιατικού μετώπου 1921-1922, http://www.marxists.org/ellinika/odmaaa/dim_char_mikra192123.htm

<http://www.kke.gr/taytothta/>

<http://www.komep.gr/2000-teyxos-3/mikrasiatikh-katastrofh-80-xronia-apo-th-synthhkh-ton-sebron>

